

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BİZANS İMPARATORLUĞU İLE TÜRK
DEVLETLERİ ARASINDAKİ DİPLOMATİK
İLİŞKİLER (IV. -VII. Yüzyıllar.)**

Nuran POLAT
Yüksek Lisans Tezi

TARİH ANABİLİM DALI
Genel Türk Tarihi Programı

TEMMUZ 2025

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TARİH ANA BİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ PROGRAMI**

Yüksek Lisans Tezi

**BİZANS İMPARATORLUĞU İLE TÜRK DEVLETLERİ
ARASINDAKİ DİPLOMATİK İLİŞKİLER (IV. -VII.
Yüzyıllar)**

**Tez Yazarı
Nuran POLAT**

**Danışman
Doç.Dr. Sezgin GÜÇLÜAY**

**TEMMUZ, 2025
ELAZIĞ**

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Başlığı:	BİZANS İMPARATORLUĞU İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDAKİ DİPLOMATİK İLİŞKİLER (IV.-VII. YüzYıllar.)
Yazarı:	Nuran POLAT
Tez Öneri	08.06.2023
Tarihi:	
Savunma	16.06.2025
Tarihi:	

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman:	Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Başkan:	Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Üye:	Doç. Dr. Fatma ÇAPAN Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Üye:	Prof. Dr. Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Üye:	Prof. Dr. Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun/...../2024 tarihli toplantısında tescillenmiştir.

Prof. Dr. Ahmet AKSIN
Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım “BİZANS İMPARATORLUĞU İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDAKİ DİPLOMATİK İLİŞKİLER (IV. VII. YY.) ” Başlıklı Yüksek Lisans Tezi'min içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

16.06. 2025

Nuran POLAT

ÖN SÖZ

Kadim milletlerden biri olan Türkler ile tarihin uzun ömürlü devletlerinden olan Bizans İmparatorluğu arasındaki mücadeleler, tarihin akışına yön veren önemli gelişmelerden biri olmuştur. Bin yılı aşkın varlığıyla Bizans İmparatorluğu, uzun süreli tarihini sağlam işleyen bir devlet mekanizmasına ve işlevselliğini büyük oranda koruyabilen siyasi anlayışına borçludur. Tabiidir ki devletin uzun süreli hâkimiyetini yalnızca belirli bazı dayanaklar üzerinden değerlendirmek konuya ilişkin dar bir bakış açısı sunacaktır. Birden fazla dayanağın üzerinde yükselen imparatorluk, siyasi durumu inişli çıkışlı bir görünüm arz eden tarihi boyunca birden fazla unsurun iyi organize edilmesiyle tehlikeleri bertaraf edebilmiştir. Bu yüzdendir ki Bizanslılar genel itibarıyla tek bir unsura güvenip diğer kanallardan sağlayacakları avantajı göz ardı etmek gibi bir hataya düşmemişlerdir. Tarihte pek çok Türk devleti kurulurken bu kurulan devletlerin çoğuyla Bizansın temas ve ilişkisi olmuştur. Bu ilişki daha çok siyasi ve askeri mücadele şeklinde görülse de bu ilişkilerde diplomasi etkin rol oynamıştır. Bizans diplomasisi genellikle askeri faaliyetlerle yakından ilişkiliydi ve bu nedenle imparatorluğun ana unsurlarından biriydi. Türk devletlerinin siyasi hedef ve başarıları ise daha çok askeri faaliyetler üzerinden gerçekleşmekteydi. Bundan dolayı Türk tarihiyle ilgili yapılan çalışmalarda, Türklerin diplomasi anlayışı ve politikaları çok öne çıkarılmamış ve askeri faaliyetlerinin gölgesinde kalmıştır. Ancak sadece Bizans üzerinden bakıldığında dahi Bizans diplomasisinin büyük ölçüde Türklerle olan ilişkileri etrafında şekillenmiş olması, Türklerin diplomasinin gelişimine sunduğu katkının boyutunu göstermektedir. Bizans, yüzyıllarca Türklerin siyasi, askeri ve diplomatik gücüne karşı stratejiler belirlemiş, belirlediği stratejide diplomasiyi de olabildiğince kullanmaya çalışmıştır.

Araştırmamızda, Bizans İmparatorluğu Ve Türk Devletleri arasında bulunan Diplomatik ilişki ve etkileşimler ele alınarak, diplomasinin bu dönemdeki rolü ve gücü ortaya konmuştur. Aynı zamanda Diplomasinin tarihsel gelişimi ve kurumsallaşmasında Türklerin Ve Bizans Devleti'nin rolü de daha net görülecektir. Bu amaç doğrultusunda konu ile ilgili yapılmış olan araştırma ve çalışmalara ulaşılabilecektir. Bu tez çalışmasında önsöz, giriş, dört bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşan araştırmamızda Bizans ve Türk Diplomasisine etki eden ve Diplomasiyi etkin duruma getiren olay ve durumlar ele alınmıştır.

Tezimin proje olarak sunulmasına destek veren, Tez konumun belirlenmesinde, Tezin gidişatında, Kaynakların temini hususunda kütüphanesini istifademe açarak bana destek olan çalışma esnasında bana her türlü imkânı sağlayan değerli bilgilerini benimle paylaşıp kıymetli zamanını bana ayıran büyük bir sabır, ilgi ve güler yüzüyle bana faydalı olmaya çalışan Kıymetli Danışman Hocam Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY'a bu vesileyle teşekkürü borç bilirim. Bu çalışmamıza araştırma projesi olarak maddi destek veren FÜBAP Birimine çok teşekkür ederim. Bu süreçte desteklerini benden esirgemeyen arkadaşlarıma teşekkür ederim. Tabi son olarak iyi veya kötü hayatım boyunca beni destekleyip arkamda dağ gibi duran maddi ve manevi her türlü desteği sağlayan bu zorlu süreci aşmama yardımcı olan başta Babam Mehmet Ali POLAT, Babaannem Zeynep POLAT ve Hastalığın vermiş olduğu zayıflık ve güçsüzlüğe karşı daima sabrı ve şükrü ile bana örnek olan, yol gösteren canım annem Bedriye POLAT olmak üzere tüm aile üyelerime çok teşekkür ederim, iyiki varsınız. Tezim aileme armağan olsun.

Nuran POLAT

ELAĞIĞ 2025

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	I
ÖN SÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Önemi.....	3
2. DİPLOMASİ KAVRAMI.....	4
2.1. Diplomasinin Tanımı.....	4
2.2. Diploması Kavramının Tarihsel Gelişimi.....	5
2.3. Diploması Stratejileri.....	7
2.3.1 Arabuluculuk Diplomasisi.....	8
2.3.2 Çok Taraflı Diploması.....	9
2.3.3 Kamu Diplomasisi.....	9
2.3.4 Sivil Diploması.....	10
2.3.5 Zirve Diplomasisi.....	10
2.3.6 Konferans Diplomasisi.....	10
2.3.7 Nükleer Diploması.....	10
2.3.8 Önleyici Diploması.....	11
2.3.9 Toplumsal Diploması.....	12
2.3.10 İkili Diploması.....	12
2.3.11 Kültür Diplomasisi.....	12
2.3.12 Çevre Diplomasisi.....	12
2.3.13 İnsani Diploması.....	13
2.3.14 Açık Diploması.....	13
2.3.15 Zorlayıcı Diploması.....	13
2.3.16 Sürdürülebilir Diploması.....	14
3. BİZANS İMPARATORLUĞU.....	15
3.1. Bizans İmparatorluğu'nun Tarihine Genel Bir Bakış.....	15
3.1.1. Roma İmparatorluğu'ndan Yeni İmparatorluk Bizans'a geçiş.....	15
3.2. Bizans (Doğu Roma) Adının Anlamı ve Kökeni.....	18
3.3. Bizans Yönetimindeki Hanedanlıklar.....	19
3.3.1. Konstantin Hanedanlığı (306-363).....	19
3.3.2. Valentinianus-Theodosius Hanedanlığı (364-457).....	20
3.3.3. Leo Hanedanlığı (457-518).....	21
3.3.4. Jüstinyen Hanedanlığı (518-602).....	21
3.3.5. Herakleios Hanedanlığı (610-711).....	22
3.3.6. İsaürian Hanedanlığı (717-802).....	22
3.3.7. Nikephoros Hanedanlığı (802-813).....	23
4. BİZANS DİPLOMASİSİ.....	24
4.1. Bizans Devlet Yapısı ve Yönetim Anlayışı.....	24
4.2. Diploması İlişkileri.....	28
4.2.1. Elçiler.....	30
4.2.2. Antlaşmalar.....	31

4.2.3. Diplomasının dini boyutları	31
4.2.4. Evlilikler	31
4.2.5. İstihbarat	32
4.2.6. Diplomaside İmparatorluk Sarayı Törenleri	32
4.2.7. Bizans Diplomasisinde İzlenim	33
4.2.8.Ekonomik Araçlar: İpek-Para	34
4.2.9.Bizans Diplomasisinde Konstantinopolis	34
5. BİZANS İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDAKİ DİPLOMATİK İLİŞKİ	41
5.1 Kavimler Göçü ve Türk –Bizans Diplomatik İlişkilerin Gelişmesi	41
5.1.1. Bizans İmparatorluğu ve Hunlar ile Kurduğu Diplomatik İlişkiler	43
5.2. Bizans İmparatorluğu ve Avarlar ile Kurduğu Diplomatik İlişkiler	49
5.3. Bizans İmparatorluğu’nun Göktürkler ile Kurduğu Diplomatik İlişkiler	53
5.4. Bizans İmparatorluğu’nun ve Bulgarlar ile Kurduğu Diplomatik İlişkiler	58
5.5. Bizans İmparatorluğu’nun Hazarlar ile Kurduğu Diplomatik İlişkiler	65
6. SONUÇ	71
KAYNAKLAR	75
ÖZ GEÇMİŞ	

ÖZET

BİZANS İMPARATORLUĞU İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDAKİ DİPLOMATİK İLİŞKİLER (IV. VII. YY.)

Nuran POLAT
Yüksek Lisans Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı
Genel Türk Tarihi Programı
Temmuz 2025, Sayfa: IX +81

Diplomasi değişen çağ ve zamana karşı her ne kadar farklı şekilde uygulanmış olsa da devletlerin başvurmuş olduğu bir yöntemdir. Diplomasi sadece savaş zamanlarının bir parçası değil barış zamanların da farklı sorunların çözümünde etkili bir yöntem olmuştur. IV. ve VII. Yüzyıllar da iç ve dış ilişkilerde Türklerde diplomatik ilişkiler önemli bir yere sahiptir. Türklerin geniş bir coğrafyaya yayılmış olmaları onların birçok devlet ile tanışma fırsatı sunmuştur. Diğer devletlerle olan ilişkilerini ise geliştirmiş oldukları diplomatik yöntemlerle sağlamıştır. Türklerin bulunduğu coğrafya ve göçebe yaşam tarzları onların gittikleri yere uyum sağlamalarını sağlamıştır. Bu durum diplomatik ilişkilere de yansımıştır ve daha esnek bir hal almıştır. Bu dönemdeki diplomasi iç ve dış dinamikleri sağlamlaştırmıştır. Bizans İmparatorluğu ve Türk Devletleri arasında bulunan diplomatik ilişki ve etkileşimlerin ele alınması amaç olarak belirlenmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun diplomasi tarihi, önemli gelişmeler ve toplumsal değişimlerle doludur. Helen mirası üzerine kurulan Roma İmparatorluğu'nun diplomatik katkıları, Bizans'ın diplomasi anlayışını şekillendirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) diplomatik mirası devralarak uzun yıllar sürdürmüştür. Bizans'ın diplomasi anlayışı, ağırlıklı olarak kendi çevresindeki ülkelerle olan ilişkiler üzerine yoğunlaşmıştır. Türklerin diplomasiye katkıları, özellikle Avrupa Hun İmparatorluğu'nun tarihsel rolüyle belirginleşmektedir. Bizans'ın Hunlarla olan ilişkileri, yüzyıllar süren tehdit ve mücadelelerle dolu olsa da, Bizans'ın varlığını sürdürmesinde önemli bir rol oynamıştır. Avrupa Hunları, Bizans'ın diplomasi tarihinde önemli bir aktör olmuş ve iki taraf arasındaki ilişkiler dünya tarihinde yankı uyandırmıştır.

Bizans diplomasisi, özellikle kavimler göçü döneminde, Bizans İmparatorluğu'nun ayakta kalması için güçlü bir araç olarak kullanılmıştır. Avrupa Hunları ve Bizans arasındaki yaklaşık yüzyıla yayılan siyasi ve diplomatik ilişkiler, özellikle II. Theodosius ve Attila dönemlerinde yoğunlaşmıştır. Her iki medeniyet de kendi kültürel yapılarına ve stratejilerine uygun olarak diplomasiyi şekillendirmiş, ortak bir anlayışla diplomatik ilişkilerin kurumsal bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini göstermişlerdir. Bizans İmparatorluğunda tahta geçiş sürecinde geleneksel bir hale gelmiş olan bir uygulama bulunmaması sebebiyle pek çok taht kavgası meydana gelmiştir. Bizans ile Türkler arasında devlet seviyesinde gelişmiş olan ilk ilişki ve etkileşimlerden sonra Türkler de bazı zamanlarda Bizans'ın diplomatik ilişkilerinin parçası olmuştur. Bizans ve Türk diplomatik ilişkilerinde Türkler, Bizans iç siyaseti içerisinde daha çok görülmeye başlanmıştır. Araştırma sonucunda, Bizans İmparatorluğu'nun Türk Devletleri ile kurmuş oldukları diplomatik ilişkiler ve uyguladıkları politikalarla Türk Devletleriyle barışı sağlamak için para ve değerli eşyalar verdikleri, onlarla ittifak kurarak düşmanlarını bertaraf ettikleri ve Türk Devletlerine sığınarak onlardan yardım diledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca Bizans'ın iç karışıklıkları ve taht kavgalarında Türk

Devletleri ile kurmuş oldukları diplomatik ilişkiler sayesinde yardım talebinde bulundukları da görülmüştür. Bu araştırma, Bizans İmparatorluğu ve Türk Devletleri arasında bulunan diplomatik ilişki ve etkileşimlerin tespit edilmesi, literatür içerisinde Bizans İmparatorluğu ve eski Türk Devletleri'nin diplomatik açıdan ele alındığı araştırma ve çalışmaların az olmasından kaynaklı gelecekte konuyla ilgili gerçekleştirilecek olan araştırma ve çalışmalara örnek teşkil etmesi ve literatür katkıda bulunulması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu, Diplomatik İlişkiler, Türk Devletleri

ABSTRACT

Diplomatic Relations Between the Byzantine Empire and the Turkic States (V.XI. Century.) Huns, Avars, Göktürks, Hazars, Bulgars

Nuran POLAT

Master's Thesis

FIRAT UNIVERSITY

Social Sciences Institute

History Department

General Turkish History Program

July 2025, Page: IX +81

Although diplomacy has been applied in different ways in different eras and times, it is a method that states have resorted to. Diplomacy is not only a part of times of war, but has also been an effective method for solving various problems in times of peace. In the 4th and 7th centuries, diplomatic relations played an important role in the internal and external relations of the Turks. The Turks' widespread geographical distribution provided them with the opportunity to meet many states. They strengthened their relations with other states through the diplomatic methods they developed. The geography where the Turks lived and their nomadic lifestyle enabled them to adapt to wherever they went. This situation was also reflected in diplomatic relations and became more flexible. Diplomacy during this period strengthened internal and external dynamics. The aim is to examine the diplomatic relations and interactions between the Byzantine Empire and the Turkish states. The history of diplomacy in the Byzantine Empire is full of important developments and social changes. The diplomatic contributions of the Roman Empire, which was built on the Hellenic heritage, shaped the Byzantine understanding of diplomacy. After the fall of the Roman Empire, the Eastern Roman Empire (Byzantium) took over the diplomatic legacy and continued it for many years. Byzantium's understanding of diplomacy focused mainly on its relations with the countries around it.

The Turks' contributions to diplomacy are particularly evident in the historical role of the European Hun Empire. Although the Byzantine Empire's relations with the Huns were marked by centuries of threats and struggles, they played an important role in the survival of the Byzantine Empire. The European Huns were an important actor in the history of Byzantine diplomacy, and the relations between the two sides resonated throughout world history.

Byzantine diplomacy was used as a powerful tool for the survival of the Byzantine Empire, especially during the period of migration. The political and diplomatic relations between the European Huns and Byzantium, which spanned approximately a century, intensified during the reigns of Theodosius II and Attila. Both civilizations shaped diplomacy in accordance with their own cultural structures and strategies, demonstrating the need for a institutional approach to diplomatic relations based on a common understanding. Due to the absence of a traditional practice during the succession process in the Byzantine Empire, many succession disputes arose. After the first relations and interactions between Byzantium and the Turks at the state level, the Turks also became part of Byzantium's diplomatic relations at certain times. In Byzantine-Turkish diplomatic relations, the Turks began to be seen more often in Byzantine internal politics. The research revealed that the Byzantine Empire established diplomatic relations with Turkish states and implemented policies to secure peace with them by giving them money and valuable items, forming alliances with them to eliminate their enemies, and seeking refuge and help from them. Additionally, it was observed that the Byzantine Empire sought assistance from Turkish states through diplomatic relations during its internal turmoil and succession disputes. This research is important in terms of identifying the diplomatic

relations and interactions between the Byzantine Empire and the Turkish States, serving as an example for future research and studies on the subject, and contributing to the literature, given the lack of research and studies in the literature that address the Byzantine Empire and the ancient Turkish States from a diplomatic perspective

Keywords: Byzantine Empire, Diplomatic Relations, Turkish States

KISALTMALAR

MÖ : Milattan Önce
MS : Milattan Sonra
yy : Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Tarih, toplumların ve onların kurup şekillendirdikleri devletlerin daha çok barış ve savaş ilişkileri etrafında şekillenmiş olaylar bütünüdür. Savaş ve barış olarak tanımlanan ilişkileri meydana getiren çeşitli sebepler mevcutken, bu sebeplerin savaş veya barışa dönüşmesini sağlayan önemli araçlardan biri diplomasi ve onun temsil ettiği güçtür. Diplomasi insanlık tarihi kadar eski ve o kadar da önemlidir. Diplomasi kavramı, bugünkü manasına ulaşıncaya kadar bazı anlamsal değişikliklerden geçmiştir. Diplomasi kelimesi, Yunancada çift veya iki kat anlamına gelen “diplos” ya da “iki yan veya iki taraf” kelimelerinden türetildiği düşünülmektedir. Diplomasi kelimesi, Eski Yunan ve Roma imparatorluğu döneminde ayrıcalıklara ilişkin resmi belgeleri tanımlamadan, resmi belgeleri deşifre etme ve arşivleme faaliyetlerini ifade eden bir kavrama dönüşmüştür. Günümüzde ise diplomasi, devletlerin kazanım ve barış elde etmek için sürdürdükleri ilişkiler anlamına gelmektedir. (Ergüven,2016: 35).

Diplomasinin insanlık tarihi kadar eski olduğu ve devletlerin hayatında önemli bir yer edindiği itiraz götürmeyen bir gerçektir. Ancak insanlık tarihinde pek çok şeyin değişim ve gelişimi gibi diplomaside de değişim ve gelişmeler olmuştur. Diplomasinin önemi çok fazla değişmezken, diplomasinin araç ve metotları zamana ve toplumlara göre değişebilmiştir. Diplomasinin rolü ve değişimi toplumların yapılarıyla büyük ölçüde bağlantılı olup, toplumların siyasi ve kültürel yapıları, diplomasinin şekillenmesinde ve diplomasi araçlarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Kültür, toplumların sosyal, iktisadi ve politik kimliklerini oluşturmada önemli bir etkidir. Toplumlar arasında kültürel anlayışlar doğrultusunda diplomatik ilişkiler kurmak oldukça önemlidir. Diplomasi ve araçları insanlığın ortak değer ve hedeflerine göre benzer şekillerde işlerken, her toplumun kültürel yapısına göre farklı hassasiyetler üzerinden de şekillenebilmektedir (Bolewski, 2007:146).

Tarih boyunca devletler diplomasiyi, genelde barışçıl yollarla kazanımlar elde etme temeli üzerine şekillendirmeye çalışmışlardır. Ancak bu anlayış doğrultuda politikalar geliştirdikleri konusu ise tartışılabilir bir mevzu olmuştur. Diplomasi yoluyla barışı sağlamak ve karşılıklı kazanç temin etmek anlayışıyla oluşturulan ilişkilerdeki başarı, diplomatik irtibat kurulan toplumların kültürel hassasiyetleri ve çıkarlarıyla, kendi milli çıkarları örtüştüğü oranda mümkün olmuştur (Bolewski, 2007: 154). Milletler arası ilişkileri barışçıl temel üzerine oturtmak ve bunu başarmak için güçlü diplomatik araçlar kullanmak gerektirmektedir. Diplomasinin araçları devletlerin statüleri ve sahip oldukları kaynaklara göre değişmektedir. Diplomatik başarılarda, diplomasinin araçları kadar, diplomasiye kurumsal bir nitelik kazandırmak da oldukça önemlidir. Diplomasinin gelişimi ve kurumsallaşmasında, devletlerin ve milletlerin stratejik konumları ve sahip oldukları güç belirleyici rol oynamıştır. Diplomasi karşılıklı ilişkiler esasına göre şekillendiğinden, iki tarafın konumu, içinde bulunduğu şartlar ve siyasi anlayışları diplomasinin metodunu belirlemede önemli olmuştur.

Diplomasinin gelişimi ve kurumsallaşmasına katkı sunan devletlerarasında Yunan şehir devletleri ile Helen mirasından beslenen Roma İmparatorluğu’nu söylemek mümkündür. Roma imparatorluğu diplomasiye yeni kurumlar kazandırmadan çok diplomatik ayrıcalık kavramını ve anlayışını geliştirmiştir. Roma İmparatorluğu’nun batı ve doğu olarak ikiye ayrılması ve sonunda batı Roma’nın yıkılmasıyla Doğu Roma yani Bizans birçok alanda Roma’nın temsilcisi olmuştur.

Bizans, sahip olduğu stratejik konumu ve bunun getirmiş olduğu zorunluluklardan dolayı pek çok devlet ve milletle ilişki kurmak veya mücadele etmek durumunda kalmıştır. Yine Bizans'ta dini ve siyasi iç dinamiklerin zor ve karmaşık olmasından dolayı diplomasi çok daha önemli bir hale gelmiştir. Diplomasi Bizans devlet yaşamı için önemli bir kaynaktır. Böyle olunca Bizans'ın diplomasinin gelişimine katkı sağlaması kaçınılmaz olmuştur. (Ergüven,2016: 35). Bizans'ın yüzyıllara uzanan ömrü ve bu yüzyıllar içerisinde ortaya koyduğu mücadeleler ve bu süreçlerde uyguladığı diplomasi, incelenmeye değerdir. Çünkü Bizans diplomasisi incelendiğinde, diplomasinin devletlerin yaşamındaki yeri, diplomasinin araçları, değişim süreçlerini görmek mümkündür. Bizans'ın yüzyıllara yayılan ömründe en uzun ilişki ve mücadeleyi Türk devletleriyle yaşamıştır. Bu ilişki pek çok açıdan önemli olurken, diplomasi tarihi açısından da ele alınıp incelenmelidir. Türkler kurdukları devletler ve bu devletlerin yaşatılması hususunda ortaya koydukları politikalarda diplomasi tarihine önemli katkı sağlamışlardır. Bizans'ın en uzun süre ilişki ve mücadele halinde bulunduğu devletlerin başını Türk devletleri çekmektedir. Türk devletleriyle olan ilişkilerde diplomasi ve onun araçları oldukça önemli bir rol oynamıştır. Türklerle kurulan askeri ve siyasi münasebetleri şekillendiren ve çoğu zaman neticeye götüren diplomasi olmuştur.

Bizans diplomasisi daha çok imparatoru temsil eden bir anlayış üzerine oturmaktaydı. Bizans, diplomasi yoluyla barışçıl ve evrensel bir devlet oluşturma ideali ortaya koymaya çalışmışsa da uygulama bundan çok farklı olmuştur. Daha çok eski geleneksel Roma politikasında olduğu gibi böl ve yönet anlayışının geçerli olduğu ve bu yönde stratejiler çizdiği görülmektedir (Drocourt, 2018: 1). Bizans İmparatorluğu'nun, diğer devlet ve kavimlerle yürüttüğü müzakerelerde kullandığı yöntemler, mekanizmalar ve teknikler kendi çıkarları doğrultusunda idi. Bizans'ın diplomasi anlayışı, temelde barışçıl araçlarla yürütülen bir savaştı. Onlar için "barış haraçlarla satın alınması" her durumda herhangi bir savaştan daha ucuzdu. Sürdürülen politikada, imparatorluğun güvenliğini askeri başarıdan ziyade, büyük ölçüde finans gücüyle işlettiği diplomasisin araçlarıyla sağlamaya çalıştığı dikkat çeken bir husus olmuştur. Nitekim Bizans yüzyıllarca Türklerin siyasi, askeri ve diplomatik gücünü görerek, buna yönelik stratejiler belirlemiş ve bu ilişkilerin önemli bir kısmını da belgeleyerek tarihe miras bırakmıştır (Runciman, 1943: 45).

Bizans diplomasisi genellikle askeri faaliyetlerle yakından ilişkiliydi ve bu nedenle imparatorluğun ana unsurlarından biriydi. Türk devletlerinin siyasi hedef ve başarıları ise daha çok askeri faaliyetler üzerinden gerçekleşmekteydi. Bundan dolayı Türklerin ilişkilerindeki diplomatik politikaları çok öne çıkarılmamış ve askeri faaliyetlerinin gölgesinde kalmıştır. Ancak sadece Bizans üzerinden bakıldığında dahi, Bizans diplomasisinin büyük ölçüde Türklerle olan ilişkileri etrafında şekillenmiş olması, Türklerin diplomasiye ve gelişimine sunduğu katkının işaretlerinden biridir. Hunlarla başlayan diplomatik ilişkiler, yüzyıllar boyunca diğer Türk devletiyle devam etmiştir. Bu durum şunu gösteriyor ki Uluslararası ilişkilerde diplomasi önemli bir yere sahiptir. Diplomasi kurumunun geçmişi eskiye dayanmaktadır. Eski çağlardan günümüze kadar Devleti oluşturan Toplum ve toplumu meydana getiren millet olarak birbirleriyle iletişim ve etkileşim içinde olmuşlardır. Diplomasi insanlık tarihiyle başlamış olup,(Nicolson,1953:2.) farklı din, dil ve ırka sahip devletlerin iletişiminde önemli yer tutmaktadır. Bu önemli özelliği vasıtasıyla diplomasi canlılığını yitirmemiş olup günümüzde de devletlerin vazgeçemediği önemli bir araç olmuştur. Bizans İmparatorluğu Dünya tarihinin köklü ve karmaşık medeniyetlerinden biridir. Diplomasiyi etkin ve doğru biçimde kullanması imparatorluğunun 11 asırdan daha uzun kalmasına vesile olmuştur.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, Bizans İmparatorluğu ve Türk Devletleri arasında bulunan diplomatik ilişki ve etkileşimlerin ele alınması amaç olarak belirlenmiştir. Uzun bir tarihe sahip olan Bizans İmparatorluğunun diplomasiyi ne şekilde kullanmış olduğu, iletişim kurarken bunu ne şekilde rol oynadığını ortaya koymak. Bizans'ın diplomasi stratejilerini modern ağ yani günümüz ile kıyaslamak Bu amaç doğrultusunda konu ile ilgili literatür içerisinde yer alan daha öncesinde gerçekleştirilmiş olan araştırma ve çalışmalara göz atılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda konuyla ilgili bilgi ve başlıklara araştırma içerisinde yer verilmiştir.

1.3. Araştırmanın nemi

Bu araştırma, Bu dönemin araştırılması Tarih biliminin daha geniş bir resmini çizmesine yardımcı olur. Hem de günümüzdeki uluslararası ilişkilerdeki stratejik ve diplomatik yaklaşımlara ışık tutar. Diplomasinin kalıcılığı açısından önem teşkil eder. Bin beş yüzyıl önce bile devletlerarasında diplomatik ilişkilerin nasıl karmaşık bir şekilde yürütüldüğünü görmek, Diplomasinin devletlerarası ilişkilerdeki kalıcı ve vazgeçilmez rolünü vurgular. atışmanın ötesinde, ortak çıkarların ve denge politikalarının önemini gösterir.

Bizans İmparatorluğu ve Türk Devletleri arasında bulunan diplomatik ilişki ve etkileşimlerin tespit edilmesi, literatür içerisinde Bizans İmparatorluğu ve eski Türk Devletleri'nin diplomatik açıdan ele alındığı araştırma ve çalışmaların az olmasından kaynaklı gelecekte konuyla ilgili gerçekleştirilecek olan araştırma ve çalışmalara örnek teşkil etmesi ve literatür katkıda bulunulması açısından önem arz etmektedir.

2. DİPLOMASİ KAVRAMI

2.1. Diplomasinin Tanımı

Tarih boyunca devletler, çıkarlarını korumak ve geliştirmek, hedeflerini takip etmek ve eylemlerini kendi çıkarlarıyla uyumlu hale getirmeleri ve diğer devletleri etkilemek için çeşitli araç ve stratejiler kullanmışlardır. Klasik yöntem olarak sınıflandırılan diplomasi yöntemi tartışılan yöntemler arasında en yaygın olarak tanınan ve pratik yaklaşım olarak öne çıkmaktadır (Yılmaz, 2009: 24).Diplomasi yöntemi, uluslararası anlaşmazlıkların ve savaşların çözümünde temel yaklaşımlardan biri olarak büyük önem taşımaktadır. Bir diğer yaklaşım ise anlaşmazlık ve çatışmaların güç kullanılarak çözülmesi olan savaş tekniğidir. Diplomasi, sorunları barışçıl yollarla çözme tekniği olarak kullanılmaktadır (Tuncer, 2009: 15). Diplomasi yöntemi yaygın olarak sorunların çözümünde en değerli yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Bu iddia, uluslararası ilişkiler alanında önde gelen bilim adamları tarafından da desteklenmektedir; kendisi, silahlı çatışmaya yol açan diplomatik çabaların, barışçıl yöntemlerle çözüme ulaşmanın doğası gereği yetersiz olması nedeniyle sonuçta başarısız olduğunu savunmaktadır .(Morgenthau, 1970: 683).

Çatışma çözümü için kullanılan diplomatik yaklaşım, mevcut uluslararası koşulları doğru ve etkili bir şekilde değerlendirmeye ve savaşa başvurmak yerine uygun strateji ve kaynakları kullanarak, şiddet içermeyen araçlarla istenen sonuca ulaşmaya çalışmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için diplomasinin geçirdiği tarihsel dönüşüm ve ilerlemeler, özellikle de kullanılan araçlar konusunda bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

Diplomasinin kökenlerinin Antik Yunan'a kadar uzandığı yaygın olarak kabul edilse de diplomasi uygulamasının başlangıcından bu yana insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğu ileri sürülebilmektedir. Belgelenmiş kanıt eksikliği olsa da diplomasi kavramının Dünya'da yaşayan iki topluluk veya kabile arasındaki etkileşimlerde gözlemlenebileceği ileri sürülebilir (Alkan, 2013: 4). Bununla birlikte diplomasinin uluslararası ilişkiler bağlamında geçirdiği evrim, tarih boyunca önemli dalgalanmalar sergilemiştir. Koşulların değişmesi, diplomatik çerçevede kilit aktörler olarak görev yapan diplomatların rollerinin yeniden değerlendirilmesini gerektirmiştir. Diplomasinin uluslararası ilişkiler bağlamında doğası ve önemi, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından köklü dönüşümlere uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından önce diplomasinin odak noktası öncelikle küresel sistemin kilit katılımcıları olan ulus devletlere yöneliktir. Ancak savaşın sona ermesinin ardından sivil toplum kuruluşlarının uluslararası ilişkilerde yeni aktörler olarak yükselişi, iletişim teknolojilerindeki ilerlemelerle birleşince diplomasi algısında bir değişime yol açmış ve yeni alıcı gruplarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Akçadağ, 2014:2).

Diplomasi kavramının anlaşılması, tarih boyunca gelişen diplomasi bilgisinin kapsamlı bir şekilde tartışılmasına olanak sağlaması ve bu tür dönüşümlerin kamu diplomasisi uygulamaları üzerindeki sonuçlarının aydınlatılması açısından önem taşımaktadır. Doğası gereği soyut doğası nedeniyle diplomasi kavramına ilişkin çeşitli tanımlar yapılmıştır. Diplomasi kavramına atfedilen tanımların çokluğu, diplomasinin tarih boyunca yaşadığı evrime bağlanabilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi "diplomasi" terimi, evrimsel doğası gereği çeşitli tanımları kapsamaktadır. Tarih boyunca çok sayıda yazar tarafından kapsamlı bir şekilde araştırılan bir konu olan diplomasi kavramı, çoğunlukla egemen hükümetler arasındaki etkileşimlerle ve bu etkileşimleri etkili bir şekilde yönlendirme ve düzenleme kapasitesiyle ilgilidir. Diplomasinin soyut doğası göz önüne alındığında, bu konunun mevcut literatürde çok sayıda tanımı bulunabilir. Diplomasi teriminin

etimolojisinin araştırılması ve seçilmiş anlamların incelenmesi, diplomasinin kapsamlı bir tanımının oluşturulmasını kolaylaştıracaktır. Etimolojisi incelendiğinde, diplomasi kavramının kökeninin Antik Yunanca 'da "ikiye katlamak" anlamına gelen "diploma" terimine kadar dayanabileceği ortaya çıkmaktadır (Kodaman ve Akçay, 2010: 76). "İkiye katlama" teriminin anlamsal yorumu, antik Yunan ve Roma'daki resmi belge ve el yazmalarının katlanması şeklindeki tarihsel uygulamayla bağlantılıdır (Meray, 1956: 81). Tarih boyunca, diplomasi kavramıyla ilişkilendirilen ve başlangıçta "çift"i ifade eden anlamsal çağrışımlar, bir dönüşüm geçirerek, akademik literatürde çok sayıda diplomasi tanımının yer almasına neden olmuştur.

Diplomasi alanının önde gelen yazarlarından Ernest Satow, diplomasinin egemen uluslararasıdaki resmi etkileşimlerin yönetiminde akıl ve stratejik manevraların kullanılmasını kapsadığını öne sürmektedir (İskit, 2012: 3). Siyaset bilimci Harold Nicolson'un akademik bakış açısına göre diplomasi kavramı, dar ve geniş olmak üzere iki farklı yorumu içermektedir. Diplomasi, sınırlı kapsamıyla, ülkeler arasında diplomatik kanallar aracılığıyla yürütülen karşılıklı iletişim ve görüşmelerin uygulanmasını ifade etmektedir. Diplomasi, genel tanımıyla, bir ülkenin dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için kullandığı çeşitli strateji ve prosedürleri kapsamaktadır (Sönmezoğlu, 2000: 323). Nicolson'a göre "diplomasi" terimi, dış politikada siyasi etki yaratmak için kullanılan çeşitli araç ve stratejileri kapsamaktadır. Bu tanım çağdaş diplomatik faaliyetlerin temelini oluşturmaktadır (Alkan, 2013: 4).

Yukarıda belirtilen tanımlar, diplomatik literatürde bulunan yaygın olarak kabul edilen tanımların sınırlı bir seçimini temsil etmektedir. Diplomasinin tanımları, özellikle işlevi konusunda fikir birliği eksikliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, diplomasinin küresel meselelerin yürütülmesinde önemli bir araç olarak hizmet ettiğine dair yaygın bir anlayışın var olduğunu ileri sürmek yanlış değildir. Belirtilen tanımların sentezlenmesiyle kapsamlı bir diplomasi anlayışı oluşturulabilir. Dış politikanın araçsal bir mekanizması olarak diplomasi, küresel aşamada uluslararasıdaki etkileşimleri yöneten anlaşmalar ve uygulamalar bütünü olarak tanımlanabilmektedir. Dahası, dinamik ve gelişen doğasıyla karakterize edilen diplomasi, uluslararası ilişkileri yönetmek için barışçıl ve şiddet içermeyen yöntemlere başvurma yeteneği olarak tanımlanabilmektedir.

"Diplomasi" terimi genellikle geleneksel tanımından farklı fikirleri belirtmek için kullanılır. Çağdaş zamanlarda, "Diplomasi" ve "Dış Politika" kavramları arasında, bunların sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmasıyla sonuçlanan dikkate değer bir birliktelik mevcuttur. Dış politika, devletlerin diğer ülkelerle olan etkileşimlerinde seçtikleri temel amaç ve hedefleri kapsamaktadır. Öte yandan diplomasi, bu amaç ve hedefleri gerçekleştirmek için kullanılan prosedürel ve stratejik yaklaşımla ilgilidir. Alternatif terimlerle diplomasi, bağımsız bir politika olarak görülmekten ziyade, hükümet konularını etkili bir şekilde yapılandırmak ve yürütmek için kullanılan bir mekanizma olarak anlaşılabilir.

2.2. Diplomasi Kavramının Tarihsel Gelişimi

Net bir kayıt olmasa bile ilk insanların birbirini tanımak ve birbirleri ile etkileşim sağlamak amacı ile diplomasiye başvurmuş olduklarını ifade etmek mümkündür. Fakat İlk Çağ diplomasinin insanlar tarafınca nasıl ve hangi şartlara göre uygulanmış olduğuna yönelik belirsizlikler bulunmaktadır (İskit, 2012: 58). Diplomasi kavramının insanlık tarihi ile beraber başlayarak politika, yönetim ve devlet gibi yapıların belirgin bir şekilde meydana gelmesi ile genişlemiş olduğu söylenebilmektedir. Fakat diplomasi tarihinin insanlık kadar eskiye dayandığı

söyleniyor olsa da kayıtlar içerisinde diplomasi tarihi Milattan Önce (MÖ) dördüncü ve beşinci yüzyıllara dek dayandırılmaktadır. Bu zaman dilimi içerisinde Eski Yunan’da kent devletlerinin birbiri arasında özel temsilciliklerden yararlanarak diplomatik faaliyetler gerçekleştirdikleri ifade edilmektedir (Yılmaz, 2009: 1). Eski Yunan’da kullanılmakta olduğu söylenen bu diplomasi türü, günümüzde “*ad hoc diplomasi*” şeklinde adlandırılmaktadır. Bu diplomasi şekli, diplomasi tarihini sürekli diplomasi ve geçici diplomasi olacak şekilde 2 dönemde ele alındığı zaman birinci dönemi meydana getiren geçici ya da tek taraflı diplomasinin Latince karşılığı olduğu görülmektedir (Alkan, 2013: 5-6). Ad hoc diplomasi çeşidinde diplomasinin temsilcisi olarak kabul edilen diplomatlar “*sürekli elçi*” şeklinde görevlendirilmemektedirler. Belli bir vazifeyi gerçekleştirdiklerinde ülkelerine dönmektedirler. Eski Yunan’da bahsedilen diplomatlar, temel haberci şeklinde isimlendirilmektedirler ve güçlü bellek ve gür sese sahip olmaları, onların temel özelliklerinden en önemlisini oluşturmaktadır. Bunun haricinde bahsedilen özellikleri Tanrı Hermes’ten almış oldukları rivayet edilmektedir. Bu nedenle yaratıcının habercisi olarak bilinmektedirler. Fakat geçici ya da tek taraflı diplomasi türünün tek yönlü, dar kapsamlı ve süreli olmasından kaynaklı bahsedilen temel haberciler diplomasi mesleğinde profesyonel olmamaktadırlar (Alkan, 2013: 6).

XV. yüzyıla dek var olmuş olan diplomasi çeşitlerinin tümü, Eski Yunan’da olduğu gibi dar kapsamlı ve geçidi niteliktedir. Devletlerarası ilişki ve etkileşimlerin daimi elçilikler üstünden gerçekleştirilmesi modern, diğer bir deyişle sürekli diplomasinin XV. yüzyılda İtalya’da bulunan kent devletleri aracılığı ile gelişmiş ve şekillenmiş olduğu söylenebilmektedir (Sönmezoğlu, 2000: 324). Rönesans’ın ortaya çıkmış olduğu bu bölge içerisinde sistemli bir diplomasinin ortaya çıkmasının belli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler siyasi ve coğrafi sebepler olarak iki sınıfa ayrılabilir. Alp Dağları’nın devleti dış müdahaleler karşısında çevrelemesi, coğrafi sebep kapsamına girerken, kent devletlerinin bir devletin egemenliğinde kalmaması ve Yüzyıl Savaşları’ndan kaynaklı Avrupa bölgesinin bu bölgeyle uğraşmaması siyasi sebepler içerisinde kabul edilmektedir (İskit, 2012: 74-75).

XV. ve XVI. yüzyıllar içerisinde kent devletlerinde durumu bu şekildeyken, aynı yüzyıllar içerisinde yükselme döneminde olan Osmanlı İmparatorluğu’nda ad hoc diplomasi metodu benimsenmeye başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ad hoc diplomasi yönetiminden yararlanmasını, üstünlüğünün temel dayanağı şeklinde göstermiştir. Güçlü olduğu dönemler içerisinde diğer devlet ve imparatorlukları kendisi ile eşit olarak görmediğinden 1793’e dek daimi elçi göstermeyerek genel olarak diğer devlet ve imparatorlukların daimi elçilerini kabul görmemiştir. 1793’e dek geçici elçiler aracılığı ile yürütülmüş olan diplomatik faaliyetler: savaştan önce teslim olmayı teklif etme, anlaşma gerçekleştirme, törenlere katılma ve buyruk bildirme şeklinde yerine getirilmiştir. Sonuç olarak, Osmanlı’nın güçlü bir İmparatorluk olduğu ve egemenliği farklı devlet ve imparatorluklar tarafınca tehdit edilmediği müddetçe ad hoc diplomasi yöntemini benimsemiş olduğu söylenebilmektedir (Erzen, 2012: 9-11). Görüldüğü gibi, XV. ve XVI. yüzyıllarda İtalyanlar modern diplomasi alanında öne çıkmışken Osmanlı’da ad hoc diplomasi yönteminden yararlanılmaya devam edilmiştir.

XVII. ve XVIII. Yüzyılda ise diplomasi görüşü git gide farklı bir hale gelmiş ve diplomatik çalışmalara damgasını vurmuş olan ülke Fransa olmuştur. Fransız diplomasi görüşü, Kıta Avrupa’sına egemen olmadan evvel diplomasi çalışmaları yalnızca Avrupa’yla sınırlıydı. Kıtaya hâkim olmuş Fransız diplomasi çalışmaları, genel olarak biçimsel bir mana barındırmaktadır. Bunun sebebi, bahsedilen yüzyıllar içerisinde diplomasi hükümdarın mutlak yetisindedir ve söz

konusu durum diplomaside entrika ve gizliliğin yoğun olarak yaşanmasına yol açmıştır. Bunun haricinde bahsedilen dönem içerisinde çok taraflılığın yaygın bir hale geldiği ve protokolün önem arz eden bir probleme dönüştüğü söylenebilmektedir. 1712 Uthrect ve 1648 Westphalia konferansları çok taraflı diplomasi türünün bu dönemde bulunan en bariz örneklerini teşkil ederken bu konferanslarda protokol problemleri taraflara zorlu dakikalar yaşatmıştır. Fakat protokol problemi 1815’de yapılmış olan Viyana Kongresi’yle çözülmüş, kongre sonucunda Avrupa diplomasinin merkez üssü haline gelmeye başlamıştır. 1818 Aix-La Chapelle Konferansı sırasındaysa diplomatların konuları tartışmalara konu olmuş ve diplomatlık önem arz eden bir meslek halini almıştır (Sönmezoğlu, 2000: 325-326).

XVII. ve XVIII. yüzyıllar içerisinde, diplomatik çalışmalar denildiği zaman akla ilk olarak Fransa gelmekteyken XIX. yüzyıl diplomasi çalışmalarında başat kuvvet şeklinde yerini almış olan ülke İngiltere olmuştur. XIX. yy’da büyük buluş ve icatların yapılmış olduğu Endüstri Devrimi’nin ikinci aşamasını gerçekleştirmiş olan İngiltere bahsedilen yüzyıl içerisinde yükselmiş olan güç şeklinde ortaya çıkmıştır. Söz konusu gücün oluşması ile beraber İngiltere diplomatik alan içerisinde de kendisini göstermiş, dikkat çekici düzeyde küresel üstünlüğe sahip olmuştur. XIX. Yüzyılda İngiltere ülkesinin, deniz gücündeki üstünlüğü, mali kredi, ticari beceri ve bilgileri ile ittifak diplomasisini usta bir şekilde birleştirmesi, söz konusu küresel üstünlüğün yakalanmasının nedenleri arasında bulunmaktadır.(Kennedy, 2001: 193-202).Genel hatları ile XIX. yüzyıldaki diplomasi görüşünden söz edecek olunursa yaşanan teknolojik gelişmeler aracılığıyla diplomasi adına mevcut teknik ve kuralların gelişmiş olduğu, diplomatların görev ve konumlarının belirlenmiş olduğu ve uluslararası hukuk sisteminin diplomatik ilişki ve etkileşimlerde yerini almaya başlamış olduğu söylenebilmektedir. Bunun haricinde XIX.yüzyıl da gerçekleştirilmiş olan Viyana Konferansı’yla kabul görülen protokol kurallarının 1961 yılında Viyana şehrinde yapılmış olan “*Diplomatik İlişkiler ve Bağışlıklar Hakkında Birleşmiş Milletler Konferansı*”nda küçük değişiklik ve yeniliklere uğramış olduğu bilinmektedir. Tüm bu değişim ve gelişimler diplomasinin önemli oranda gelişmiş olduğunu ve yaşadığımız çağa uygun hale dönüştürülmeye çalışıldığını gözler önüne sunmaktadır. (Kodaman ve Akçay, 2010: 79-80).

Görüldüğü gibi, XIX. yy’ın ortalarından sonra başlamış olan teknolojik devrim ilk dönemlerden bu zamana başkalaşarak klasik diplomasi anlayışında bazı değişiklik ve yenilikler ortaya çıkmıştır. Bu değişiklik ve yenilikler kamuoyunun dış politikaya yönelik ilgisini yükseltmiştir. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanmış olan hızlı gelişim ve yenilikler, politikada yer ve zaman olgularını farklılaştırıp klasik diplomasi anlayışının fonksiyonlarına verilmekte olan önem ve değeri azaltmıştır. Farklı bir ifadeyle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gelişmiş iletişim teknolojileri ve sivil toplum kurumlarının ortaya çıkması ile beraber geleneksel diplomasi anlayışı yerini kamu diplomasisine bırakmıştır. Kamu diplomasisine yönelik bilgi vermeden evvel geleneksel diplomasiyle kamu diplomasisi arasında bulunan ilişkiden söz etmek ve kamu diplomasisi adına önem arz eden bir kavram olarak kabul edilen yumuşak güç olgusunu tanımlamak, değişmekte olan diplomasi görüşünün daha net bir şekilde kavranmasına katkıda bulunacaktır (Kodaman ve Akçay, 2010: 80).

2.3. Diplomasi Stratejileri

Askeri gücünün yetersiz kaldığı durumlarda diplomasiyi yerinde ve etkin bir biçimde kullanmak Bizans imparatorluğunun uzun ömürlü olması için en temel araçlardan biridir. Dış politikayı şekillendiren diplomasi her cepheye farklı kapılar açmıştır. Bizans çevresinde birçok

düşmanın bulunması hasebiyle istihbaratı göz önünde tutarak Düşmanları hakkında bilgi toplayıp onların zayıf yönlerinden yararlanarak onları yeri geldiğinde birbirine kırdırarak veya başka bir tarafa çekerek kendisinden uzak tutmaya çalışarak diplomasiyi etkin kılmıştır. Bin yüz yıllık serüvende Bizans her zaman aynı stratejiyi kullanmamış değişen durumlara göre ve düşmanın gücüne göre diplomatik stratejilerini değiştirmiştir. Bizans İmparatorluğu için askeri gücü ve diplomasiyi beraber etkin bir şekilde kullanmak Bizans'a özgü bir durumdur. Bizans İmparatorluğunda ikna kabiliyetinden faydalanmak diplomatik sürecin ilerlemesinde önemli bir yere sahiptir. Bazen hediyeler, ritüeller ikna faaliyetleri için önemli bir yere sahiptir. İknanın yetersiz kaldığı durumlarda caydırma yoluna gidilirdi. Hediyeler sunmak, haraç vermek, ipekleri ticaret amacıyla kullanmak, stratejik evliliklerin yapılması, Düşmanı düşmana kırdırmak, Sarayın ihtişamıyla dikkat çekmeye çalışmak, Zamanı verimli kullanmak ve karşı tarafı oyalamak. Bu stratejiler özellikle 2.Dünya savaşından sonra da kullanılmıştır. Bu anlamda zorlayıcı diplomasi, önleyici diplomasi ve sürdürülebilir diplomasi Bizans Diplomasisinde önemli bir bağlamda yer tutar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iletişim ve bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte küreselleşme sürecinin ivme kazanmasıyla devlet ve devlet dışı farklı aktörler meydana gelmiştir. Uluslararası ilişki ve etkileşimlerin git gide daha karmaşık bir hal alması, devletleri farklı türlerde diplomasi arayışlarına yönlendirmiştir. Bir yanda küresel ve bölgesel hükümetler arası kurumların öte yanda ulus ötesi ve uluslararası sivil organizasyonlarla çok uluslu firmaların ortaya çıkması ile geleneksel diplomasi şekli değişiklik göstermeye başlamıştır. Uluslararası ilişki ve etkileşimlerde yaşanmış olan bütün gelişme ve değişimler, klasik devletlerarası diplomasinin haricinde farklı diplomasi türlerinin ortaya çıkmasına yol açmış ve bahsedilen süreç içerisinde geleneksel diplomasi anlayışına farklı konseptler dâhil edilmiştir (Strange, 1992: 1). Farklı diplomasi türlerini aşağıda belirtilen şekilde sınıflandırmak mümkündür;

- Amaca ya da yönteme göre: caydırıcı, zorlayıcı ve önleyici diplomasi yönteme göre, akıllı güç, sert güç ve yumuşak güç diplomasi ise amaca göre türler arasında yer almaktadır (Cooper ve diğerleri, 2013: 38).
- Faaliyete göre: ekonomik diplomasi, dijital diplomasi, kültürel diplomasi ve kamu diplomasisi sayılabilmektedir (Cooper ve diğerleri, 2013: 38).
- Düzeye göre: çok yanlı diplomasi, çok taraflı diplomasi, ikili diplomasi, tekli diplomasi ve bölgeselcilik (Cooper ve diğerleri, 2013: 38).

Küreselleşme sonucunda ortaya çıkmış olan diplomasi türleri de bulunmaktadır. Araştırmacı ve uzmanlara göre küreselleşme, internet teknolojisinin ortaya çıkması ile sınırların kalktığı ve böylelikle küreselleşme sürecinin ortaya çıkmış olduğu ifade edilmektedir. Küreselleşme, “*globalization*” terim itibari ile İngilizceden alınmış ve hem soysal hem de ekonomik alanlardan sınırların kaldırılması tanımlamasında kullanılmaktadır (Çakmak vd., 2018: 37-39). Küreselleşme neticesinde diplomasi kendi içerisinde pek çok alan üstünde belirli özellik ve niteliklere göre sınıflandırılmıştır. Diplomasi türleri aşağıda belirtilen şekilde sıralanabilmektedir (Çakmak vd., 2018: 37-39);

2.3.1 Arabuluculuk Diplomasisi

Arabuluculuk diplomasisi kavramı, Bizans diplomasisinde önemli bir yere sahiptir. İki ya da daha çok devletin bir konu hakkında uzlaşmaya varamaması sonucunda üçüncü bir devletin uzlaşa varılamayan problemi ortadan kaldırmak amacı ile izlemiş olduğu politika olarak ifade edilmektedir. Örnek olarak Türkiye Cumhuriyeti, bir dönem BM, İslam İş birliği Teşkilatı ve

Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı kapsamında bahsedilen kurum ve kuruluşlarda eş başkan konumunu yürütmüştür (Çakmak vd., 2018: 37-39).

2.3.2 Çok Taraflı Diplomasi

Üç ülke ya da daha çok ülkenin katıldığı diplomasi türü olarak ifade edilmektedir. Bahsedilen diplomasi türü, “*Konferans Diplomasisi*” şeklinde de ifade edilmektedir. Çok taraflı diplomasi türü, 1648’de diplomasinin Westphalia Kongresi sonucunda ortaya çıkmıştır (Özdil, 2017: 1). Çok taraflı diplomasi türünün en iyi örnekleri arasında Milletler Cemiyeti yer almaktadır. Milletler Cemiyeti, 1920’nin 10 Ocak’ta Woodrow Wilson tarafınca Cenevre eyaletinde oluşturulmuştur. Ancak ülkelerin ortak bir yönetim ve düşünce sistemi olmadığından bahsedilen kurum kısa zamanda feshedilmiştir. Çok taraflı diplomasi türünün bir diğer örneği ise BM’dir. Bahsedilen örgüt, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1945’de elli bir ülkenin üyeliği sonucunda oluşturulmuş ve günümüz çağında da hala diplomasi işlevini devam ettiren köklü bir örgüttür. Bahsedilen iki örgütünde temel hedefi, bir savaşa engel olmak ve diplomasi yoluyla çözüme kavuşturmak olmuştur. BM örgütü, bu konuya yönelik daha işlevsel bir örgüttür. BM, İkinci Dünya Savaşı’ndan galip gelen ülkeler olan Fransa, Çin ve ABD’nin önderliğinde Genel Kurul, Güvenlik Konseyi aracılığı ile diplomasi çalışmalarına devam etmektedirler. Öte yandansa günümüz çağında uluslararası ekonomik kurumlar artış göstermiş ve bölgesel çok taraflı diplomasi gelişim göstermiştir. Bilhassa 1990’dan itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasından sonra çift kutuplu sistem dağılmıştır ve kimi ülkeler bağımsızlıklarını kazanarak çok taraflı diplomasiye yönelim göstererek bahsedilen diplomasi türü ile gerek sosyal gerekse ekonomik ilişki ve etkileşimlerini geliştirmişlerdir (Çatal ve Mustafa, 2018: 19-25).

2.3.3 Kamu Diplomasisi

Bir ülkenin, diğer devletlerin vatandaşlarına ilişkin yürütmüş olduğu ilişki ve etkileşimleri konu olarak edinen tüm diplomatik faaliyetler “*kamu diplomasisi*” olarak ifade edilmektedir. Bizans kültürel ve dini öğeleri kullanarak kamu diplomasisine adım atmıştır. Bizans kullanmış olduğu diplomatik yöntemle dostu düşmanı daha iyi ayırt etmiş olup çevresindeki komşuların kalbini kazanmıştır. Bizans bazen yıllarca düşman olarak gördüklerini zaman geçtikçe dost olarak kabul etmesi, Konstantinopolis de gösterişli törenler düzenleyerek yabancıları etkilemeye çalışması Kamu diplomasi tekniklerindendir. Diplomasi, bir ülkeyi temsil etmekte olan resmi bir kuruluş, örnek olarak Dışişleri Bakanlığı’na bağlı bulunan elçiler, konsolosluklar tarafınca yapıldığı gibi kamu diplomasisinde o devletin sanatçıları, iş insanları ve Sivil Toplum Kuruluşları ve üniversiteler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Bu diplomasi çeşidine bir diğer örneğe uluslararası olimpiyatlar sırasında ülkesini temsil etmekte olan kişilerde dâhil olmaktadır. Kamu diplomasi türünde ana hedef kitle insanlar olarak kabul edilmektedir. Farklı bir deyişle kamu diplomasisi, bir ülkenin uluslararası arena içerisinde kendi hayat stilini, geleneklerini, tarihsel geçmişini ve kültürünü diğer ülkelerin vatandaşlarına tanıtır ve kendi ülkelerine karşı olumlu yönde yaklaşım kazandırma yöntemi olarak ifade edilmektedir (Çatal ve Mustafa, 2018: 19-25). Bu diplomasi türü, bir ülkenin yurt dışısındaki olumsuz devlet statüsünü değiştirmek amacıyla uygulanmaktadır. Kamu diplomasi türünün en güzel örnekleri arasında ise eğitimde uygulanmakta olan uluslararası değişim programları, kültürel alan içerisinde televizyon dizileri ve burslar yer almaktadır. Turizmde uluslararası gıda firmaları, örnek olarak CocaCola, McDonalds ya da Burger King gibi firmaları bahsedilen diplomasi türüne örnek oluşturmaktadırlar (Ekşi, 2019: 1).

2.3.4 Sivil Diplomasi

Sivil diplomasi olarak adlandırılan diplomasi türü, devletlerin resmi niteliğe sahip temsilcileri arasında kişisel olarak gerçekleştirilen diplomatik faaliyetler olarak ifade edilmektedir. Örnek olarak uluslararası bir akademisyen konferansları içerisinde farklı devletleri temsil etmekte olan yazar ve araştırmacılar, akademisyenler ortak bir konunun kapsamında karşılıklı düşünce paylaşımlarını göstermiştir. Günümüz çağında diplomatik ilişki ve etkileşimlerde sivil diplomasi türünün daha fazla etki sahibi olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Yenidünya düzeni olarak kabul edilen küreselleşme kapsamında sivil diplomasi, sivil örgütler üstünden yürütülmektedir. Bahsedilen sivil örgütlere verilebilecek olan en iyi örnek, “*İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı*” ya da “*Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu*” gibi örgütler, savaş esnasında bir nevi sivil diplomasi vazifesini gerçekleştirmektedirler (İslam, 2012: 1).

2.3.5 Zirve Diplomasisi

Zirve diplomasisi, ülke başkanlarının doğrudan kendilerinin katılması ile gerçekleştirilmekte olan üst seviye diplomasi olarak ifade edilmektedir. 20.yy’ın ikinci yarısında ulaştırma ve haberleşme teknolojisinde ortaya çıkan gelişme ve yenilikler çift kutuplu sistem içerisinde zirve diplomasi türünü geliştirmiştir. Bahsedilen diplomasinin en değerli avantajı, görüşülmekte olan konu üstünde en yetkili olan bireyleri karşılaştırarak neticeye daha kısa bir süre içerisinde erişilmesini sağlaması olarak bilinmektedir. Örnek olarak İsrail ve Mısır arasında imzalanmış olan “*1979 Camp David Antlaşmaları*”, Menahem Begin ve Enver Sedat arasında gerçekleştirilmiş olan görüşmeler neticesinde kabullenilmiştir (Çatal ve Mustafa, 2018: 19-25).

2.3.6 Konferans Diplomasisi

Çok taraflı olarak kabul edilen konferans diplomasisi, kapalı bir niteliğe sahiptir. 1648’de gerçekleştirilmiş olan Westphalia Kongresi’yle ortaya çıkmış olduğu kabul görülmektedir. Avrupalı ülkelerin aralarında meydana gelen sorun ve problemleri toplantılar yolu ile çözüme kavuşturma manasına gelen konferans diplomasisi türü, 1815’de düzenlenmiş olan Viyana Kongresi’nden sonra daha da önemli bir hale gelmiştir. Avrupalı ülkeleri farklı sorun ve problemleri konferanslar içerisinde çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Bu diplomasi türü, iki savaş arası dönem içerisinde de önemli olmuştur (Çakmak vd., 2018: 37-39).devamı olarak temas yöntemiyle problemi çözüme kavuşturma olanağı sunmaktadır. Amerika, eski dışişleri bakanı olarak bilinen Henry Kissinger Orta Doğu’yla alakalı sorun ve problemlerin çözüme kavuşturulmasında mekik diplomasi türünü sıklıkla kullanmıştır.

2.3.7 Nükleer Diplomasi

Nükleer silahların ulus ötesi sistemde kuvvet dengesine etki etmesi ile nükleer diplomasi türü meydana gelmiştir. Nükleer diplomasi, Rusya ve Amerika tarafınca kullanılmıştır. Taraflar, nükleer silah ya da savunma sistemlerini pazarlık konusu haline getirmişlerdir. Bir diğer örneğe 2006 ile 2015 seneleri arasında Genel Kurul, Güvenlik Konseyi’nin İran’la Amerika ve Batılı ülkelerin arasında yürütmüş olduğu P5+1 Nükleer antlaşması gösterilebilmektedir (Çam, 2018: 1).

2.3.8 Önleyici Diplomasi

Önleyici diplomasi kavramı, ilk defa eski BM Genel Sekreteri olarak bilinen Dag Hammarskjöld tarafınca kullanılmıştır. Dag Hammarskjöld en basit şekli ile önleyici diplomasi kavramını yerel çatışmaların süper kuvvet rekabetine evrilmeden önüne geçilmesi olarak ifade etmektedir. Sonrasında bilhassa Soğuk Savaş döneminin sonlanması ile Hammarskjöld'in ortaya attığı önleyici diplomasi de tekrardan tanımlanmaya başlanmıştır. Dönemim BM Genel Sekreteri olarak bilinen Boutros Boutros-Ghali'nin 1992 yılında sunduğu “*Barış İçin Gündem*” isimli rapor içerisinde önleyici diplomasi kavramı taraflar arasında anlaşmazlık uyuşmazlıkların meydana gelmesinin önüne geçmek, hali hazırdaki anlaşmazlık ve sorunları çatışma haline gelmeden önlemek ve buna benzer olaylar yaşandığı zaman bu olayların yayılmasına engel olmak şeklinde ifade etmektedir (Boutros-Ghali, 1992: 5).

Önleyici diplomasi, ilk ortaya çıkmış olduğu zamanlarda çatışma ve problemlerin önüne geçilmesi ve bu diplomasi çeşidinin uygulanması hususunda tam anlamı ile istenen düzeye ulaşamamıştır. Bu durumun temel nedeni diplomatların ve bazı uygulayıcıların önleyici diplomasi ve çatışmayı engelleme konusuna yönelik yeterli deneyim ve bilgiye sahip olmamalarıdır. Bu durumun yanı sıra önleyici diplomasi de bilhassa politikacılar arasında yaygınlık kazanmayı başaramaması, önleyici diplomasiyle alakalı politikaların da yapılmasının önüne geçmiştir (Banim ve Pejsova, 2017: 7).

BM örgütüyle barışı muhafaza etme amacına ilişkin olarak önleyici diplomasi ortaya çıkarılmıştır. Önleyici diplomasi üst düzeye gelmesini sağlayan temel unsurlar: Erken uyarı, Esneklik, Ortaklıklar, Sürdürülebilirlik, Değerlendirme. Önleyici Diplomasi de amaç olası olabilecek kötü vaziyetlerin önüne geçmektir. Önleyici Diplomasi geçmişe dayanan bir stratejidir. 4.ve 6 yüzyıllarda persler ve Yunan şehir Devletleri önleyici Diplomasiden yararlanmışlardır. Bizans imparatorluğu da bazen bulunduğu ortamın şartlarından ötürü önleyici diplomasiye yararlandığını görmekteyiz. Stratejik evlilikler yaparak, sarayda törenler yaparak, hediyeler ve haraç vererek olası bazı tehditlerin önüne geçmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de esneklik ve ilişkilerin sürdürülebilirliğinden yararlanmışlardır. Bazen ne kadar önemli görüşmeler yapılmış olsa da bazı durumların önüne geçilememiştir. Mesela İstanbul'un birçok devlet tarafından kuşatılması gibi. Kuruluş genel sekreteri tarafınca yürütülmekte olan önleyici diplomasi, farklı güvenlik sorun ve problemlerine yönelik bazı çözümler ortaya sunmayı amaç olarak belirlemiştir. Önleyici diplomasi türüne örnek olarak 04.11.1979'de İranlı devrimci öğrenciler Tahran kentinde yerleşmiş olan Amerika Büyükelçiliğine bir baskın düzenlenmiş ve söz konusu baskın neticesinde altmışaltısı Amerikalı toplam doksan elçilik personeli kafalarına çuval geçirilip rehin alınmıştır. İran ve Amerika arasında başlamış olan söz konusu kriz, gelecekte yaşanacak olan krizlerin birinci sayfasını meydana getirmektedir. Rehin olarak alınan bu elçilik görevlilerinin otuz sekiz tanesi, birinci hafta içerisinde serbest bırakılmış olsa da geri kalan elli iki rehine teslim edilmemiştir. 20.01.1981'de Amerika ve İran'ın uzlaşması sonucunda rehinele Almanya ülkesinde dört yüz kırk dört gün sonra teslim edilmiştir. Rehine krizi dönemi, BM'nin yardımı ile Önleyici ve Arabuluculuk diplomasinden yararlanılarak bahsedilen kriz kısa zaman içerisinde çözüme kavuşturulmuştur (Özdemir, 2019: 1).

2.3.9 Toplumsal Diplomasi

Toplumsal diplomasi, bir devletin ileri gelen devlet insanlarının günlük çalışmaları esnasında meydana gelmiştir. Devlet insanı bir mesajı daha amaca ilişkin ve net bir şekilde kullanmakta ve toplumsal diplomasi ortaya çıkmaktadır. Bahsedilen mesajlarda bulunan ifade şekilleri fazlasıyla önem arz etmektedir. Aceleci, bağlayıcı ve kesin cümlelerden kaçınılması gerekmektedir. Örnek olarak devrin Amerika başkanı olarak bilinen Bill Clinton, 1993’de Kuzey Kore ülkesinin nükleer bomba geliştirmesine kesin olarak izin verilmeyecek olduğunu oldukça sert bir üslup ile ifade edilmiştir. Sonrasında Kuzey Kore ülkesinin sınırlı nükleer silahlar ürettiği ortaya çıktığı zaman güç durumda kalmıştır (Çakmak vd., 2018: 37-39).

2.3.10 İkili Diplomasi

İkili diplomasi, iki devletin yetkililerinin aracılığı ile gerçekleştirilen bütün ikili diplomatik temasları meydana getirmektedir. Bir ülkenin, bir devlet içinde konsoloslugu ya da büyükelçiliği bulunuyorsa o ülkeyle sürekli olarak ikili diplomasi gerçekleştirmektedir. İkili diplomasi türüne örnek, Rusya ülkesinden Türkiye’nin Antalya şehrine yatırım ya da tatil amacıyla gelen Rusların sayısının artış göstermesi sonucunda 2006’nın Ocak ayında Rusya, Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri arasında ikili diplomasi temaslarından sonra Antalya şehrinde yer alan Konsoloslugin diplomatik statüsünün artırılma kararına varılarak Başkonsolosluk diplomatik statüsü verilmiştir. Daha eski dönemler incelendiği zaman da ise bu diplomasi metodu Eski Yunan, Roma’da sıklıkla kullanılmış olduğu ve iki devlet arasında bulunan problemleri ileterek çözüme kavuşturmak için kullanılmıştır .(Çakmak vd., 2018: 37-39).

2.3.11 Kültür Diplomasisi

Kültür diplomasi türü, yakın yüzyıl içinde ortaya çıkmıştır. Üst kısımda söz edilmiş olan Kamu diplomasi türüne benzer olarak yumuşak güçten yararlanarak sert yollardan kaçınıp kullanılmaktadır.

Kültürel diplomasi, uluslararası arena içerisinde imajını düzeltebilmek ve prestijini artırabilmek isteyen ülkelerin başta gelen dış politika araçlarında yer almaya başlamıştır. Geniş anlamda kültürel diplomasi kavramı; tatların, zevklerin, estetik anlayışının, hayat stiline, dünya görüşünün, düşüncelerinin ve fikirlerinin paylaşımı sureti ile kendini doğru bir şekilde ifade etme ve muhatabını doğru tanıma yolu şeklinde tanımlanabilmektedir. Amerikalı tarihçi ve siyaset bilimci yazar Milton C. Cummings, kültürel diplomasi kavramını şu şekilde tanımlamıştır; “*Bir devletin kendi geleneklerini, örf ve adetlerini, dilini, dinini, tarihini, sanatını diğer ülkelerdeki insanlara aktarmasıdır*” (Yağmurlu, 2019: 1210-1238).

2.3.12 Çevre Diplomasisi

Dünya 19.yy ile beraber teknolojik döneme ve makineleşmeye adım atmış ve bu durumda dünyanın ekolojik sisteminin kirlenmesine yol açmıştır. Ekolojik kirlenme ve nüfus artışı neticesinde su kıtlığı, iklim değişikliği, nükleer denemeler ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çevresel problemler uluslararası arena içerisinde sıklıkla gündeme gelmiştir. Belirtilmiş olan nedenlerden kaynaklı insan hayatı negatif olarak etkilenmeye başladığı gözlemlenmiştir. Kimi bölgeler içerisinde karbondioksitin fazla olması, o devletlerde ikamet etmekte olan kişilerin hayatını negatif olarak etkileyerek hastalıklara yol açtığı gözlemlenmiştir. Bahsedilen konuları

düzenleyebilmek ve hukuksal kapsamda korunabilmesi adına gerçekleştirilen görüşmeler, çevre diplomasini içermektedir. Bahsedilen diplomasi türü, uluslararası alan içerisinde çevre problemlerini diplomasi yolu ile konferanslar olarak gerçekleştirilerek uygun bir çere düzenlemelerinin yaratılmasını ve ekolojik kirliliğin sona erdirilmesini kapsamaktadır (Gülmez ve Top, 2018: 74-75).

2.3.13 İnsani Diplomasi

İnsani diplomasi, diğer diplomasi türleri gibi 21.yy’da meydana gelmiştir. Küreselleşmiş olan dünyayla beraber uluslararası ortam içerisinde yaşanan savaşlar neticesinde diğer diplomasi türleri gibi “*İnsani Diplomasi*” önemli bir hale gelmeye başlamıştır. İnsani diplomasi, genç bir tür olmak ile beraber uluslararası alan içerisinde savaş olaylarının artış göstermesi sonucunda gelişmiş olan bir diplomasi olarak ifade edilmektedir. Bahsedilen diplomasi türünün en önemli örnekleri, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu verilebilmektedir. Savaşın tüm alanlarında ve türlerinde insani ilkelere uyan bahsedilen kurum ve kuruluşlar, bahsedilen diplomasi çeşidinin gelişiminde önemli bir rolü bulunmaktadır. İnsani diplomasi Türkiye ve uluslararası konjonktürde etki sahibi olan faktörlerin birkaç tanesi aşağıda belirtilen şekilde sıralanabilmektedir (Çatal ve Mustafa, 2018: 19-25);

2.3.14 Açık Diplomasi

Açık diplomasi, gizli diplomasi türüne bir nevi karşı olacak şekilde meydana gelen bir diplomasi türü olarak ifade edilmektedir. Açık diplomasi türünde amaç iki tarafınca yapılmakta olan görüşme ya da konferanslarda kabul gördükleri yükümlülük ve sorumlulukları gerçekleştirilmesi için uluslararası ya da yerel kamuoyunun denetimine açıkça yürütülmüş olduğu bir diplomasi türüdür (Yıldız, 2013: 24). Açık diplomasi türünün bir örneği, 2015’de P5+1 Nükleer anlaşmasında Amerika eski dönem başkanı olarak bilinen Obama tarafınca imzalanmıştır. Nitekim bahsedilen anlaşma süreci içerisinde Obama anlaşmaya ek maddeler ekleyerek İran tarafınca bir hukuksuzluk durumunu araştırabilmek adına “*Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı*”na denetleme hakkı atfedilmiştir.

Bu maddenin eklenmesinin temel nedeni, diplomatik görüşmeler ile alakalı tarafların üstlenecek oldukları hükümlülük ve hakların kamuoyunun denetim ve bilgisine sunulup İran ülkesini herhangi bir hükümlüğü üstlenmemesine rağmen suçlayıp uluslararası kamuoyunda küçük düşürme stratejisi olmuştur (Yıldız, 2013: 24).

2.3.15 Zorlayıcı Diplomasi

Kökeni 1966 yılında Thomas Schelling tarafınca atılmış olan ve “*Arms and Influence*” isimli araştırmaya dayanmakta olan zorlayıcı diplomasi kavramı, temel olarak 1971 yılında Alexander L. George tarafınca gerçekleştirilmiş olan detaylı çalışma ve araştırmalar ile literatüre kazandırılmıştır. Schelling, zorlayıcı diplomasi kavramını, rakibin talepleri gerçekleştirilmesi, iş birliğinde bulunması ve geri çekilmesi için güç kullanma tehdidine başvurulması olarak ortaya atmıştır. Fakat zorlayıcı diplomasi George’nin tanımlamasına göre “*tehdit ve/veya sınırlı güç kullanımına başvurulması rakibin gerçekleştirmekte olduğu bir eylemi durdurmasını ya da tersine çevirmesini sağlamayı*” belirtmektedir (George, 1991: 4).

Güç ve tehdit kullanma stratejilerini kullanmaya ilişkin baskı ve motivasyonlar zorlayıcı diplomasinin görünürliğini artırmıştır. Bu sebeple faktörlerin bilhassa Soğuk Savaş döneminden sonra artış gösteren biçimde zorlayıcı diplomasiye başvuruları beklenen bir durum halini almıştır. Bu bağlamda zorlayıcı diplomasi türünün caydırma, zorlama ve şantaj gibi diğer tehdit temelli stratejiler ile arasında bulunan ayrıma dikkat çekmek gereklilik arz etmektedir (Jakobsen, 2013: 240).

Zorlayıcı diplomasi, savaşa başvurulmaksızın yapılmakta olan bir diplomasi türü olarak ifade edilmektedir. Eskiye dayanan bir stratejidir. L.George tarafından geliştirilmiştir. Bu strateji az şeyle çok hedefe ulaşmayı amaçlıyor. Bizans da zorlayıcı diplomasiden yararlanmıştır. Bizans'ın diplomasi ve askeri gücü uygun ve yerinde kullanması zorlayıcı diplomasiyi de kullanabildiğini gösterir. Düşman her zaman saldırgan bir biçimde saldırdığı için barbar toplulukları zorlayıcı diplomasi tekniğiyle durdurmayı amaçlamıştır. Bizanslıların yeterli donanımda diplomatları yoktu ama kendine göre yöntemleri vardı. Zorlayıcı diplomasiye verilecek en iyi örnekler arasında Batılı devletlerin ve ABD'nin İran'a uygulamış olduğu ekonomik yaptırım ve ambargolar uygulayarak caydırıcılık stratejisi gösterilebilmektedir. İran'ın P5+1 Nükleer anlaşması için masaya oturmasındaki temel neden, Batılı ülkeler ve ABD tarafınca senelerdir uygulanmakta olan ekonomik yaptırım ve ambargolar, İran'ı zorlayıcı diplomasi yapmaya yönlendirmiştir. Zorlayıcı diplomasi türünün bir diğer örneği ise 05.06.1964'te İsmet İnönü'ye gönderilmiş olan Johnson Mektubu gösterilebilmektedir. Burada, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs olayında diplomasiye zorlanmıştır. Bunun nedeni Türkiye, Kıbrıs'a ilişkin yapacak olduğu bir çıkarmada ve Yunanistan ülkesine karşı gerçekleştirilecek olan bir saldırıda NATO'ya üye olan ülkeler Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı bir saldırısında Türkiye Cumhuriyeti'ne yardım edilmeyecek olduğu ifade edilmiştir (Yıldız, 2013: 25).

2.3.16 Sürdürülebilir Diplomasi

Doğru ilişki, güçlü bağ beraberinde sürdürülebilirliği getirir. Din bu bağlardan biri olarak gösterilebilir. Mesela Hristiyanlık Dini Bizans diplomasinde dönüm noktası olmuştur. Dini dış politikada sergilemesi sürdürülebilir diplomasiye dayandırılabilir. Sürdürülebilir diplomasinin ortaya çıkışı XX. yüzyıla dayandırılmaktadır. Bu Bizans da bu bağlamda uygulamalar olduğu gerçeğini değiştirmez. Sürdürülebilir diplomasinin başarılı olmasında diplomat önemli bir yere sahiptir. Bizans sürdürülebilir diplomasiyi elçiler yoluyla sağlamaya çalışmıştır. Bizans'ın diplomasi de dini göz önünde bulundurması ve Hristiyanlığı imparatorluk için kullanması yani dış politikayı şekillendirmesi açısından sürdürülebilir diplomasiye örnek teşkil eder (Varol,2021.94). Sürdürülebilir diplomasi, yeni anlaşılmaya başlanmış olan bir alan olmasıyla beraber önemi son dönemlerde artış gösteren bir alan olarak bilinmektedir. Bahsedilen alanın teorik açıdan noksanlıklarını gidermeye ve böylelikle pratiklerinin bilimsel ihtiyaç ve gereksinimlerini gidermeye ilişkin analizler için yeteri sonular verebilecek miktarda sürdürülebilir diplomasiye yönelik örnekler henüz oluşabilmiş değildir. Hala devam etmekte olan bir süreci analiz etmenin sosyal bilimlerin zorluklarından bir tanesi şeklinde sürdürülebilir diplomasi çalışmaları kapsamında da meydana geldiğini söyleyebilmek mümkündür. Buna rağmen interdisipliner bir alanın ortaya çıkışını mümkün hale getirecek kadar diplomatik ve akademik çalışmaya erişilebilmektedir (Arar, 2006: 12).

3. BİZANS İMPARATORLUĞU

3.1. Bizans İmparatorluğu'nun Tarihine Genel Bir Bakış

3.1.1. Roma İmparatorluğu'ndan Yeni İmparatorluk Bizans'a geçiş

Roma İmparatorluğu, M.Ö IV. Yüzyıl da küçük bir kent devletiyken kudret ve güç açısından İtalya'da yer alan diğer kent devletlerinin gerisinde yer almaktaydı. MÖ 4.yy'ın ikinci yarısına gelindiği zamansa Roma İmparatorluğu, topraklarını genişletmeye başlamıştır. İtalya'da yer alan diğer kent devletlerine üstünlük sağlamıştır. MÖ 200 yılında Batı Akdeniz bölgesinin, ardından MÖ 168 yılında Doğu Akdeniz bölgesinin hâkimi haline gelmiştir. MÖ 146'da Kartaca ve Korinthos'u ele geçirmişlerdir. Ön Asya ve Afrika topraklarını da ele geçirmesinin ardından MÖ 44'te Akdeniz bölgesinin tümüne hâkim olmuşlardır. Bu durum sonucunda İmparatorluğun toprakları Atlantik'ten Ön Asya'ya dek uzanmıştır (Demircioglu, 1998: 1/2-3).

Roma İmparatorluğu, kuruluş tarihi olarak bilinen MÖ 753'den Etrüsk Krallığı'nın yıkılmasına kadar krallıkla yönetilmiştir. Krallığın ardından yıllık seçilmekte olan ve praetor unvanına sahip olan iki yüksek devlet memurunun yönetmiş olduğu (magistrat ya da magistratus) Cumhuriyet idaresi kurulmuştur. MÖ 27'de Octavianus'un askeri açıdan başarılarından kaynaklı senato tarafınca imparator unvanına sahip olmasına kadar Roma cumhuriyetle yönetilmiştir. Octavianus'la beraber ülkede imparatorlar ciddi bir güce erişmiştir. Senatonun varlığını muhafaza etmesinin yanı sıra mutlak güce sahip olan imparatorlarla beraber cumhuriyet dönemi sessiz bir biçimde sonlanmıştır (Akşit, 1970: 38-41).

Cumhuriyet'ten sonra güçlü imparatorların hâkim oldukları bir yönetim anlayışıyla Roma İmparatorluğu yönetilmiştir. Ancak Milattan Sonra (MS) 3.yy'a gelindiği zaman devasa büyüklüğe sahip bir imparatorluk olarak görülen Roma İmparatorluğu, tarihinin en önemli krizlerinden birine maruz kalmıştır. Severus Alexandar'ın ölümünün ardından geçmiş olan 50 senelik süreç içerisinde ekonomik, askeri ve askeri açıdan pek çok problem ortaya çıkmıştır. İmparatorlukta ekonomik problemler, komplolar, iç isyanlar ve barbar saldırıları baş göstermiştir. Hiçbir imparator tahta çıktığı zaman güvende değildi ve pek çok imparator, isyancıların elinde hayatını kaybetmiştir. Tahtta kalma süreleri 6 ayla 2 sene arasında değişiklik gösteren on sekiz imparator, bahsedilen süre içerisinde görev almıştır. Doğuda Sasaniler ve kuzeyde ise Gotların saldırılarına uğrayan Romalılar, sahip oldukları geniş coğrafyanın dezavantajlarına maruz kalmışlardır. Gotlar ve Sasaniler ile mücadele edilmesi için farklı coğrafyalara birden çok ordu gönderilmiştir. Bahsedilen ordular merkezden uzaklaşmaya devam ettikçe daha çok yağmalama imkânı bulacaklarını düşündüklerinden komutanlarını imparator ilan etmişler ve bu nedenle ülke içerisinde iç isyanlar yaşanmaya başlamıştır. İç siyasette patlak veren problemler dış siyasete de etki etmiş ve Romalılar MS. 260'da Doğu Galya'yı ardından MS 267'de Atina'yı Gotlar karşısında savunmayı başaramamıştır. Sasaniler ise Doğu'da Roma İmparatorluğu'nun içerisinde yer aldığı iç karışıklıklardan yararlanarak imparatorluğun topraklarını işgal etmişlerdir. Romalılar, kaybettikleri toprakların bir kısmını kısa bir müddet sonrasında geri kazanmışlardır. Ancak isyan ve karışıklıklar farklı alanlarda etkisini göstermeye devam etmiştir. Uzun bir süre devam etmiş olan isyan ve iç savaşlar, Roma İmparatorluğu'nun ekonomisini negatif yönde etkilemiştir. Ekonominin kötü bir hale gelmesi Roma İmparatorluğu'nun askeri yapısını da negatif olarak etkilemiştir. İhtiyaç ve beklentileri giderilmeyen ordu Roma İmparatorluğu'nu savunmak konusunda etkisiz kalmıştır ve Roma tarihinde ilk kez imparatorluğun savunması sorgulanmıştır (Freeman, 2003: 546-550).

Romalılar MS. 283'de Mezopotamya'da aynı şekilde Sasaniler'le mücadele verirken İmparator Carus iddialara göre yıldırım çarpması sonucunda hayatını kaybetmiştir. Askerler tarafınca Carus'un oğlu Numerian, imparator olarak seçilmiştir (Freeman, 2003: 551). Persler, Sasaniler'le savaşı bırakarak Anadolu topraklarına yönelmişlerdir. Nikomedia'ya, günümüz adıyla İzmit'e ulaştıkları zaman Dioklitianos askerler tarafından imparator olarak seçilmiş olan Numerian'ı öldürmüştür. Dioklitianos işlediği suçun üstünü örtüp kendini imparator olarak ilan etmiştir. Carus'un hayatta kalmış olan Roma İmparatorluğu'nda caesar olarak bilinen diğer oğlu Carinus, Dioklitianos'un imparatorluğunu kabullenmeyerek ülke içerisinde iç savaş başlatmıştır. MS 284'ün başında iki imparatorun askerleri Balkanların ortasında yer alan Margus Nehri civarında savaşmışlardır. Carinus, savaştan galip olarak ayrılmıştır ancak o da uğramış olduğu suikast sonucunda yaşamını yitirmiştir. Dioklitianos böylelikle tartışmasız olarak tahtın hâkimi olmuştur (Treadgold, 1997: 13).

Dioklitianos imparatorluğun başına geçtiği zaman imparatorluk son dönemlerini komplolar ve barbar saldırılarıyla geçirmişti. Nitekim Dioklitianos da tahtı komployla ele geçirmiştir. Tahtın güvenilirliği yoktu ve imparatorluk barbarların yaptıkları saldırılara karşı savunmaz bir durumdaydı. Bunun haricinde imparatorluk toprakları fazlasıyla geniş olduğundan hükümet yapılanması imparatorluğun savunma konusunda yetersiz kalmıştır. Dioklitianos bahsedilen durumun farkına varıp imparatorluğu güçsüz hale getiren iktidar mücadelelerini sonlandırma ve Roma'yı tekrardan yapılandırmak amacıyla köklü bir reforma girmiştir (Akşit, 1970: 2/212-213).

Dioklitianos öncelikle devlet yapısında birtakım düzenlemelere gitmiştir. Eyalet sisteminde bazı değişiklik ve yenilikler yapmıştır. Askeri ve ekonomik açıdan imparatorluğu toparlamaya çalışmıştır. İmparatorluğu yalnız başına etkili olarak yönetebilmesinin zorluğunun farkına vararak kendine yardımcı olması adına caesar olarak Maximilianus'u seçmiştir. Ardından Maximilianus'u Galya'da ortaya çıkmış olan isyanı bastırması adına görevlendirmiştir. Maximilianus'un isyanı bastırmasında gösterdiği başarısından kaynaklı Dioklitianos Maximilianus'u ortak imparator olarak ilan etmiş ve Maximilianus'u augustus unvanına yükseltmiştir. 2 augustus imparatorluk yönetimini batı ve doğu olacak şekilde paylaşmıştır. Dioklitianos Nikomedia'yı merkez yapıp ülkenin doğu idaresini almıştır. Maximilianus ise Milano kentini kendisine merkez üst olarak seçmiş ve batı idaresini almıştır. 2 augustus bunun haricinde kendilerine kan bağıyla bağlı olmadan bireysel becerileri yüksek 2 tane de caesar seçmiştir. Augustusların ardındansa caesarların augustus unvanına sahip olmaları kararlaştırılmıştır. Böylelikle devlet yönetimi tetrarchia denen 4 başlı bir yönetim biçimini almıştır (Ostrogorsky, 2006: 95-188). Dioklitianos, caesar olarak Galerius'u Maximianus'a Konstansius'u seçmiştir. Konstansius'u Britanya, İspanya ve Galya'nın savunması verilmiştir. Galerius'a ise Yunanistan, Makedonya ve Ullirya'nın savunması verilmiştir (Ostrogorsky, 2006: 95-188).

Tetrarchia yönetim anlayışı uygulama sırasında başarılı olmuştur ve 20 sene boyunca Dioklitianos seçmiş olduğu caesarlar ve augustuslarla devlet idaresini gerçekleştirmiştir. Askeri alanlarda ve eyalet yönetiminde yapılmış olan reformlar ile de imparatorluğun güvenliği sağlanmıştır. Dioklitianos, kurduğu sistemin işlerliğini sağlayabilmek amacıyla 305'te Maximilianus ile beraber tahttan çekilmiştir. Onların yerine caesarlar olan Maximianus Galerius ve Konstantius augustus unvanıyla imparator olmuşlardır. Konstantius caesar olarak Sevarus'u, Galerius ise Maximianus atamıştır. Roma İmparatorluğunda bu şekilde ikinci tetrarchia dönemi başlamıştır. Ancak bu dönem oldukça kısa sürmüştür. Konstantius 306'da aniden hayatını kaybetmiştir. Konstantius'un ölümünden sonra Konstantius'un meşru çocuklarının imparator

olmak adına uygun olmadığını düşünmüş olan saray muhafızları Konstantius'un gayri meşru çocuğu olarak bilinen Konstantinos'u imparatorluğun başına geçirmişlerdir. Fakat bahsedilen durum tetrarchia sisteminin kuralına aykırı olarak kabul edilmiş ve doğu bölgesinin kıdemli imparatoru olan Galerius tetrarchia sistemi kuralları uyarınca caesar Sevarus'u augustus kademine yükseltmiştir. Konstantinos'u ise onun caesari şeklinde atamıştır. Üçüncü tetrarchia devri de fazla uzun sürmemiştir. Caesar Maximianus'un oğlu Maxentius Roma İmparatorluğu'nda isyan çıkararak kendini augustus ilan etmiştir (Dikici, 2007: 29-30). Augustus Sevarus, çıkan isyanı bastırabilmek adına Maxentius'un üzerine doğru sefere çıkmıştır. Maxentius, Sevarus'un oluşturduğu orduyu rüşvetle kendi saflarına çekip Severus'u başarısızlığa uğratmıştır. Bu durum sonucunda Severus, Ravenna'ya kaçmıştır. Fakat Maxentius, kurmuş olduğu pusu sonucunda Severus'u öldürmüştür (Dikici, 2007: 30).

Tetrarchia kuralları gereğince Severus'un yerine tahta Konstantinos'un geçmesi beklenirken, Batı'ya augustus olarak Licinius atanmıştır. Gelecek süreç içerisinde Maximianus 310'da Galerius'sa 311'de yaşamlarını kaybetmişlerdir. İmparatorlukta yönetim Batı'da Konstantinos'a, Roma'da Maxentius'a ve Doğu'da ise Licinius'a ve caesari'i Daia'ya kalmıştır (Dikici, 2007: 30-31). Maxentius, Konstantinos'a savaş açmak adına farklı bahaneler aramıştır. Uzun süredir Maxentius'tan şüphelenmekte olan Konstantinos da savaş hazırlıklarına hız kazandırmıştır. Konstantinos, ordusunda yer alan barbarlar ve Britanya'da yer alan birlikleriyle beraber toplamda 90 bin piyade ve 8 bin süvariden meydana gelen bir ordu hazırlamıştır. Bu orduyla beraber Alpler üzerinden İtalya'ya yürümüştür. Maxentius da oldukça güçlü bir birlik hazırlamıştır. 80 bin Romalının yanında İtalya'da yer alan diğer müttefiklerle beraber 45 bin kişilik Kartaca ordusu da Maxentius'un idaresinde yer almaktaydı. Toplam birliklerin sayısı 170 bin piyade ve 18 bin süvariden meydana gelmekte idi. Gerçekleştirilmiş olan savaşı Konstantinos kazanmış ve Maxentius bu savaş sonucunda öldürülmüştür (Tekin, 2008: 298). Böylelikle Konstantinos Batı'nın tek hâkimi haline gelmiştir. Doğu'da ise Augustus Licinius, caesar Daia'yla mücadele etmiştir. Daia mücadeleyi kaybetmiş ve Tarsus'da hayatını kaybetmiştir (Tekin, 2008: 298).

Licinius ve Konstantinos arasında bulunan ilişkiyse ilk başlarda pozitif. MS 313'de Milano kentinde tarihe "*Milano Fermanı*" şeklinde geçmiş olan anlaşmayı duyurmuşlardır. Bunun haricinde Licinius, Konstantinos'un kız kardeşi olan Konstantia'yla evlenmiştir. Fakat gelecek süreç içerisinde Konstantinos hırslı yapısından kaynaklı doğu toraklarını da yönetmeyi arzulamış ve 3 oğlunu da caesar olarak atamıştır. Licinius, kendi yönetiminde olan bölgeleri ele geçirmeyi arzulayan Konstantinos'u durdurmak yerine, Trakya'ya dek olan Avrupa topraklarının büyük bir kısmını Konstantinos'a bırakmıştır. Bahsedilen durum, aralarında bir müddet uzlaşa sağlamıştır. Fakat gelecek süreç içerisinde Licinius'un Hristiyanlara yönelik negatif yönde takındığı tutumu sebebiyle iki augustus arasında gerilim artmıştır. Konstantinos, Licinius'un egemenliğinde olan Mezya, Trakya ve Sarmatya bölgelerini yağmalamıştır. Licinius, söz konusu ihlalleri protesto etmiş olsa da askeri karşılık vermemiştir. Konstantinos, Licinius'a karşı yapmış olduğu savaş girişimini meşru hale getirmek amacıyla doğuda yer alan Hristiyanların görmüş oldukları zulmü bahane edip kendisini kurtarıcı olarak sunmuştur. Konstantinos bu bahaneyle Licinius'un yönetiminde olan toprakları yeniden işgal etmiştir. Licinius Adrianople'de Meriç Nehri çevresinde savunma pozisyonu almıştır. Konstantinos, Licinius'un oluşturduğu savunma hattını burada düşürüp 3 Temmuz 324 tarihinde Licinius'u yenilgiye uğratmıştır. Licinius Byzantium'a kaçmış ve Licinius'un askerleri Konstantinos'a teslim olmuştur. Licinius sonrasında Byzantium'dan Khalkedon'a kaçmaya zorlanmıştır. 18 Eylül 324'te Khalkedon'un dışında Chrysopolis'un

yakınlarında bir savaş daha gerçekleşmiş ve aynı şekilde bu savaş da Konstantinos kazanmıştır. Savaşı kaybetmiş olan Licinius, Nikomedia'ya kaçmıştır (Barnes, 2014: 94-106). Fakat ertesi gün Licinius'un karısı ve Konstantinos'un kız kardeşi Constantia, Konstantinos'un kampına gelerek kocasının hayatını bağışlaması için abisine yalvarmıştır. Konstantinos, kız kardeşinin isteğini kabul görerek Licinius'u affetmiştir. Sonrasında Licinius'u Selanik'e sürgüne göndermiştir. Fakat, Maximianus örneğinden etkilenmiş olan Konstantinos krallık adına feci sonuçlar doğurabilecek olduğunu düşünerek Licinius'u Selanik'te öldürtmüştür. Böylelikle 18 sene sürmüş olan imparatorluk mücadelesi, Konstantinos'un zaferiyle sonlanmıştır. Batı ve doğu yeniden tek bir idarede toplanmıştır (Pamphilus, 1845: 2/68-69).

Dioklitianos'ın devlet yönetimini pay etmek ve uyum içinde iş birliğiyle devleti yönetme düşüncesiyle getirmiş olduğu tetrarchia sistemi, Dioklitianos idaresindeyken Roma İmparatorluğu'nun idari yapısını eski haline kavuşturmuştur. Fakat Dioklitianos'tan sonra tetrarchia sistemi taht savaşlarına yol açmıştır. Konstantinos'un 3 oğlunu caesar ilan etmesi ve Licinius'u mağlup ederek imparatorluğu tekrardan tek bir çatıda birleştirmesiyle tetrarchia sistemi son bulmuş ve imparatorlukta tekrardan eski monarşik düzen hâkim hale gelmiştir. Konstantinos, hanedan oluşturma arzusunda olsa bile oğullarıyla aile hâkimiyeti kanlı karışıklıklara neden olmuştur. Tüm bunlara rağmen, imparatorluğun yönetiminin pay edilmesi geleneği devam etmiş ve devlet üstünde birden çok insanın egemenliği Roma İmparatorluğu'ndan Bizans'a geçiş sürecinin ilk dönemlerinde uygulanmış olan bir yöntem olmaya devam etmiştir (Ostrogorsky, 2006: 31).

3.2. Bizans (Doğu Roma) Adının Anlamı ve Kökeni

Literatür içerisinde Bizans İmparatorluğu şeklinde tanınmakta olan ve X.yy'dan fazla bir müddet hüküm sürmüş olan bu devlet, esasen Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak kabul edilen Doğu Roma İmparatorluğu olarak bilinmektedir. Kendilerini Roma İmparatorluğunun devamı şeklinde görmüş olan toplum, kendisine "*Romalı*" demişlerdir. İmparatorlarını da eski Büyük Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı şeklinde kabul etmişlerdir (Ostrogorsky, 2006: 25). "*Bizans*" tabiriye XVIII. ve XXI. yy'da armış olan Roma tarihine yönelik çalışma ve araştırmalar sonucunda devrin araştırmacı ve uzmanları tarafınca, Doğu Roma Devleti'ni Roma İmparatorluğu'ndan ayırt etmek amacıyla kullanılmış ve kabul edilerek yaygın bir hale gelmiştir. "*Bizans*" kavramı, İngilizcede "*karmaşık, uğursuz ve tuhaf*" bir sistemi belirtmek amacıyla kullanılmıştır (Gregory, 2018: 19).

Roma İmparatorluğunun son zamanlarında, nehirlerle uzak, deniz bağlantısının kolay bir şekilde kesilebilecek olduğu düşünülmüş olan başkent Roma'dan imparatorluğun yönetilemeyecek olduğu düşüncesi kabul görmüştür. Başkent Roma şehrinin, imparatorluğun Doğu topraklarına uzaklığı ve IV. yy'da yaşanmış olan iç savaşlar sonucunda İmparator Konstantin başkenti daha değerli bir konumda yer alan ve hem Batı hem de Doğu topraklarını rahat bir şekilde yönetebilecek olduğunu düşündüğü doğuda bulunan bir merkeze taşınmayı benimsemiştir. Öte taraftan 313'teki Milano Fermanı ile Hristiyanlara serbest bir statü sağlanmış olan Konstantin Romalıların öfkelerini üstüne çekmiştir (Çöl, 1999: 9). Bu sebeple yeni başkent veya ikinci başkentten güvenlik ve refahını sağlamasını istenmekteydi. Bu nedenle başkenti milattan önceki asırlarda bir "*Megara*" kolonisi olarak bilinen Byzantium kentine taşınmıştır. Byzantium günümüz çağındaki Ayasofya ve Topkapı Sarayı'nın yer aldığı bölgeye inşa edilmiştir. "*Byzantion*", "*Buzantion*" ve "*Byzantium*" olarak geçen bu sözcüğün Trakça bir insan ismi olan "*Byzas*" kelimesinden türemiş olduğu da varsayılmaktadır. "*Byzantium*" kentinin kuruluşu ile alakalı farklı efsaneler bulunmaktadır. Bu

efsanelerden en önemli olan ve kabul edileni, Orta Yunanistan'dan gelmiş olan Megaralı kolonistlerin buraya yerleşmesidir. Bahsedilen kolonistlerin başında “Byzas” isminde birinin olduğu ve kentin adının bu kurucudan gelmiş olduğu varsayılmıştır. Kentin kuruluş tarihi açısından da farklı tarihler ileri sürülmüştür. MÖ 659 ve 668 yılları kesin olmasa bile genel olarak kabul edilen görüş MÖ 659’dur (Demirkent, 2001a: 205).

Byzantion kuruluşundan sonra konumunun önem ve değeri sebebiyle devamlı yerleşim bölgesi olmuş ve sonucunda pek çok kavim tarafınca fethedilmek istenmiştir. Kurulmuş olduğu dönem içerisinde Trak kabileleri tarafınca alınmak istenmiş, bu sebeple Trak saldırılarına uğramıştır. Kent, ilk olarak Persler, daha sonrasında Hellenlerin egemenliği altına girmiştir. Uzun bir müddet Atinalı ve Spartalıları arasında el değiştirmiş olan kent (Tekin, 2008: 31-32), MS 73’de Roma İmparatoru Vespasianus tarafınca Roma’ya dâhil olmuştur. Konstantin tarafınca başkent seçilinceye dek farklı yağma girişimlerine uğramış olan kent, tarih boyunca hiçbir şekilde önem ve değerini yitirmemiş ve günümüz çağındaki çekiciliği göz önünde bulundurulduğu zaman bahsedilen önem ve değerini yitirmemiştir. Petrus Gyllius’un tabiri ile “*Tüm şehirler ölümlüdür, İstanbul hariç*” (Güldal, 2016: 1).

326’dan 330’a dek kentin tekrardan imar ve onarımı konusunda önem arz eden işler yapılmıştır. Surlar kuvvetlendirilmiş ve yeni yapılar ile kent modern bir kent görüntüsüne kavuşturulmak istenilmiştir. Erken dönemler içerisinde kente “*Yeni Roma*” olarak ifade edilmiştir. Fakat 11.05.330’da resmi olarak açılışı yapılarak kutsanmış olan şehrin ismi Konstantin’in kenti manasında “*Kostantinapolis*” şeklinde değiştirilmiştir (Çöl, 1999: 9). Tarih boyunca birçok defa el değiştirmiş olan kentin adı pek çok defa değiştirilmiştir. Egemen olan tüm uygarlıklar, kenti kendilerine göre adlandırma yoluna gitmişlerdir. MÖ “*Byzantium*”, Doğu Roma’nın kurulmasından Orta Çağ’a dek “*Kostantinapolis*”, 1453 yılında Osmanlı kentine egemen olunca “*Kostantiniye*” ve Türkiye Cumhuriyeti döneminden bugüne dek “*İstanbul*” şeklinde adlandırılmıştır (Tekin, 2008).

3.3. Bizans Yönetimindeki Hanedanlıklar

3.3.1. Konstantin Hanedanlığı (306-363)

“*Büyük Konstantin*” şeklinde de adlandırılan Konstantin, 272’de İmparator muhafızı Konstantinus Chlorus’un oğlu şeklinde doğmuştur. Gençlik senelerini daha verimli geçirmesi adına babası tarafınca diğer tetrarkların yanına gönderilmiştir ve gençlik dönemlerinin büyük bir kısmını Diocletianus’un yanında geçirmiştir. 303’te İmparatorun tahta çıkmasının 20. senesi münasebeti ile hazırlanmış olan şenlikler esnasında Diocletianus hiç beklenmedik olarak tahtan feragat edecek olduğunu ifade etmiş ve mevkidaşı Augustus Maximianus’u da bu duruma zorlamıştır. Batının Augustus’u olarak nitelendirilen Konstantinus, Chlorus 306’da hayatını kaybedince oğlu Konstantin ordu tarafınca Augustus seçilmiştir (Akyürek, 2014: 78).

Konstantin, babası Konstantinus’un vefatının ardından atanmış olduğu Augustus unvanı için 312’de sayıca kendinden üstün olan batıda bulunan rakibi Maxentius’a karşı başarılı olmuştur. 313’ün Şubat ayında Atlantik’ten Dicle’ye dek önemli büyüklükteki toprakları egemenliği altında barındırmış olan Roma İmparatorluğunun 2 augustusu Milano kentinde bir araya gelmiştir. “*Milano Fermanı*” şeklinde isimlendirilen belge ile o döneme dek yasal olarak kabul edilmeyen Hristiyanlık dinine resmîyet kazandırılmıştır. Bahsedilen tarihten itibaren doğunun eski sahibi olarak kabul edilen Maximinus Daia tahtını Licinius’ten alabilmek adına yeniden ordusu ile harekete geçmiştir. Fakat büyük bir yenilgiye uğramış ve bütün aile üyeleri Licinius tarafınca öldürülmüştür. Bazı

savaşlar neticesinde 324 tarihinde Chrysopolis'te almış olduğu mağlubiyet Licinius'un sonu olmuştur (Claude, 2008: 10). 324'ten sonra artık Roma İmparatorluğunun tek hâkimi Konstantin olmuştur. Konstantin'in 337'de Nikomeia kentinde hayatını kaybetmesi ile 3 oğlu ikinci Konstantin, birinci Konstans ve ikinci Konstantius imparatorluğu kendi içlerinde paylaşıp yönetmeye başlamışlardır. Fakat anlaşmazlık ve sıkıntılar sonucunda 361'e dek tahtın tek hâkimi ikinci Konstantius olmuştur. Çocuk sahibi olmamış olan ikinci Konstantius, 03.11.361'de hayatını kaybetmesinin ardından ikinci Konstantius'un kız kardeşiyle evlenen Julianus tahtın varisi olmuştur. İki sene gibi kısa bir müddet tahtta kalmış olan Julianus'un ardından Konstantin hanedanı sonlanmıştır (Vasiliev, 1943: 79).

3.3.2. Valentianus-Theodosius Hanedanlığı (364-457)

364'ün Şubat ayında Valentianus imparatorluğa atanmıştır. Valentianus, erkek kardeşi Valens'i Augustus seçerek toprakların doğu kısmını kardeşinin himayesine vermiştir. Valentianus'un 375'de aniden hayatını kaybetmesi üstünde Valens ve Gratianus yönetimi başlamış fakat Valens'in 378'de Ostrogotlar'ın destek verdiği Vizigot ordusuna karşı gerçekleştirilmiş olan Edirne Savaşında ölümü ile on dokuz yaşında olan Gratianus, imparatorluğun tek hâkimi haline gelmiş ve yanına müşterek bir yönetici atayıp Doğu bölgesine birinci Theodosios'u tayin etmiştir (Ostrogorsky, 2006: 48).

IV. ve V. yy arasında yaşanmış olan göler, yerleşik Avrupa ve Balkan toplumlarının düzenini alt üst etmiştir. Hunlar IV. yy'ın dördüncü çeyreğinde Alan ülkesini ele geçirerek İtil ve Volga kıyılarına yerleşmişlerdir. Balamir liderliğinde hızlıca hareket etmiş olan Hunların Ostrogotlar'ı yerinden etmesi, onların sonunu hazırlamıştır. Avrupa tarihini derinden etkilemiş olan söz konusu önem arz eden olay, “*Kavimler Göçü*” şeklinde isimlendirilmiştir. Bu durumda Roma ekonomisi ciddi boyutta zarara uğramış ve 378'de Vizigot ve Ostrogot orduları tarafınca Edirne Savaşında Valens'in hayatını kaybetmesi ile sonuçlanmış olan ciddi bir yenilgiye maruz kalmıştır. Bu tarz bir ortam içerisinde 379'de imparator olarak seçilmiş olan Theodosios 383'de Gratianus'un vefatıyla oğlu Arcadius'u Doğu'nun yönetiminde bırakıp İtalya ülkesine çekilmiştir. Theodosios, 395'te kırk sekiz yaşında Milano kentinde hayatını kaybetmiştir (Prokopios, 2001: 15). Theodosios'un Hristiyanlık için en etkin kararı 379'da Hristiyanlık dinini imparatorluğun resmi dini şeklinde kabul görmesi olarak kabul edilmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu'nu oğlu Arcadius'a, Batı Roma İmparatorluğu'nu da daha on yaşında olan oğlu Honorius'a bırakmıştır. İmparatorluğun bütünlüğü konusuna yönelik ısrarcı davranılmış olsa da bu net bir ayrılık olmuştur. Batı ve Doğu Roma bir daha birleşmemek kaydıyla birbirinden ayrılmıştır (Demirkent, 2001b: 232).

Babaları hayatını kaybetmeden kısa bir müddet evvel onlara hami şeklinde “*Stilicho*” isminde bir şahsı bırakmıştır. Zaman içerisinde Stilicho'nun aktif bir şekilde savaşlara dahil olması, imparatorluğun doğu bölgesinde daha çok söz sahibi olmasına katkı sağlamıştır. Çünkü Stilicho, eline geçen tüm fırsatlarda söz konusu durumdan yararlanmıştır. Bahsedilen dönem başkentte meydana gelen krizler, politik entrikalar ve kıskançlıklar nedeniyle iyice derin bir hale gelmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasi yaşamını sürdürmesi, yetkili sivil kökene sahip imparatorlar ve konumu sayesinde mümkün hale gelmiştir. Bu nedenle batıda görünmüş olan tahtın gaspı, doğuda oldukça az rastlanmakta olan bir durum olarak ifade edilmektedir (Grant, 2010: 48). 408'de Doğu Roma İmparatoru olarak bilinen Arkadius'un hayatını kaybetmesi ve Arkadius'un yerine daha yedi yaşında olan ikinci Theodosios'un geçmişi olmasını fırsat olarak bilen Hun padişahı

Uldız Doğu Roma İmparatorluğu'na saldırıya geçmiştir. İmparatorluk toprakları içinde hızlı bir şekilde yayılmış olan Hun ordusu karşısında dayanamayan Doğu Roma komutanı barış sağlamak durumunda kalmıştır. Senelik vergi karşılığında anlaşmaya varmış olan Uldız, bugüne dek ulaşmış olan o tarihi sözünü bu anlaşma sırasında zikretmiştir; “*Güneş’in battığı yere kadar her tarafı feth edebilirim*” (Ahmetbeyoğlu, 1995: 8).

Atilla, ilk zamanlarında Uldız'ın uygulamaya koymuş olduğu politika karşısında sadık kalmıştır. Batı Roma'yla iyi ilişki ve etkileşimler içerisinde kalırken, Doğu Roma'yı vergiye tabi kılmıştır. Bleda'nın hayatını kaybetmesi ile yalnız başına Hun tahtına oturmuş olan Atilla, yönünü yeniden batıya doğru çevirmiştir. Atilla, 434'de Margus barışı ile Doğu Roma'nın her sene ödemekte olduğu vergiyi iki katına yükseltmiştir. Fakat bu duruma rağmen Doğu Roma, entrikalarını sonlandırmış ve Atilla'ya başarısız bir suikast girişimi gerçekleştirmiştir (Çapan, 2015: 41- 52). Atilla, Batı Roma İmparatorluğu'na 451-452 yılları arasında iki defa sefer düzenlemiştir. Bahsedilen seferlerden net olarak istediğini sağlayamayan Atilla'nın ani ölümü ile Hun tehditlerinden kurtulmuş olsa da içten içe çürümeye başlamış olan Batı Roma, barbar Germen kavimlerin topraklarına yerleşmesi ve dini mücadeleler sonucunda 476'da siyasi varlığını yitirmiştir. Diğer taraftan Hun ve Barbar Germen tehditlerinden kol payı kurtulmuş olan Doğu Roma İmparatoru olarak bilinen İkinci Theodosios 450'de çıkmış olduğu bir av sırasında atından düşüp hayatını kaybetmiş ve İkinci Theodosios sülalesi sonlanmıştır (Dikici, 2007: 60).

3.3.3. Leo Hanedanlığı (457-518)

457'de İmparator olarak Birinci Leon tahtın sahibi olmuştur. Leon, düzgün bir eğitim almış olmamasına rağmen etkiden uzak ve sağduyulu yapısı ile Doğu Roma İmparatorluğu adına değerli sayılabilecek olan kararlar almıştır. Kendinden sonra tahtın damanı Zenon'a ve torunu Leon'a geçmesine yardımcı olmuştur. Zenon'un ölümünün ardından dul karısı Ariadne, saray muhafızı olan Anastasios'u imparator ilan etmiştir. Bahsedilen devrin en dikkat ve ilgi çekici olan oluşumları arasında Yeşiller ve Maviler ismiyle bahsedilen iki grubun ortaya çıkması yer almaktadır (Prokopios, 2001: 17-18). Anastasios'un 518'de ölümü ile yerine altmış sekiz yaşında olan Justinos tahtın sahibi olmuştur. Fakat okuma bile bilmeyen Justinos devleti idare etmiş olduğu 9 yıllık süreç içerisinde Proclus'a muhtaç kalmıştır. Arzulu ve becerikli olan yeğeni Justinianus'u de dikkate almıştır. Justinianus'u İstanbul kentine yerleştirip evlat edinmiş ve imparatorun varisi ilan ederek onun 527'de ölümünün ardından tahta geçmesine yardımcı olmuştur (Gibbon, 1987: 39-40).

3.3.4. Jüstinyen Hanedanlığı (518-602)

Birinci Justinianus yarım yüzyıl kadar tahta kalmış ve karısı Theodora'yla Doğu Roma'ya altın çağını yaşatmayı başarmıştır. Bu dönem içerisinde Doğu Roma'yı zor bir duruma düşürmüş olan esas olay 532'de yaşanmıştır. Yeşiller ve Maviler isminde iki siyasi grubun bir araya gelmesi ile ciddi bir isyan meydana gelmiştir. Büyük Ayasofya Kilisesi dahil olacak şekilde İstanbul şehrinin tüm bölgelerinde yangınlar patlak vermiştir (Ostrogorsky, 2006: 67). Bu esnada oldukça büyük savaşlarda Doğu Roma'ya hizmet sunmuş olan Belisarius ismindeki bir komutan isyanı oldukça kanlı olarak bastırmayı başarmıştır. Doğu Roma İmparatoru olarak bilinen Birinci Justinianus fazlasıyla sevdiği eşi Theodora'yı kaybetmesinin verdiği acıyla geri kalan hayatını 565'de tamamlayıp hayatını kaybetmiştir (Haldon, 2007: 46-47). Birinci Justinianus ve Theodora'nın hiç çocuğu olmamıştır. Fakat Theodora hayatını kaybetmeden evvel yeğeni Justinos'u saray içerisinde yüksek bir konuma getirmiş ve İmparator Birinci Justinianus'un

ardından tahta geçmesini sağlamıştır (Gregory, 2018: 166). Fakat Justinos bütün olumsuzluk ve sıkıntılar ile mücadele vermeye çalışmış olsa da başarılı olmayı başaramamıştır. Kendinden sonra halefleri olarak bilinen Mavrikios, Tiberios Kostantinos ve İkinci Justinos söz konusu olumsuzluklar ile mücadele etmeyi sürdürmüşlerdir (Diehl, 2006: 47-48).

İsyancıların imparator olarak seçtiği Phokas devri korkunç bir saltanat ve tam bir vahşet dönemi olmuştur. Phokas'a karşı isyan girişimi Kartaca'dan yükselmiştir. Kartaca valisinin oğlu Eksarh Heraklius, Kartaca'dan ayrılıp İstanbul şehrine gelmiştir ve Phokas'ı öldürüp imparator olarak seçilmiştir. Böylelikle tam anlamı ile Doğu Roma'da Heraklius Hanedanlığı devri başlamıştır (Eco, 2012: 113).

3.3.5. Herakleios Hanedanlığı (610-711)

Herakleios devrinde Sasaniler 612'de Kayseri ve Antakya kentlerini, 614'te Şam'ı, 615'teyse Kudüs'ü işgal edip Hristiyanlar için kutsal olarak görülen Mukaddes Haçı, Medain kentine taşımışlardır (Avcı, 2001: 289-291). Bu nedenle yaklaşmakta olan savaşı din savaşı şeklinde nitelendiren Ortodoks Kilisesi bütün maddi imkân ve desteklerini İmparator Herakleios için kullanmıştır. Söz konusu destek ve yardımlar aracılığıyla Sasaniler'i yenmeyi başarmış olan İmparator Herakleios, bu defa da Müslüman Arapların saldırılarına maruz kalmıştır (Bamyacı ve Güçlüay, 2018: 282).

Herakleios devrinin en önemli olayları arasında bahsedilen dönem içerisinde başlamış olan İslam ve Roma imparatorluğu ilişkileri yer almaktadır. İlk diplomatik ilişki, Hudeybiye Antlaşması'nın ardından Hz. Muhammed'in diğer devlet büyüklerine göndermiş olduğu davet mektubunun Herakleios'a yollanmasıdır. Hz. Ömer devri, 26.08.636'da Yermük Savaşında Doğu Roma orduları yenilip Suriye bölgesi İslam Devleti'nin egemenliği altına girmiştir (Yaşar ve Çeken, 2016: 364). Herakleios, bütün zor durumlara karşı sağlığını korumayı başaramamış ve hastalıklar ile mücadele vererek 641'de yaşamını yitirmiştir. Babalarının ölümünün ardından yirmi dokuz yaşında tüberküloz hastalığına yakalanmış olan Üçüncü Konstantin ve daha on beş yaşında olan erkek kardeşi Herakleios tahta birlikte geçmişlerdir. Bahsedilen dönem içerisinde Rodos ve Kıbrıs'ı fethetmiş olan Müslümanlar, 655'de yapılmış olan ilk büyük deniz harbini de kazanmayı başarmışlardır (Yaşar ve Çeken, 2016: 364).

668'de bir saray darbesi ile öldürülmüş olan İkinci Konstans'ın yerine 654'de eş imparator şeklinde seçilmiş olan oğlu Dördüncü Konstantinos geçmiştir. 662'den sonra yeniden ilerlemeye başlamış olan İslam orduları, 669'da İstanbul şehri kuşatmış, fakat hiçbir sonuca ulaşamamışlardır (Aycan, 2001: 332-334). Dördüncü Konstantinos'un erken yaşta hayatını kaybetmesi üzerinde tahtın sahibi oğlu İkinci Justinianus olmuştur. İlk zamanlarda İslam, hakimiyet ve nüfuzunun doruğa ulaşmış olduğu, yenilgiler ile geçmiş olduğu bazı mücadelelerle karşılaşmıştır. Taşımış olduğu ismin ağırlığı ile hareket edemeyerek zorbalık düzeyindeki sert idaresi onu 695'de tahtından etmiştir (Demirkent, 2001b: 234).

3.3.6. İsaurian Hanedanlığı (717-802)

Doğu Roma'nın sonraki kurtuluşunu borçlu olacağı Suriye kökenli hanedan olarak bilinen İsaurian hanedanlığı devri, Üçüncü Leo'nun 25.03.717 tarihinde tahta geçmesi ile başlamıştır. Fakat bahsedilen esnada Emevi Halifesi olarak bilinen Süleyman, İstanbul kentini ele geçirebilmek adına bin sekiz yüz gemilik donanma ve yüz yirmi bin kişilik bir ordu ile yola çıkmıştır. Ancak başarısız olarak kuşatmayı kaldırmıştır. Daha sonrasında Üçüncü Leo savunmadan taarruza geçerek

726'a dek Ermenistan'ın bir kısmını yeniden ele geçirmeyi başarmıştır. 739'da Acroinon civarlarında gerçekleştirilmiş olan savaş, Doğu Roma'nın zaferi ile sonuçlanmıştır (Bailly, 1974: 157-159). Üçüncü Leo devrinin önem arz eden konuları arasında din tartışmaları yer almaktadır. Bahsedilen dönem içerisinde Üçüncü Leo'nun 726'da başlatmış olduğu "*İkonoklazm*" ya da "*İkona Kırıcılık*" uygulaması, yarım yüzyıl kadar devam edecek olan mücadele ve tartışmalara yol açmıştır (Yamaner, 2012: 1-10).

Beşinci Konstantinos'un Hazan hakanının kızı olarak bilinen Çiçek Hatun ile gerçekleştirdiği evlilikten doğmuş olan Dördüncü Leon, babasının ölümünün ardından kısa bir müddet devleti yönetmiştir. Çiçek Hatun'un evlenmesinin ardından İrene ismini almış olduğu ve Hristiyan olduğu ifade edilmektedir (Çapan, 2013: 228). Oğlu Dördüncü Konstantinos, 780 ile 797 seneleri arasında annesi İrene'yle beraber devleti idare etmiş, fakat 797'de Dördüncü Konstantinos ordusunun sevgi ve saygısını yitirdiği ve din kavgaları sonucunda annesi tarafınca gözleri kör edilip öldürülmüştür. Dördüncü Leo'nun saltanat hevesli ve zorba karısı İrene, daha küçük yaşta olan oğlu Dördüncü Konstantin'in naibeliğinde İslam ordularından ciddi darbeler almıştır (Üçok, 1968: 89). Fakat Doğu Roma'yı derinden etkilemiş olan esas olay, batıdan yemiş olduğu büyük tokattır. Papalık Longobardları ortadan kaldırmış olan Frank Kralı Charlemagne'nin egemenliğini kabul etmiştir. 787'de İznik kentinde toplanmış olan konsile dahil olmayan Charlemagne, bahsedilen konsil içerisinde alınmış olan kararları da kabullenmemiştir. Söz konusu konsilin ardından tasvir kırıcı hareketi sonlanmıştır. Charlemagne, 800'de direkt olarak Papa Üçüncü Leo tarafınca taçlandırılıp Batı Roma imparatoru olarak atanmıştır (Benli, 2019: 13).

3.3.7. Nikephoros Hanedanlığı (802-813)

802'de İrene'nin tahttan indirilmesi ile imparator olarak Birinci Nikephoros atanmıştır. Birinci Nikephoros'un imparatorluğu zamanında ödediği vergiyi vermeyi reddettiği zaman Abbasi Halifesi olarak bilinen Harunreşid büyük bir ordu ile Niğde ve Ereğli'yi işgal etmiştir. Birinci Nikephoros çıkmış olduğu sefer esnasında pusuya düşürülüp öldürülmüştür. 378'deki imparator Valens'in ölümünün ardından ilk defa bir imparator daha harp alanı içerisinde hayatını kaybetmiştir (Niavis, 1984: 2).

4. BİZANS DİPLOMASİSİ

4.1. Bizans Devlet Yapısı ve Yönetim Anlayışı

Ostrogorsky, Bizans'ın gelişimine açıklık getirirken Hristiyan inancı, Greek kültürü ve Roma Devlet geleneğinin bir sentezi şeklinde ifade etmektedir (Ostrogorsky, 2006: 25). Bu bileşenler arasına doğu zenginliğiyle medeniyeti de eklenebilmektedir. Bahsedilen bileşenlerden bir tanesini çıkarıldığı zaman Bizans İmparatorluğu'nun varlığı düşünülememektedir. Bizans İmparatorluğu şeklinde isimlendirilen söz konusu tarihi teşekkülün temellerini Hristiyan inancı, Helenistik kültür ve Roma Devlet geleneğinin sentezi meydana getirmektedir. Kendilerini Bizanslı olarak ifade etmemiş olan varoluşunu devam ettirdiği sürece Romalı şeklinde tasvir etmiş olan bu toplum, her daim kendilerini Romalıların varisi şeklinde görmüşlerdir (Ostrogorsky, 2006: 25-28). Ayrıca farklı etnik kökenli olmaları da kendilerini Romalı şeklinde tasvir etmelerini engellememiştir. Bizans İmparatorluğu'nda yaşamını sürdürmüş olan Yunan, Germen, Slav, Trakyalı, Mısırlı, Süryani ve Ermeni gibi farklı etnik kökene sahip toplumlar, kendilerini Romalı şeklinde ifade etmişlerdir (Seidler, 1980: 3-4). Romalı olmanın vatandaşlık açısından en üst mertebe anlamına gelmesi ve evrense uygarlığı belirtmesi de bireylerin kendilerini Romalı şeklinde görmelerini sağlamıştır. Romalı olma bilinci bir vatandaş şeklinde de Bizans İmparatorluğu'na olan bağlılığı artırmaktaydı. Roma İmparatorluğu'nun antik dünyası içerisinde daha bir kent devletiyken geliştirmiş olduğu söz konusu vatandaşlık bilinci kent kurumsallığı ve kent ile devletli ruhuyla birleşerek cumhuriyetten imparatorluğa gitmekte olan yolun temellerini oluşturmuştur (Kurşunoğlu, 2018: 166-167).

Roma İmparatorluğu'ndan Bizans İmparatorluğu'na aktarılmış olan söz konusu fikir sayesinde imparatorluğun tebaası kendisini Romalı, imparatorlarını Roma İmparatoru şeklinde görmüşlerdir. Roma devlet geleneği de Bizanslıların, siyasi irade ve düşüncelerine sonuna dek hâkim olmuştur (Ostrogorsky, 2006: 25-32).

Roma'nın yönetsel anlayışı, merkeziyetçi yapının kuvvetli olmasına dayanmaktadır. Merkeziyetçi yapının kuvvetli olabilmesi adına da taşra geniş yol ağları ile merkez noktaya bağlanmaktaydı. Böylece merkezi otorite taşrada hissedilir bir hale gelmiştir. Söz konusu geniş yol ağları ile askeri malzemeleri nakletmek, ticari geliştirmek, haberleşmeyi sağlamak ve vergileri toplamak daha kolay bir hale gelmiştir. Ayrıca merkezi otoriteye karşı gelen kişilerin cezalandırılması ilkesi esas olarak kabul edilmektedir. Bunun haricinde merkezi otoritenin güçlendirilebilmesi adına bütçenin büyük bir kısmı merkezi yapı ve orduya ayrılmıştır. Merkezi otoritede kuvvet, imparatorlukta toplanmaktadır. İmparator, azletme ve atama yetkisiyle monarşik düzenin en üst basamağında yer almaktadır ve tüm kuvvet onda toplanmıştır (Herrin, 2000: 54-64). Fakat söz konusu güç, tiranlık görüşünden uzak belli bir hukuksal çerçeve içerisinde adalet temeline dayanmaktadır. İmparatorluk hazinenin mutlak yöneticisi, askeri komutan ve yasa koruyucu şeklinde kabul edilmektedir. Tarihte bilinen birinci imparator Octavianus, söz konusu güçlerin tümünü elinde toplamış ve yönetsel açıdan bahsedilen anlayış devamlılık kazanmıştır. Augustus'un kazanmış olduğu güç imparatorlukta mutlak gücü sembol edip imparatorların kullanmış olduğu bir unvana dönüşmüştür. Sonrasında unvan mutlak otorite manasına gelen otokratla değiştirilmiştir. İmparator, yasa koruyucu olarak kendisini sınırlamış olan yasalar koymuş olmasa da toplum adına koymuş olduğu yasalara saygı görmek zorundadır. Justinianus'un çıkarmış olduğu ilk yasa içerisinde, toplumun egemen olduğu, fakat yetkiyi imparatora devretmiş olduğu yazmaktadır. İmparatorun mutlak güç sahibi olmasına karşılık olarak devletin yönetim sistemi ve

idari makamlarının sınırlarını tanımlamış olan, Roma hukuku şeklinde isimlendirilmiş olan bir anayasa bulunmaktadır (Muhandis, 2012: 11-14).

Augustus tarafınca temelleri atılmış olan monarşik yapı, Bizans İmparatorluğu'na miras olarak kalmıştır. Ayrıca Roma İmparatorluğu'nun geç devrindeki yönetim anlayışı, Augustus'un ortaya çıkardığı devlet yapısından farklılıklar içermektedir. Severus'la başlamış olan dönüşüm süreci içerisinde “Yeni İmparatorluk” ilk olarak Diocletianus, daha sonrasında Konstantinus tarafınca reformlarla yapılandırılmıştır. Hükümdar, bütün kamusal kuvveti elinde toplamış olan bir otoriteye sahip olmuştur. İmparator, yalnızca Tanrı'ya karşı sorumludur. Ordu, senato, belirli bir noktaya dek kilise, muhaliflerden farklı gücü olmayan bir monarşik yapının parçaları arasında yer almaktadırlar. Gücü elinde bulunduran kişilerin imparatorluğu tehlikeye atmayacak kanunsuzlukları göz ardı edilmiştir. İmparatorların vazifesine ihanet etmesiye af edilmemektedir. Çünkü dokunulmaz olan monarşik dengenin kendisi imparatorudur. İmparatorlar dokunulmaz değildir ve değiştirilebilmektedir. İmparatorluk rejiminin devamlılığı esas olarak kabul edilmektedir. Halk isyanlarında, askeri ayaklanmalarda ve iç savaşlarda bile imparatorluk rejimi varlığına devam ettirmiştir. Merkezi ve yerel kaynakların etkin olarak kullanılması, Roma'nın birliğini, monarşik ideolojinin ve iktidarın güç kazanmasını sağlamıştır (Morrison, 2014: 100-101).

Roma tarihsel süreç içerisinde farklı yönetim şekillerini de uygulamıştır. Etrüsk hâkimiyeti devrinde krallıkla yönetilmiş olan imparatorluk, ilerleyen süreç içerisinde demokrasi olgusunun gelişmesiyle senatonun aktif olduğu cumhuriyetle yönetilmiştir. Augustus'un başlatmış olduğu imparatorluk devrinde ise diarchie yönetimi uygulanmış olarak görünüyor olsa da monarşi yönetimde ağır basmakta olan taraftı. MS III. yy krizlerinin ardından Dioklitianos'un getirmiş olduğu dörtlü yönetim anlayışı olarak kabul edilen tetrarchia ise kısa bir süre içerisinde Konstantinus'un imparatorluğa hakim olmasıyla yerini monarşiye bırakmıştır. Konstantinus'tan sonraki dönem içerisinde devletin batı ve doğu şeklinde 2 imparator ve 2 başkent tek imparatorluk şeklinde yönetilmesi de imparatorluğun batı ve doğu olarak ikiye bölünmüş olduğu MS 395'e dek sürmüştür. Romalıların demokrasi, özgürlük olgularına yatkınlığı sebebiyle mevcut ve Konstantinus'un Konstantinopolis kentine taşımış olduğu senatoysa Bizans İmparatorluğu'nda MS VI. ve VII. yy'da değerini yitirerek sembolik bir yapıya dönüşmüştür. Senatonun tesirinin azalmasıyla mutlak monarşinin egemen olduğu imparatorların otokrat şeklinde tüm gücü elinde toplamış olduğu bir yönetim şekli Bizans İmparatorluğu'nda VI. yy'dan yıkılışına kadar hakim olmuştur. İmparatorluk bazı zamanlarda söz konusu gücü paylaşma yoluna gitmiş ve akrabalarıyla güven besledikleri generallere ortak imparatorluk vermişlerdir. Fakat imparatorluk erki kıdem sahibi olan imparatora idi. Tarihsel süreç içerisinde yönetim manasında farklı yönetimler uygulamış olan Roma'da da uygulanmış olan mutlak monarşi sistemi Bizans tarafınca da uygulanmaya devam edildiği söylenebilmektedir (Ortaylı, 2000: 29-37).

Bizans İmparatorluğu, Roma'nın siyasi yapısı ve düşüncesinin mirasçısı olarak kabul edilse de arada bulunan birtakım farklılıklar sebebiyle Romalı temellerinden zaman içerisinde uzaklaşmıştır. Kültür ve dil açısından Grekleşme, Hristiyanlığın benimsenmesi, doğu medeniyetlerinin Bizans üstündeki etkisi sebebiyle imparatorluk içerisinde farklı bir imparatorluk ortaya çıkmıştır. Roma İmparatorluğu'ndan Bizans İmparatorluğu'nun ortaya çıkması ve dönüşümü belli bir zamanda gerçekleştiği için Bizans İmparatorluğu'nun erken dönemleri içerisinde Bizans gerçek bir Roma İmparatorluğu olarak görülmekteydi ve onun yönetim anlayışından beslenmekteydi. Fakat sonrasında imparatorluğun yaşadığı Grekleşme, Hristiyanlık dininin etkisinin artış göstermesi ve Doğululaşma imparatorluk yapısının değişime maruz kalmasına ve

Roma İmparatorluğu'nun siyasi yaşamının Bizans üstünden uzamasına neden olmuştur (Ostrogorsky, 2006: 26-32).

Bizans'ın Hristiyanlaşması, devlet politikalarında değişikliklere neden olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun temelinde yer alan geleneksel pagan fikri, Hristiyanlık dininin gücü ile zamanla imparatorluk üzerinde etkisini yitirmiştir. Roma İmparatorluğu'nda “*tanrı-imparator*” görüşünün Hristiyanlık inancında olmayışı, Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlığın ilk dönem içerisinde yaygınlaşmasına engel olmuştur. Konstantinus'tan sonra Roma İmparatorluğu'nda hızlıca yayılmış olan Hristiyanlıkta hükümdarın gücünün ilahi bir temele dayanmakta olduğu görüşü pagan kültürünün tanrı – imparator kavramının erkler tarafınca silinmesine yol açmıştır. Hristiyanlık dininin etkisi ile imparatorlar meşruluklarını ilahi güçten almış olduklarına, yönetilmekte olan toplumsa imparatorlarının ilahi gücün iradesi ile tayin edildiğine inanmıştır. İmparator ilahi gücün yeryüzünde bulunan meşru temsilcisi ve Hristiyanlık dinini koruyucu olarak kabul edilmektedir. Bizanslıların sahip oldukları söz konusu düşünce, tebaada, yazılı belgelerde ve konuşmalarda devamlı olarak hatırlatılmıştır. Hristiyanlık teokrasisi özel düzenlenmiş olan merasimlerde, bayramlarda ve imparatorluk sarayında hatta günlük hayatta git gide etkisini artırmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun hükümdarı hem devletin hem de Hristiyan aleminin başı olarak kabul edilmektedir (Ostrogorsky, 2006: 26-32).

Bunun haricinde Bizans, Hristiyan dünyasında bulunan devletler üstünde egemenlik hakkı olduğuna inanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı şeklinde de diğer devletlerden kendilerini üstün görmüşlerdir (Yıldız, 2009: 20). Hristiyanlık imparatorluğun gücünü artırmış olan bir etken olarak ifade edilse de imparatorların kilise üstünde mutlak bir hakimiyeti bulunmaktadır. Kilise için hüküm vermek ve kanun koymak, kiliseyi idare etmek ve teşkilatlandırmak, ruhani meclisler toplayarak bu meclislere başkanlık yapmak imparatorun kilise üzerinde bulunan gücünü göstermekte olan hakları arasında yer almaktadır (Diehl, 2006: 21). Ruhban ve kilise sınıfı dini konular hakkında karara varmasında etkili bir güce sahip olmak ile beraber patrik de imparator tarafınca atanmaktadır. Bu durum, ilişkisel açıdan patriklerin imparatora tabi olmalarını gerektiriyor olsa da patriklerde gerektiği zaman imparatorları aforoz edebilmişlerdir. İmparatorların tebaası üstünde önemli bir kuvvete sahip kilise, gerektiği zaman topluma hükmedip imparatorun siyaset anlayışını değiştirebilmektedir. Fakat muktedir kuvvet imparatorundur. Devlet ile alakalı bütün işlerin sorumluluk ve yönetimi imparatora aittir. Tüm bu unsurların sentezi şeklinde Bizans İmparatorluğu'nun hayat felsefesini tek tanrı, imparator ve din oluşturmaktadır (Rice, 1998: 39). Bizans İmparatorluğu'nun erken dönemi içerisinde başlamış olan Monofizit-Diofizit çekişmesi, orta dönem içerisinde başlamış olan ikona tarafları ve karşıtlarıyla Bizans İmparatorluğu'nun çöküş dönemi içerisinde Konstantinopolis ve Roma kiliselerinin birleşmesine ilişkin tartışma ve anlaşmazlıklar, Bizans İmparatorluğu'nun siyasi tarihi içerisinde Hristiyanlık eksenli yaşanmış olan ve oldukça uzun süre gündem konusu olmuş olan mühim tartışma konuları arasında yer almaktadır (Daş, 2015: 2/30-31).

Bizans'ın Roma'dan ayrışmasına yol açan diğer bir faktör ise Latin kültüründen uzaklaşıp Greek kültür ve dilinin Bizans İmparatorluğu'nda hâkim olması olarak ifade edilmektedir. Greek medeniyet ve kültürünün Konstantinopolis'te Latinlere nazaran daha ağır basması Konstantinus'un kurduğu imparatorluğun denklemini değiştirmiştir. 395'te imparatorluğun batı ve doğu şeklinde iki bölüme ayrılmasının ardından doğuda Latin etkisi git gide azalmıştır. Hellen kültürü, imparatorluğun doğu tarafında yaygın olduğundan Bizans toprakları içerisinde ağırlıklı bir şekilde varlığını sürdürmüştür (Baskıcı, 2009: 94-95). 5.yy'ın sonlarına doğru Yunan-Latin ilişkisi git gide

bozulmaya başlamıştır. İki devlette kendi yerli kültür ve miraslarının Bizans İmparatorluğu'nun ulusal kültürü şeklinde tanınmasını istemiştir. İmparator varisini ilan ederken iki grupta kendi grubundan bir bireyin seçilmesini istemiştir (Rice, 1998: 37-38). Fakat Yunanca Bizans İmparatorluğu'nun önemli bölgelerinde konuşulmaktaydı ve antik Yunan medeniyetinin dokusu Bizans İmparatorluğu'nda halen varlığına korumaktaydı. Bunun neticesinde 7. yy'da İmparator Herakleios döneminde Yunanca resmi dil olarak seçilmiştir. Sarayda bulunan unvanların Latince karşılıkları yerini Yunanca terimlere bırakmıştır. Yunanca dilinin resmi dil olarak seçilmesiyle batı ve doğu imparatorlukları arasında bulunan ayrılık daha fazla büyümüştür. Kilise ayrılıklarından sonra kültür ve dil alanında meydana gelen ayrılıklar Roma İmparatorluğu'nun varisi olarak görülen iki imparatorluğu birbirlerinden daha fazla uzaklaştırmıştır. Bizans Doğululaşma yapısına böylelikle hız kazandırmıştır (Rice, 1998: 37-38).

Bizans İmparatorluğu'nun Doğululaşmasıysa aynı şekilde Hristiyanlık ve Hellen kültürü aracılığıyla olmuştur. Eski Çağda Ön Asya bölgesinde yaygın bir hale gelmiş olan Hellen kültürünün doğu kültürüyle sentezi, Ön Asya'nın Hellenleşmesi kadar, Hellen kültürünün de Doğululaşmasına yol açmıştır. Hristiyanlıksa Ortadoğu'nun inanç sistemini Bizans İmparatorluğu'na taşımıştır. Gösterişli saray merasimleri, eflatunun otorite sembolü olarak kullanılması, kör etme ve organ kesme cezaları, hadımlık ve harem kurumları, kalabalık saray kadrosu ve tek tanrıcılık gibi antik Roma ve Hellen geleneğinde bulunmayan birtakım özellikler doğudan Bizans İmparatorluğu'na taşınmıştır (Baskıcı, 2009: 64).

Bizans'ın Doğululaşması konusunda Ön Asya topraklarının ürün çeşitliliği, verimliliği ve ticaretin fazlalığı sebebiyle ekonomik açıdan Bizans İmparatorluğu'nun devamlı doğuyla etkileşimde olmasını gerektirmiştir. Ön Asya toprakları, eski dönemlerden beri zenginliğini korumuş ve Bizans İmparatorluğu'nun askeri, ekonomik ve politik manada yararlandığı bir coğrafya olmuştur (Berk, 2016: 9/108-111). Bizans, doğunun zenginliğinden öyle bir yararlanmıştır ki dünyanın zenginliğinin büyük bir kısmı Konstantinopolis'te yer almıştır. Bizans İmparatorluğu'nun siyasi yapısına etki eden söz konusu zenginlik aracılığıyla imparatorlar bazı zamanlarda düşman ile savaşmanın yanı sıra barışı satın alan bir siyaset izlemişlerdir (Özdemir, 2018: 16-19).

Bizans'ın erken çağında imparatorun seçimi konusunda halk, ordu ve senato seçmen konumunda yer almıştır. İlerleyen dönemler içerisinde senatonun yerini feodal güce sahip toprak sahipleri almıştır. Seçim, Hristiyanlığın esasına göre yapılmış ve seçmenler Tanrının buyruğunu yerine getirmekte olduklarına inanmışlardır. Böylelikle imparatorlar Tanrının isteğiyle söz konusu vazifeyi yerine getirdiklerini ve toplum üzerinde bulunan yönetim gücünü ilahi güçten almış olduklarına inanmışlardır. İmparatora halk, senato ve ordu tarafınca onaylanmasının ardından taç giyme töreni yapılmaktadır. Ordu imparator seçimi sırasında en etkin olan taraf konumunda yer almaktadır. Orta Bizans çağında imparatorun varis seçmesi usulüne geçilmiştir. İmparator çoğunlukla oğulları arasından bir tanesini tahta varis olarak belirlemektedir. İmparatorlar, halefini seçerken imparator çocukları büyük ya da küçük fark etmeden aynı oranda şansa sahiptir. Bu nedenle imparatorun dünyaya gelen tüm çocuklarına önem verilmektedir. Mor oda olarak adlandırılan saray içerisinde imparatoriçeye ayrılmış olan oda içerisinde dünyaya gelen çocuklar, tahtın yasal varisleri şeklinde kabul edilmektedirler. İmparator olarak seçilen kişi, tacını Bizans Kilisesinin en yüksek dini otoritesine sahip, ayrıca imparatorun ardından en önemli makama sahip olan Konstantinopolis patriğinden almaktadır. Birinci Leon çağında başlamış olan söz konusu uygulama, VII. yy'dan sonra Ayasofya Kilisesinde icra edilmiştir. İkonoklazmadan sonra

imparatorların kiliseye inanışlarını açıklamış oldukları bir belge imzalamaları bir geleneğe dönüşmüştür. İmparator, kilisenin genel olarak kabul edilmiş olan yasalarına uyacak olduğuna, tebaasına karşı hoşgörülü ve adil davranacağına yönelik yemin metni niteliğine sahip olan söz konusu belgeyi taç giyme töreni sırasında okumaktadır (Baskıcı, 2009: 108-110).

İmparator olarak seçilen bireyler senato ve ordu tarafınca alkışlanmaktadırlar. Fakat vazifeye başlayabilmeleri adına toplumunda hipodromda alkışlaması gerekmektedir. Bir defa alkışlanmakta olan imparator, kudret ve gücün sahibi olmaktadır. İmparatorlar, tacı takmalarının ardından askerler tarafınca bir kalkan üstünde yukarı kaldırılmaktadırlar. Taç takma törenleri sırasında doğuya has gelenekler de hâkimdir. İmparator, imparatorluğun simge rengi olarak kabul edilen mor gömlek ve pelerini giymektedir. İmparator, patriğin kutsamasının ardından tacını takarak sandalyeye oturmaktadır. Daha sonrasında rütbeliler eğilip imparatora selam vermek amacıyla diz çökmekte ve imparatorun dizlerinden öpmektedirler (Aslan, 2019: 20-25). Kilise merasiminin ardından imparator hipodroma gitmekte ve oradan toplumun tezahüratlarını, alkışlarını kabul etmektedir. Taç takma töreninin ardından imparator, askerlerine bağış yapmaktadır. İmparator hanedanından başlayıp unvanların dağıtımını da gerçekleştirmektedir (Norwich, 2013: 215-227).

İmparator Bizans merkez teşkilatının en değerli unsuru olarak görülmektedir. Emrinin altında olan pek çok memur mevcuttur. “*Praefectus praetorio per orientem*” olarak adlandırılan mareşal, adalet işlerinden sorumlu olan bakan “*questor sacri palatii*”, vergi ve madenlerden “*Comes sacrorum largitionum*” sorumludur. “*Comes rerum privatarum*”, imparatorun arazi ve gelirlerine bakmaktadır. İmparatorluğun başkâtibi ise “*magister officiorum*” olarak adlandırılmaktadır. Senato başkanı, ayrıca başkent belediye sorumlusu ve yargıcıdır. Senato başkanına ise “*praefectus urbi*” denilmektedir. Zaman içinde memuriyetlerin isimleri, sayıları ve işlevlerinde bazı değişiklik ve farklılıklar meydana gelmiştir. Balkanlar ve Anadolu’nun idari ve askeri sorumluluğu farklı farklı iki “*domesticus scholae*”ye verilmiştir. Kançılara ve ordu yargıcı işlerini yürütmekte olan büyük logothet ve maliye işlerinden sorumlu olan logethet önemli memurlar arasında yer almaktadırlar. Zamanla bahsedilen memuriyetlerde düzenlemeler ve farklılıklar yapılmıştır (Ortaylı, 2000: 35).

İmparatorun yönetim kuvvetinin taşraya ulaşabilmesi adına imparatorlukta düzgün bir idari teşkilatlanmanın olması gerekli görülmektedir. Bizans erken dönemi içerisinde “*praefectura*” olarak adlandırılan oldukça geniş toprak parçalarına bölünüp yönetilmiştir. Praefectura, kendi içinde “*dioecese*” olarak isimlendirilen idari teşkilatlara ayrılmıştır. Dioecese da kendi içinde “*provinciae*” olarak adlandırılan vilayetlerden meydana gelmektedir. Doğu, İlyria, İtalya ve Galya praefectura teşkilatlanmasının adları olarak ifade edilmektedir. Galya: Afrika’nın kuzeybatısı, İspanya ve Britanya; İtalya: Alpler, Tuna, İtalya, Afrika ve Balkanların kuzeybatısı; İlyria: Yunanistan, Makedonya ve Daçka ve son olarak Doğu: Musur’ın güneyine ve Kuzeyde Avrupa’nın Trakya topraklarına dek olan topraklardan meydana gelmektedir. Dioecese teşkilatlanmasını ise “*vicarius*” unvanına sahip olan bürokrat yönetmektedir (Ostrogorsky, 2006: 32).

4.2. Diplomasi İlişkileri

Roma İmparatorluğu’nda İmparatorluk ve Cumhuriyeti dönemlerinde uyguladıkları diplomasi, Bizans diplomasi anlayışının gelişmesine önemli bir etkiye bulunmamış, etki genel olarak uluslararası hukuk alanı içerisinde gerçekleşmiştir (İskit, 2007: 75). Roma İmparatorluğu döneminde hem uluslararası hem de diplomasi hukuk alanında bulunan örnek uygulamalar ve kuruluşlardan biri, anlaşmalar şubesi şeklinde hizmette bulunan Fetialler Heyeti veya Meclisi’dir.

Bu meclisin üyeleri rahiplerden meydana gelen Fetialler Heyeti veya Meclisi'ni günümüz çağındaki dışişleri bakanlıklarında görülmekte olan Antlaşmalar Şubesi'ne de benzeteabilmek mümkündür (Tuncer, 1984: 85). Meclisin temel vazifeleri ise şu şekilde sıralanabilmektedir (Tuncer, 1991: 12);

- Savaşla barışın belli kural ve yasalara uyum sağlayarak ilanının yapılmasını sağlamak.
- Protokol kural ve yasalarının işleyişini sağlamak.
- Antlaşma metinlerini korumak.

Heyet veya meclisin bir sözcüsü bulunmaktadır. Devlet memuru olarak bilinen bu sözcüyle müzakereler yürütölmektedir ve Roma İmparatorluğu'nda bahsedilen sözcüye Pater Patratus ismi verilmiştir. Patratus, devlet memurlarından seçilmekte ve bahsedilen sözcüye imparatorluk için diğer devletler ile gerçekleştirilen anlaşmaları imzalama vazifesi görevi de verilmektedir. Bunun haricinde Patratus müzakerelerden herhangi bir sonuca varılmazsa imparatorluk için harp ilan etme yetkisine de sahip olmaktadır (Versan, 1995: 92).

Fetialler Heyeti veya Meclisi haricinde Roma İmparatorluğu'nda yürütölmekte olan diplomasi içinde bulunan diğer bir kurumsa oratores ya da nuntii şeklinde de isimlendirilen elçiler olarak bilinmektedir. Bahsedilen elçiler Senatodan almış odlukları güven mektuplarıyla talimatlar ışığında vazifelerini yerine getirmişlerdir. Elçiler, vazife alanlarının dışarısına çıktıkları zamansa vatana ihanet suçlaması ile yargılanmaları gündem konusu haline gelebilmiştir. Romalı elçilerin geneli senatörlerle en soylu şövalyeler arasından seçilmiştir. Kısa vadeli vazife yapan bahsedilen elçilerin yaşadıkları ölkelere döndükleri zaman Senato'ya gerçekleştirdikleri işler ile alakalı rapor sunmaları gerekmektedir (Tuncer, 1984: 53).

Roma İmparatorluğu'nda diplomasi ve dış ilişkilerin sürdürölmesi İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemleri içerisinde değişiklikler göstermiştir. Öncelikle Cumhuriyet Dönemi içerisinde diplomasiyle dış ilişkiler Senato tarafınca gerçekleştirilmiştir. Yabancı elçileri kabul etmek ve elçiler görevlendirmek Senato'nun yetki ve sınırlılıkları içerisinde yer almıştır. İmparatorluk devrine gelindiği zamansa tüm yetki imparatorun üstünde toplanmış, Senatonun yetki ve sınırlılıklarıysa sembolik hale gelmiştir (İskit, 2007: 74-75). Roma İmparatorluğu zamanında diplomasiinin kurumsal gelişim sürecine ciddi katkılar sağlamamış olsa da uygulama konusunda birtakım adımlar atılmıştır. Bahsedilen dönem içerisinde yabancı devlet diplomasi temsilcilerine uygulanmış olan diplomatik ayrıcalıklar bahsedilen adımlar arasında yer almaktadır. Bunun haricinde aynı şekilde yabancı devletlerin yolladıkları elçilerin diplomatik ayrıcalıklarını kötü yönlü kullanmaları durumu söz konusu olduğunda ilgili elçiler özel koruyucular ile kendilerini görevlendirmiş olan ölkeye gönderilmiş ve sürecin ilerleyen zamanında o ölkede yargılanmaları beklenmiştir. Bahsedilen uygulama günümüz diplomasi uygulamasıyla da benzerlik göstermektedir (Tuncer, 1991: 12).

Roma'nın ikiye bölünmesiyle MS 395'de kurulmuş olan Bizans İmparatorluğu'ysa Roma İmparatorluğu'ndan farklı yönde bir siyasi konjonktürde yaşaması ve askeri açıdan yoğun bir tehdit alması nedeniyle diplomasiyi etkili bir şekilde kullanmak için çabalamıştır (Hamilton ve Langhorne, 1995: 15). Bizans İmparatorluğu'nun diplomasiye katkısıysa ciddi oranda uygulamaya ilişkin olmuştur. Bu katkılar arasında, dönem içerisinde protokol olgusunun önem ve değeriinin artış göstermesi ve bu protokol yöntemlerinin dış politika ilkeleri ile birlikte kullanılması yer almaktadır. Bizans İmparatorluğu, diplomasi uygulamasının önem ve değeriinin farkına vararak yüksek tabaka olarak görölen silentiariuslar arasından seçilmekte olan ve "logothesis" olarak adlandırılan elçiler belirlemeye ve diplomatlar eğitmeye başlamışlardır (Versan, 1995: 92). Bizans

İmparatorluğu, diplomaside ilkesel açıdan yabancı devletler arasında uyumsuzluk ve sorunların ortaya çıkmasına neden olmak ve dostane ilişkiler yolu ile de yabancı devletleri etkisine almayı hedeflemiştir. Bu sebeple Yunan Kent Devletleri'ndeki hatip diplomatların yerine, gözlemci diplomatlar değer kazanmaya başlamıştır. Gönderilmiş olan bahsedilen diplomatlarınsa bilhassa güncel konular ile alakalı raporlar düzenlemeleri de zorunluluk haline getirilmiştir. Bahsedilen güncel konularsa genel olarak ilgili devletlerin içişleri ve diğer devletler ile olan ilişki ve etkileşimlerine ilişkin olmuştur (Tuncer, 1991: 14).

Bizans İmparatorluğu'nda diplomasi için yaşanmış olan en değerli ilkler arasında, hükümet özelinde dış ilişki ve etkileşimleri yürütmek amacı ile özel bir şube oluşturulması ve aynı şekilde ilk olarak yabancı devletlere yollanacak olan elçilere eğitimlerin verilmesi yer almaktadır (Tuncer, 1984: 54). Bizans devrinde diplomasi konusunda yaşanmış olan değerli gelişmelerden diğer biriyse konsolosluk kurumlarına ilişkin olmuştur. Bilhassa Haçlı Seferleri ile konsoloslar dünya genelinde yayılmış, örnek olarak Cenova, Marsilya ve Venedik gibi kentlerin tüccarları doğu bölgesine doğru ilerlemiş, bu durumun yanı sıra bazı limanlarla kentlerde depolar inşa etmişlerdir. Bahsedilen depoların güvenliklerinin sağlanması adına bir mahalle kurulmuş, kurulan mahallelerde bulunan yargı yetkisinin kullanılabilmesi için seçilmiş olan tüccar, konsolos şeklinde görevli olmuştur. Bahsedilen görevse “*consul*” ismini barındıran ve günümüz çağındaki konsolosun temellerini meydana getiren yargıçlar tarafınca yerine getirilmiştir (Çelik, 1980: 549). Bizans İmparatorluğu'nun bilhassa MS 476'da Batı Roma'nın yıkılmasıyla ticaretin merkezine dönüşmesi de bahsedilen süreç içerisinde önemli bir etken haline gelmiştir. Bizanslılar içinse diplomasi, ülkenin refah düzeyine ve toplumun esenlik içerisinde yaşayabilmesine yardımcı olmuştur. Ayrıca imparatorluğun kendisine ilişkin tehditleri ortadan kaldırabilmek adına kullanmış olduğu, imparatorluğun savunması konusunda askeri seçenekler kadar önem arz eden yararları bulunan bir iletişim aracı vazifesi görmekteydi. Nitekim Bizans diplomasi uygulamasının sınırlarını belirgin bir hale getiren çerçeve, aynı Bizanslılardan önceki yaygın şekilde olduğu gibi “*ad hoc*”, diğer bir deyişle geçici nitelikleri bulunan diplomasidir. Geçici kazanımların dikkate alınması, diplomasiyi pratik olarak savunma aracı şeklinde kılmaya yalnız başına yeterli gelmekteydi (Durmaz, 2023: 61).

4.2.1. Elçiler

Diğer tüm devlet ve imparatorluklarda olduğu gibi, Bizans'ta da diplomasinin iletişim aracı ve diplomasinin temel yürütücüsü elçiler olarak kabul edilmektedir. Yıllar boyunca diplomasinin en etkili aracısı elçiler olmuştur. Elçilerin, imparatorluğun durumunu direkt olarak belirleyebilecek olduğu da dikkate alındığından Bizanslılar, elçilerin eğitilmelerine, profesyonel bireylerden seçilmelerine fazlasıyla önem vermiştir. Bir dünya merkezi olarak kabul edilen İstanbul kentinde dünyanın her tarafından elçiler yer almaktaydı. Bizans diplomasisi, temel olarak imparatorluğun gücü olduğu için daha çok yansıtmayı esas almaktaydı. İmparatorluğun gücü ve imajını yabancı devletlere olduğundan daha çok yansıtmak, direkt olarak o devletlerin elçileri aracılığı ile gerçekleşmekteydi. İmparatorluk gösterişli törenler sırasında güç gösterisi yapıp bir manada yabancı imparatorlukların, Bizans İmparatorluğu'nun gücü ve ihtişamı konusunda net bir kaniya varmalarını amaçlamaktaydı. (Durmaz, 2023: 63). Elçiler: Barış, güvenlik, Ticaretin sürdürülmesi, istihbarat toplama, dini yaymak, saygınlık ve itibar için kullanılırdı. Savaşı önlemede ve ertelemelerde kritik rol oynamıştır. Resmi mesajları iletmenin yanında gitmiş oldukları yerin coğrafyasını, askeri gücünü de incelemiş olurdu. Elçiler bu sebepten ötürü önemli bir konumda yer almaktadır.

4.2.2. Antlaşmalar

Bizans diplomasi kuramının pratikte karşılık kazandığı en önemli diplomatik uygulamalar arasında devletlerin birbirleriyle gerçekleştirdikleri diplomatik antlaşmalar yer almaktadır. Bizanslılar üstünlük bilinci ile kuşatılmış olan dünya görüşüne dayanıp uzun bir müddet komşu devletler ile mütakabiliyet diline dayanmakta olan bir diplomasi trafiği geliştirmemiştir. Dış politika konusunda söz konusu üstünlük bilincinin yarattığı tutumun yansımaları günümüz bizlere en iyi göstermekte olan diplomatik kayıt, Bizans İmparatorluğu'nun imzalamış olduğu antlaşmalar olarak kabul edilmektedir. Antlaşmalar Bizans İmparatorluğu'nun diplomasi alanındaki en değerli başarı kriteri olarak kabul edilen barış şartlarını sağladığı ve Bizans üstünlüğüne vurgu yapmada önem arz eden bir araç olduğundan bu konuya yönelik fazlasıyla titiz davranılmıştır (Durmaz, 2023: 67).

Bizans'ın komşu devletler ile yapmış olduğu antlaşmalar iki çeşittir. Bunlardan birincisi tek taraflı boyutu ile ast ve üst ilişkisini yansıtmakta olan, hiyerarşide yer alan Bizans üstünlüğüne vurgu yapan antlaşmalar olarak bilinmektedir. Bahsedilen antlaşmalarda teorik açıdan üst konumu temsil eden imparatorun, karşıda bulunan devlete antlaşma ve barış şartlarını bahsetmiş olduğu varsayılmaktadır. İkinci olaraksa temeli mütakabiliyet ve eşitlik ilkelerine dayanmakta olan ve kuvvet açısından eşit olan 2 devlet arasında gerçekleştirilen antlaşmalardır (Durmaz, 2023: 67).

4.2.3. Diplomasının Dini Boyutları

Diplomasi türünün ilk örneklerinden beri bilhassa antlaşma törenlerine ağırlığını koymuş olan koruyucu- garantör tanrı kültürü Bizans İmparatorluğu'nda farklı bir dini kapsamda karşılık bulmaktadır. Gerek Antik Yakın Doğu gerekse Roma ve Yunan diplomasinden anlaşıldığı kadarı ile dış ilişki ve etkileşimlerde devlete hamilik yapması beklenen tanrıların varlığı önem arz eden bir dini gelenek ve göreneğin diplomasi alanındaki sürekliliğini yansıtmaktaydı. Özellikle Roma diplomasi tarihinde bahsedilen üçlü tanrılar kültürü, Bizans İmparatorluğu'nda da dini bir revizyon gereğince Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak farklı bir üçlü kültüre dönüştüğü söylenebilmektedir. Özetle bahsedilen kutsal üçleme, tüm fırsatlarda kendilerini Romalı kökleri ile öne çıkarmakta olan Bizanslıların farklı bir düzlem üzerinde geliştirmiş oldukları önem arz eden bir dini anlayış ve yenilik haline gelmiştir (Durmaz, 2023: 73).

4.2.4. Evlilikler

Evlilikler yolu ile yabancı hanedanlar ile ilişki sağlamak, siyasi amaçlar dikkate alınarak yapılmakta olan ve hemen hemen tüm tarihi dönemler boyunca sık sık karşılaşılan geleneksel uygulamalar arasında yer almaktadır. Anlaşıldığı kadarı ile Bizanslılar, evliliklere karşı dışa kapalı bir tutum geliştirmişlerdir. Bunun nedeni evliliklerde bir bakımdan Bizans dünya görüşünü meydana getiren hiyerarşik yapı adına önem arz eden bir gösterge ve zafiyet belirtisi şeklinde yorumlanmaktadır. Buna rağmen Bizans İmparatorluğu'nda hanedana ait Bizans prenseslerinin barbar olarak kabul edilen toplumlara gelin olarak yollanması ayıplanacak bir ilke şeklinde kabul görülürken imparatorların yabancı prensesler ile evlenmeleri muhtemel daha az sakıncalı görünmekteydi. Nitekim diplomasi alanında yaygın bir uygulamayı yanında getirerek geleneksel katı Bizans tutumundan vazgeçildiğinde kullanışlı bir araç şeklinde kabul edilen ve evlilik yapan bireyler ağırlıklı bir şekilde Bizans prensesleriydi. Bizans kudret ve gücünün etki alanı devam ettiği sürece evliliklerin başar bir rolü bulunmamaktadır. Bunun haricinde drahoma gibi değerli bir

getirisi olması da bahsedilen prenseslerin evlilik konusundaki önemini direkt olarak artırıyordu. Buna rağmen diplomatik evlilikler mutlu olarak sonuçlanmakta olan ideal evliliklere benzememekteydi. Bunun nedeni bahsedilen evliliklerdeki başat hedef, evliliğin devlete katkıda bulunmasıydı (Durmaz, 2023: 76).

4.2.5. İstihbarat

Bizanslılar, çevrelerinde gelişmekte olan dünyayı analiz edip geliştirdikleri dış politikada komşuları ve bölgesel dinamikleri değerlendirerek onların bazı özellik ve niteliklerini hesaba katarak bu bağlamda stratejilerini geliştirmekteydiler. Özellikle düşmanı tanımak, düşmanı yenebilmek adına temel bir adım olarak kabul edilmektedir. Potansiyel müttefik ya da düşmanlarını iyi bir şekilde analiz etmeye iten problemler, güçlü bir gözlem kuvvetini de yanında getirmekteydi. Başta Yedinci Konstantinos'un devlet yönetimine yönelik yazmış olduğu "*De Administrando Imperio*" olacak şekilde pek çok kaynak içerisinde bilgilerin derinliği yetkili kişilerin sahip oldukları istihbaratın boyutlarını gözler önüne sunmaktadır. İmparatorluk yöneticileri komşularına yönelik oldukça değerli coğrafi, ticari, kültürel ve siyasi bilgilere sahipti. Bu bilgilerin dış politikada kullanılması, Bizans dış ilişki ve etkileşimlerini biçimlendirmekte ve Bizans diplomasisi bahsedilen bilgilere öncelik vermekte idi (Durmaz, 2023: 78).

Nitekim Bizans İmparatorluğu'nun komşu devletler üstünde kurduğu siyasi ve askeri hegemonya, zamanla gevşek bir hale gelmiş olsa da çevresinde meydana gelen gelişme ve değişiklikler için her daim diplomatik kozu ve hamlesi olduğu görülmektedir. Yedinci Konstantinos'un Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde yer alan insanlara ait coğrafi tasvir ve tarihi bilgileri iyi bir şekilde aktardığı ve bahsedilen insanların ayrıntıya varabilecek pek çok ögesini eseri içerisinde belirtmiş olduğu görülmektedir (Durmaz, 2023: 78). Bizans İmparatorluğu'nda istihbarat, dış politikanın ayrılmaz bir bileşeni olarak işlev görmüştür. Diplomatik müzakereler öncesinde, askeri operasyonlar sırasında ve iç güvenlik meselelerinin tespitinde hayati bir rol oynamıştır. İmparatorluğun temel hedefi, rakiplerinin niyetlerini, stratejik planlarını ve askeri kapasitelerini önceden öğrenerek onlara karşı stratejik üstünlük sağlamaktır. Bu istihbarat, kimi zaman düşman güçlerini zayıflatmak ve bölmek amacıyla da kullanılmıştır. Tarih boyunca birçok hükümdar, casusluk faaliyetleri aracılığıyla elde edilen bilginin paha biçilmez değerinin farkında olarak, hem barış hem de savaş dönemlerinde düşman karşısında avantaj elde etmek amacıyla çeşitli görevlere sahip casusları etkin bir biçimde kullanmıştır.

4.2.6. Diplomaside İmparatorluk Sarayı Törenleri

Bizans İmparatorluğu'nda, İmparatorun Ayasofya'nın güney kapısından girmesi ile törenler başlamaktadır. Patrik'in komünyonu yedirme, dua etme, kutsama ve el verme ritüelleri sırası ile yerine getirilerek tören tamamlanmaktadır. Majeska, "*Törenler Kitabı*" içerisinde bulunan ritüelin farklı rivayetlere dayandığını belirtmektedir. Bu sebeple taç giyme töreni ile alakalı farklı bilgileri aktarırken tekrara kapılmaktadır. Ayrıca konuyu açıklarken yalnızca rivayetlere yer vermek ile yetinmemekte, ayrıca sıklıkla yorumlar yapmamaktadır. Bu törenlerin Bizans'ın simgeler ile dolu saray kültürünün bir parçası olduğu savunulmaktadır. İmparatorun taç giyme töreni sırasında bulunan sembollerin kolay bir şekilde çözülmesinin istenmediğini iddia etmektedir. Törene yönelik farklı rivayetlerin olması Bizans İmparatorluğu'nun her şeyi sembollere dayandırma görüşünden kaynaklı olduğunu belirtmektedir (Maguire, 2022: 345-346). Bizans İmparatorluğu, dış ilişkilerinde diplomasiye stratejik bir ağırlık vermiş, askeri, ticari, siyasi ve kültürel etkileşimlerinde bu aracı

ustalıkla kullanmıştır. Bu yaklaşım, sadece geçici çözümler üretmekle kalmamış, aynı zamanda kurumsallaşmış bir devlet politikası haline gelmiştir.

Bizans'ın diplomatik mekanizması, VII. yüzyıla kadar Magister Officiorum'un liderliğinde faaliyet gösteren, elçi seçimi ve yabancı heyetleri karşılama gibi kritik görevleri üstlenen bir birimle başlamıştır. Bu işlevler, daha sonra bağımsız bir yapı olan Logothetes tou dromou'ya devredilmiştir. Bu ana birimin altında yer alan Scrinium Barbarorum ise yabancı elçilerin ağırlanması ve eşlik edilmesi gibi lojistik ve protokol sorumluluklarını üstlenerek, Bizans'ın yabancı temsilcilere gösterdiği özeni gözler önüne sermiştir (Küçüksipahioğlu, 2015, s. 366-371). Bu hiyerarşik yapı, Bizans'ın diplomasiyi ne denli ciddiye aldığının somut bir kanıtıdır. Diplomasinin araçları arasında belki de en çarpıcı olanı, imparatorluk saraylarıydı. Özellikle Büyük Saray ve daha sonra Blahernai Sarayı, ziyaretçiler üzerinde derin bir etki bırakmak için özenle tasarlanmış "güç sahneleri" olarak işlev gördü (Avcı, 2006, s. 106). Konstantinopolis'e gelen yabancı elçiler, mimarisinden iç dekorasyonuna, uygulanan protokolden sunulan hediyelere kadar her ayrıntıda imparatorluğun zenginliğini ve kudretini hissedecekleri bir deneyime tabi tutulurdu.

İmparatorun huzuruna kabul törenleri, adeta bir tiyatro oyunu gibi kurgulanırdı. Elçiler, mor renkli imparatorluk giysileri içindeki, başında altın tacıyla gururla tahtında oturan imparatorla karşılaşırdu. Etrafta, tören kıyafetleriyle hazır bekleyen senatörler ve devlet görevlileri, kendi hiyerarşik düzenlerine göre yerlerini almış, imparatora saygılarını sunmuşlardı. Bu törenin en unutulmaz anlarından biri, elçilerin altın aslanlar ve altın kuşlarla dolu bir salonda, kuşların mekanik ötüşleri eşliğinde imparatora doğru eğilerek ilerlemesiydi. Elçiler yaklaştıkça, imparatorun tahtı teknik bir sistemle yükseltilerek, Bizans'ın erişilmez ve ilahi gücü sembolize edilirdi. Barış ve dostluk adına sunulan armağanların ardından, elçiler aynı mekanik seslerin eşliğinde farklı bir kapıdan çıkarılırdı (Küçüksipahioğlu, 2015, s. 366-371). İmparatorluk sarayının mimarisi ve iç düzenlemesi, semboller aracılığıyla imparatorluğun gücünü aktarma amacına mükemmel bir şekilde hizmet etmiştir. Kaynaklar, sarayın görkemini, tahtın önündeki altın yaldızlı bronz ağaçlardan, dallarında senkronize şarkı söyleyen altın kaplamalı bronz kuşlara, hatta tahtın ustaca tasarlanmış yükselip alçalma mekanizmasına kadar hayranlıkla anlatır. Bu detaylar, Bizans sarayının her dönemde etkili bir diplomatik araç olarak işlev gördüğünü teyit etmektedir. Bizans'ın bu benzersiz ve sofistike diplomatik stratejisi, sadece devletlerarası ilişkileri yönetmekle kalmamış, aynı zamanda yabancı temsilciler üzerinde kalıcı bir izlenim bırakarak imparatorluğun prestijini pekiştirmiştir

4.2.7. Bizans Diplomasisinde İzlenim

İnsanların toplumsal ilişkilerde kendilerini nasıl tanıttıkları ve başkalarının bu tanıtlara nasıl tepkiler verdiğiyle ilgilenir. Diplomasi doğası gereği başkalarıyla ilişki ve iletişim kurma sanatıdır. Bu iletişim sayesinde karşı tarafı ikna etmek veya düşüncelerini değiştirmek hedeflenir. Bizans hükümdarlarının tören sırasında Süleyman'ın tahtına oturmalarının aslında bir güç izlenimini vermeye çalışmasıyla yakından ilgilidir. Dolayısıyla Bizans diplomasisinin bir parçası olan izlenim yönetimi, törenler aracılığıyla karşı taraf üzerinde etkili bir izlenim bırakmayı onları etkilemeyi amaçlamaktadır. Bizans'ın yapmış olduğu bu strateji diplomatik ilişkilerde kullanılmak üzere planlanan törenlerde açıkça görülmektedir. Özellikle imparatorun huzuruna çıkıldığı ziyaretlerdeki ayrıntılar bu amaca hizmet etmektedir. Konstantinopolis 'te diplomasi süreciyle bağlantılı olarak oluşturulan tören düzeni hem konuk elçileri hem de yerel halkı etkilemeyi hedefleyen özel bir tasarım ürünüydü. Konstantinopolis izlenim açısından görkemli bir konumdaydı. Ziyaretçiler çeşitli

odalardan geçerek sarayın ihtişamına tanık oluyorlardı. Mor renkte dekore edilmiş bir kabul odasında, kıyafeti ve çevresi özenle seçilmiş olan imparator, yüksek bir tahtta görüşmelere katılıyordu. Bu durum imparatorun ulaşılamaz konumunu vurgulayarak devletin gücünü gözler önüne seriyordu. Etkinin daha da arttırılması amacıyla, imparatorluk sarayına dair mimari ve teknik ayrıntılar özenle planlanmıştı. Ziyaretçilerin geçmiş olduğu güzergâhlarda yer alan hareketli heykeller, görkemli süslemeler, sesli-ışıklı düzenekler, Bizans'ın teknolojik ve kültürel üstünlüğünü vurgulamak için kullanılıyordu. Bu durum ziyaretçilerin hafızasında iyi izlenim bırakmayı hedef alıp imparatorluğu her yönüyle ideal bir güç konumuna getiriyordu.(Varol,2021:60-61)

4.2.8.Ekonomik Araçlar: İpek-Para

4.yüzyıldan itibaren Bizans ipek üstünden bir hiyerarşi kurmaya başladı. Hem estetik hem de dekoratif bir kumaş olarak kullanılan ipek diplomatik hediye olarak da kullanılmıştır. Bizans imparatorluğu askeri gücün yanı sıra diplomasiyi, özellikle sınır bölgelerindeki halkları ve devletleri etkilemek için etkin bir biçimde kullanmıştır. Para ve ipek Bizans lehine tavır almaya teşvik etmek için kullanılmıştır. Bizans, özellikle sınır boylarında yer alan göçebe halklara ve düşman devletlere para ödeyerek barışı satın alma, sadakat sağlama ya da birbirine düşürme politikasını benimsemiştir. Tekstil ürünü olan ipek Bizans için ekonomik ve politik güç kaynağıydı. İmparatorluk törenlerinde ipek ve mor renk cesareti temsil ediyordu. İpek saray dışında dahi kullanılmaktaydı. İç politika ve dış ilişkilerin vazgeçilmez ürünü olan ipek hafif ve değerli olması açısından önemli bir diplomatik hediye ürünüdür. Konuşmadan, iletişim sağlamadan ne demek istediğini anlayabildiğimiz mesaj getiren ipek Bizans ve Türkler için önemli bir yer tutar. Bizans 'ta paralar ise o devletin özelliklerini yüzünde barındırdığı için iletişim ve diplomasi açısından önem teşkil etmektedir. Paranın ticaret, haraç, vergi, rüşvet gibi durumlarda kullanılması iletişimi etkin kılmıştır. Bizans diplomasisinde en çok altın kullanılırdı. Madeni paralar ise var olan durumu, mesajı bizzat aktaran ekonomik araçlardandır.(Varol,2021:73-79)

4.2.9.Bizans Diplomasisinde Konstantinopolis

Yunan kentinden gelen Megara kolonisi, MÖ 7. yy'ın birinci yarısında Boğaziçi'nin doğusuna Kalhedon şehrini kurmuştur. Birkaç sene sonra ikinci Megara kolonisiyse boğazın güneyinin Rumeli kısmına Byzantium isimli kenti kurmuştur. Byzantium ismini Megaralıların lider olarak bilinen Byzas'tan almış olduğu rivayet edilmektedir. Byzantium stratejik açıdan Kalhedon'a göre daha iyi bir konumda yer almaktadır. Karadeniz ve Yunanistan kentleri arasında olmasından kaynaklı Byzantium, ticaret konusunda önem arz eden bir konum üstlenmiştir (Vasiliev, 1943: 1/69-70). Byzantium, stratejik açıdan Asya kıtasının tam eşiğinde üçgen bir çıkıntının doğusunu işgal etmekteydi. Kentin güneyi Marmara deniziyle kuzeydoğusuysa sekiz kilometre uzunluğuna sahip olan körfez suları ile çevrili bir durumdaydı. Kentin kalesi doğal konum ile birleştiği zaman ele geçirilmez bir hale gelmiştir (Norwich, 2013: 92).Pers Kralı olarak bilinen Birinci Dareios'un komutanı olan Megabazos, Hellenlere sefere çıkarken MÖ 511'de Byzantium'a uğramıştır. Khalkedon şehrinin Byzantium şehrinden önce kurulmuş olduğu öğrendiğinde Byzantium'un yer aldığı konumun mükemmel olduğunun farkına vararak, *"Khalkedonluların o zamanlar kör olmaları gerektiğini söyledi; gözleri kör olmasaydı, ellerinin altında bu kadar güzel bir yer dururken gidip o kadar güzel olmayan bir yeri seçmezlerdi"* cümlesini dile getirmiştir (Herodotos, 1973: 340). Byzantium kentinin stratejik açıdan önem ve değerini belirten bu cümleye karşın

Byzantium hak etmiş olduğu değeri yaklaşık olarak 8 yüzyıl sonra Konstantinos sayesinde kazanmıştır. Konstantinos, Licinius'la gerçekleştirmiş olduğu Chrysopolis savaşından galip gelerek imparatorluk yönetimini ele geçirmesinin ardından kendi şanı ve ismini yaşatacak olan bir şehir kurmayı planlamıştır (Gibbon, 1987: 2/7). Bu amaçla Konstantinos, gözlerini Byzantium şehrine, gelecek yıllarda kendi ismini taşıyacak olan imparatorluğun başkenti olacak kente dikmiştir. Zosimus, bir anlatısında bahsedilen durumu şu sözler ile açıklamaktadır (Zosimus, 1982: 37);

“(Konstantinos) kendisine saray inşa edebileceği Roma kadar büyük bir şehir aradı. Bunun için Troas ile eski Ilium arasında uygun bir yer bulduktan sonra orada bir temel attı ve Hellespont'a doğru yelken açanların bile görebileceği, hatırı sayılır yüksek bir duvarın bir bölümünü inşa etti. Ancak daha sonra fikrini değiştirdi ve işi yarım bırakarak, Byzantium'a gitti. Burada bulunduğu yere hayran kaldı ve onu (Byzantium'u) imparatora yakışır bir yer yapmak için büyötmeye karar verdi.”

Anonim kaynaklar arasında yer alan “Origo Constantini Imperatoris” ise Konstantinos'un Licinius'u yenmesinin ardından kenti kurmaya karar vermiş olduğunu şu cümleler ile ifade etmektedir (Origo Constantini Imperatoris, 1968: 8-9);

“Bu görkemli zaferin anısına Konstantinos Byzantium'a kendi adıyla Konstantinopolis olarak seslendi. Ve sanki kendi memleketiymiş gibi, onu büyük bir ihtişamla süsledi. Ve onu Roma'ya eşit kılmak istedi. Sonra her kentten vatandaşlar davet etti ve şehre o kadar zenginlik verdi ki, imparatorluk servetini neredeyse tüketti. Orada ayrıca üyeleri clari⁵⁸ unvanına sahip ikinci dereceden bir senato kurdu.”

MS V.yy kilise tarihçileri arasında yer alan Sozomen'se Konstantinopolis'in kuruluşunu aşağıda yer alan cümleler ile açıklamaktadır (Davis, 1912: 295-296);“Bu ikinci şehri büyük ölçüde geliştirdi. Onu güç ve etki bakımından Roma'ya eşit kıldı; Düşmanlardan kurtulduktan sonra, imparatorluğunu kendi isteğine göre yapacak, kendi adıyla anılacak ve şöhreti Roma'ya eşit olacak bir şehir kurmaya karar verdi. Bu niyetle Hellespont'ta Truva'nın eteklerindeki ovaya gitti. Ve burada büyük ve güzel bir şehrin planını ortaya koydu ve denizden hala görülebilen yüksek bir yere kapılar inşa etti. Ama o kadar ilerlediğinde, İlâhi elin önderliğinde Trakya'dan Bizans'a geldi, Bithynia'da Kalkedon'un ötesinde şehrini inşa etmek ve onu Konstantin ismine layık kılmak istedi. Bu nedenle, Tanrı'nın buyruğuna uyarak, eskiden Bizans denilen şehri genişletti ve etrafını yüksek surlarla çevirdi; aynı şekilde muhteşem konutlar inşa etti ve eski nüfusun bu kadar büyük bir şehir için yeterli olmadığını farkında olarak, Roma'dan ve diğer ülkelerden çağırıldığı rütbeli adamlar ve aileleriyle doldurdu. Şehri inşa etmek, süslemek ve şehir sakinlerine yiyecek sağlamak için özel vergiler koydu. Bir hipodrom, çeşmeler, revaklar ve diğer güzel süslemeler gibi büyük bir başkent için gerekli tüm yapıları inşa etti. Adını Konstantinopolis koydu.” Konstantinos, Sozomen ve Zosimus'un ifadelerine göre kendine yeni bir şehir kurmak amacıyla Truva'ya gitmiştir. Burada kentin temellerini atmış fakat sonrasında düşüncesini değiştirip Byzantium'u Konstantinopolis olarak kurmuştur. Byzantium, Konstantinos fazlasıyla özel bir öneme sahiptir. Bunun sebebi, Licinius'u bu bölge civarında mağlup ederek imparatorluğun tek hâkimi haline gelmiştir. Bunun haricinde Konstantinos, kendisi adına stratejik konum açısından özel bir bölge arayışındaydı. Daha öncesinde Hellespont'a hâkim bir noktada kent inşasına başlamış fakat sonrasında fikrini değiştirip Bosphorus'a hakim bir noktada yer alan Byzantium'u kendine merkez olarak seçmiştir. Bosphorus ve Hellespont bahsedilen bölgenin iki kapısı olarak bilinmektedir ve bu geçitlerin sahibi olan hükümdar, düşman gemilerine karşı bu kapıları kapatabilmekte ve ticaret gemilerini ise kontrole alabilmektedir. Bununla birlikte Byzantium'un savunması oldukça kolaydır. Ayrıca şehre deniz

üzerinden saldırı gerçekleştirmek oldukça zordur. Kara üzerindense saldırılara uğrayabilecek olduğu savunması kolay ve küçük bir bölüm bulunmaktadır (Gibbon, 1987: 2/8-12). Jeopolitik açıdan iki boğaz da kontrol altına alınmaya uygun bir konumdur. Byzantium bunun haricinde doğuyla batı arasında köprü kurulabilecek olan stratejik bir konumda yer almaktadır. Doğunun kalabalık ve zengin şehirlerine yakındır. Ön Asya topraklarının Sasaniler ve Balkanların Gotlar tarafınca devamlı olarak saldırılara maruz kalması sebebiyle Byzantium Roma İmparatorluğu adına stratejik önem ve değere sahip askeri bir üs konumundadır (Durak, 2016: 27). İllirya'nın kuvvetli halkı da kuzey üzerinden gelebilecek olan barbar saldırıları için oldukça güzel bir kaynak teşkil etmektedir. İlliryalılar'ın savunmasından yararlanmak için imparatorluk çok uzaktı ve bu nedenle Roma İmparatorluğu'nun 3. yy krizlerinde stratejik yetersizliği düşünüldüğü zaman Byzantium'da farklı bir merkezin inşa edilmesi gerekli görülmektedir. Fakat Konstantinos'un vermiş olduğu karar riskler barındırmaktaydı. Roma, imparatorluğun tarihi anlamına gelmekteydi ve Byzantium küçük bir şehirdi. İdari yapı ve yapılaşmanın kurulması, mali bakımdan imparatorluğu zorlu bir durumla baş başa bırakabilirdi (Origo Constantini Imperatoris, 1968: 8-9). Roma İmparatorluğu'nda teftiş ve askeri seferlerin kolay bir hale gelmesi adına pek çok sefer imparatorluk merkezi doğu bölgesinde nakledilmiştir. İulius Sezar eski Truva ve İskenderiye'yi merkez yapmıştır. Septim Severus, rakibi Pescennius Niger'i mağlup etmesinin ardından Niger'i merkez haline getirmiştir. Dioklitianos'sa tetrarchia sistemi içerisinde ülke idaresinin kolay bir hale gelmesi amacıyla başkentini doğuda yer alan Nikomedia'ya taşımıştır (Vasiliev, 1943: 70-71). Konstantinos'sa Nikomedia'yı yerine kendi kurmuş olduğu kent olan Konstantinopolis'i merkez olarak kullanmıştır. Konstantinos'un doğu bölgesinde bir merkez oluşturması bireysel bir karar olmanın ötesinde bir devlet politikası olarak nitelendirilmektedir. Barbar saldırılarına karşı Roma etkisiz kalmaktaydı ve doğunun zenginliği Roma İmparatorluğu adına fazlasıyla önem arz etmekteydi. Bunun haricinde Konstantinos'un selefi Dioklitianos'ta tetrarchia sistemi içerisinde imparatorluk yönetimini kolay bir hale getirmek için doğuda bir yönetim merkezi oluşturmayı gerekli görmüştür ve Nikomedia'yı kendisine merkez olarak belirlemiştir. Konstantinos'ta Nikomedia'yı merkez şeklinde belirlememiş olsa da Dioklitianos'un doğu bölgesinde bir yönetim merkezi kurma düşüncesini benimsemiş ve bu durumu faaliyete geçirerek Konstantinopolis'i inşa etmiştir (Vasiliev, 1943: 70-71). İki imparator da doğu bölgesinde farklı kentleri başkent olarak ilan etmişlerdir. Kentlerde kıstas olarak Roma İmparatorluğu'nu temel almışlardır. Antik tarihçiler arasında yer alan Lactinus, Dioklitianos'un merkez şeklinde seçmiş olduğu Nikomedia'yı ihtişamda Roma kentiyle eşitlemeye çalışmış olduğunu yazmıştır (Lactantius, 1782: 16). Diğer ana kaynaklar arasında yer alan anonim ve Sozomen kaynak Origo Constantini Imperatoris'sa, Konstantinos'un Konstantinopolis'i Roma'yla eşit kılmış olduğunu belirtmiştir. Roma'nın imparatorluk adına bu denli önem arz eden bir kent olmasına karşın, Byzantium'un merkez şeklinde tercih edilmesinde etken olan bir diğer hususa Roma'nın pagan ve cumhuriyetçi geleneklerine olan bağlılığı olarak ifade edilmektedir. Nitekim Konstantinos kuracak olduğu yeni imparatorluğu pagan kültüründen, uzak doğunun Hristiyanlık kültürüyle oluşturmuştur. Roma, kültürel ve entelektüel açıdan da Helen dünyasının ilerici düşünce yapısından uzaklaşmıştır. Antakya, Bergama ve İskenderiye kütüphaneleri, Roma İmparatorluğunun akademik yapısının fazlasıyla önündeydi. Ekonomik bakımdan ise doğu kentleri, 3. yy krizleri sırasında çökmenin eşiğine gelmiş olan Roma'nın önünde idi (Norwich, 2013: 56). Konstantinus Byzantium'da yeni bir kent inşa etmeye karar kıldığı zaman 324'te kentin inşasına başlamıştır. Tetrarchia devrinde önem ve değerini yitirmiş olan Roma, yeni kurulacak olan şehre de ismini vermiştir. Kentin ismi

Konstantinopolis'tir. Hukuksal açıdan da Roma şehrine eşit kılınması amacıyla yasayla "Yeni Roma" şeklinde adlandırılmıştır. Bahsedilen yasa, imparatorluk atlı heykelinin yanında yer alan Strategium'da toplumun görebilecek olduğu biçimde dikilmiş bir taş sütuna kazınmıştır (Norwich, 2013: 56). Konstantinus, kentin sınırlarını çizirken elinde bir mızrakla yay olarak yürümüştür. Daha sonrasında saray görevlileri de Konstantinus'u takip etmiştir. Başlangıçta eski Byzantium kapısından Haliç kıyısı boyunca batı yönünde iki milyon daha çok yürümüştür. Çevresinde bulunan hizmetkar ve saray görevlileri kent planının genişliği karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Bir imparatorluk sınırını gerektiren sınırların aşılmış olduğunun farkına varınca cesaretlerini toplayarak sınırların genişliğinin oldukça fazla olduğunu söylemişlerdir. Konstantinus, saray görevlileri ve hizmetkarları azarlayarak "önümden yürüyen rehber durana kadar yürüyeceğim" deyip kentin sınırlarını tespit ederken ilahi bir gücün kendisine yardımında bulunduğunu da ifade etmiştir (Oman, 1902: 18). Konstantinopolis'in inşa edilmesi için tüm işçiler ve inşaat malzemeleri getirilmiştir. Küçük Marmara Adasından mermerler ve Karadeniz kıyılarından ağaçlar Byzantium Limanına taşınmıştır (Gibbon, 1987: 2/8-12).

Antakya, Efes, İskenderiye, Atina ve Roma'nın en güzel yapıları taşınarak getirilmiş ve yeni devletin merkez noktasını süslemek amacıyla kullanılmıştır. 40.000 Got askeri kentin inşası sırasında çalışmıştır (Davis, 1912: 295-296). Byzantium'un eski nüfusu bu denli büyük bir kent adına yetersiz olduğu için Roma İmparatorluğu'ndan ve diğer devletlerden çağrılmış olan rütbeli bireyler ve aileleri ile kent doldurulmuştur. Kentin inşası, gıda giderleri ve süslenmesi için özel vergiler konulmuştur. Bir başkenti süsleyecek olan pek çok yapı inşa edilmiştir (Davis, 1912: 296).

Konstantinopolis, 6 senelik yoğun çalışma sonucunda tören ile 11 Mayıs 330'da açılmıştır. Kentin kapsam alanını 4 katına çıkarmış olan yaklaşık olarak 8 kilometre kara surları, hamamlarla Romalıların en sevdiği spor olarak bilinen araba ve at yarışı için hipodrom kurulmuştur. Giyecekler, paralar ve gıda maddeleri gereksinim sahibi olan kişilere dağıtılmıştır. Yağmur sularından faydalanmak amacıyla su sarnıçları ve kemeleri inşa edilmiştir. Kent, Akdeniz ve Karadeniz'le batı ve doğu arasında ticari bir merkeze dönüşmüştür. Ticaret kolonileri, Byzantium'un stratejik konumu ile yüksek bir mevziden muhafaza edilmeye başlanmıştır. 7 tepe ve 14 bölge şeklinde düzenlenmiş olan kent, batı duvarlarında yer alan kapılara uzanmakta olan geniş caddeler ile birbirine bağlanmıştır. Meydanlar imparatorluğun tüm bölgelerinden toplanmış olan antik heykeller ile süslenmiştir (Herrin, 2007: 3). Tepelerden bir tanesine imparatorluğu temsil etmesi amacıyla Apollo heykeli dikilmiştir. Batı ve doğu arasında uzanmakta olan ana caddeye kamu binalarıyla zanaatkar ve esnaflar için binalar inşa edilmiştir. 24 ayar altından olan para "solidus" basılmıştır (Herrin, 2007: 3-9).

Konstantinus'un MS 323'teki kuşatması esnasında çadırının kurulmuş olduğu eski kentin sınırlarının dışarısında yer alan yüksek bölüm, yeni kentin merkezi şeklinde seçilmiştir. Konstantinus imparatorluk sarayının yerineyse Byzantium'un güneydoğusunda yer alan bölge şeklinde belirlemiştir. İmparatorluk sahasını kentten ayırabilmek adına kıyıya paralel olarak bir duvar örülmüştür. Sarayın kuzeybatısında kentin merkezini meydana getiren 300 metre uzunluğuna ve 100 metre genişliğine sahip dikdörtgen bir yapıda olan "Augustaeum" olarak adlandırılan tören alanı kurulmuştur. Augustaeum'un zemini mermerle döşenmiştir ve çevresi görkemli kamu binalarıyla çevrelenmiştir. Augustaeum ile saray arasında 3 adet yapı bulunmaktadır. Bahsedilen yapılardan birincisi, kurucusunun ismi ile adlandırılmış olan Zeuxippus hamamı olarak bilinmektedir. Hamamın hemen dibinde, diğer bir deyişle doğusunda yer alan diğer yapıysa senato evi olarak bilinmektedir. Konstantinus kenti kurulurken Roma örnek olarak alınmış, senato da

aktifleştirilmiştir. Roma'nın eski senatör ailelerini Byzantium kentine göçmesi için ikna ederek onlara farklı hediyeler vermiştir. Augustaem'un kuzeyindeyse patrikhane yer almaktadır. Batısındaysa Konstantinopolis'in kamusal hayatında fazlasıyla önem arz eden bir role sahip olan 640 arşın uzunluğuna sahip olan 160 arşın eninde devasa bir büyüklüğe sahip hipodrom bulunmaktadır. Roma'da bulunan gelenekler arasında yer alan araba yarışları bahsedilen hipodromda da sürdürülmüştür. Yeşiller ve Maviler şeklinde isimlendirilen iki takımın rekabeti, kent hayatının en çarpıcı özellikleri arasında yer almaktadır. “*Kathisma*” olarak adlandırılan imparatorluk tribünündeysen yüzlerce koltuk bulunmaktadır ve oyunlar bu koltuklara oturularak izlenmektedir. İmparator tebaasını sıklıkla burada görmektedir. Hipodromun kuzey tarafınca Konstantinus'un Hristiyan tebaası için dikmiş olduğu “*Divine Wisdom*” bulunmaktadır. Kentte Golden Gate, praetorian praefect'un sarayı ve diğer sivil binalar gibi görkemli binalar da bulunmaktadır. Fakat Bizans'ın tarihinde büyük saray, hipodrom ve patrikhane tarihi açısından fazlasıyla önemli bir yer tutmaktadır. 11.05.330'da yapılmış olan tören sırasında Hristiyan Piskoposlar sarayı kutsamış ve ilk ayini Ayasofya içerisinde yapmışlardır. Konstantinus vaftiz edilmemiş fakat yeni kentin Hristiyan olmasının gerekli olduğuna yönelik bir karara varılmıştır. Roma'nın paganizm kültüründen süs olsun diye duran heykelleri haricinde herhangi bir eser kalmamıştır (Oman, 1902: 14-27).

Konstantinus'un elinde mızrak ile Haliç denizinden Marmara denizine uzanıp çizmiş olduğu sınırlara kara surları dikilmiştir. Üç tarafı sularla çevrili Byzantium kentinin doğal savunma kuvvetine bahsedilen surlar da eklenerek kentin savunması güçlendirilmiştir. İlk kez Yunanistan'dan göç etmiş olan Megara kolonisinin inşa etmiş olduğu söz konusu surlar, Konstantinus'un surlarının genişletilmesinden önce takdir edilecek bir yapıya sahipti. Roma İmparatoru olarak bilinen Severus devrinde Byzantium kentinin bir isyana karşıması nedeniyle Byzantium kentini kuşatmış olan imparator, bahsedilen küçük kenti sadece 3 yıl içerisinde ele geçirmeyi başarabilmiştir (Barnes, 2014: 112). Kentin doğal savunma alanı, surlarıyla birleştiği zaman Byzantium fethedilmesi oldukça güç bir hale gelmiştir. Konstantinos bahsedilen durumun farkına vararak kent surlarının uzunluğunu 3 kat daha geliştirmiştir. Konstantinos'un kurduğu söz konusu surlar, eski Byzantium'un iki buçuk kilometre batısında yer almaktadır. Konstantinos'un kurduğu surlardan bugüne dek ulaşmış olan arkeolojik herhangi bir kalıntı kalmamıştır. Surların yazılı kaynaklar içerisinde belirtilmiş olduğu hali ile nereden geçmekte olduğu da tartışma konuları arasında yer almaktadır (Magdalino, 2015: 1/411).

Konstantinus'un surlar ile çevrelemiş olduğu alanla eski Byzantium'un yerleşkesi üç kat daha artmıştır. Bu yerleşim içerisinde iki temel planın gözetilmiş olduğu söylenebilmektedir. Bahsedilen planlardan ilki Byzantium kentinin güney yarısında yer alan mahallelerin ele alınarak geliştirilmesi, diğeri ise yarımadaı Trakya bölgesindeki hinterlanda bağlamakta olan ulaşım hatlarında bölgelerin oluşturulması olarak bilinmektedir. Yerleşimin merkez noktasını günümüzdeki Sultanahmet bölgesinde yer alan meydan, saray külliyesi ve o günkü adıyla Augustaem oluşturmaktadır. Hristiyanlar için kurulmuş olan The Apostles ve Irene kiliseleri de şehirde önem arz eden bir konumda yer almaktadır (Magdalino, 2015: 411).

Augustaem'dan başlayarak batıya doğru uzanmakta olan Mese caddesiye şehrin omurgası olarak kabul edilmektedir. Mese caddesinden başlayarak Haliç ve Marmara Denizi çevresinde doğru inmekte olan yollar, şehrin ulaşım şebekesini tamamlamaktadır. Haliç Limanı da kente gıda taşınmasında aktif bir şekilde kullanılmakta olan ulaşım şebekesi arasında yer almaktadır (Akyürek, 2014: 85). Mese Caddesinde Konstantinus'un annesi olarak bilinen Helana için dikilmiş

olan bir heykel ve tetrarchia imparatorunun da heykeli bulunmaktadır. Byzantium Roma'nın başkenti olmayı hak edecek kadar gösteriş ve görkemliliğe, zengin toplumunun faydalanabileceği imkânlara sahiptir (Akyürek, 2014: 85).

Konstantinus'un kenti Hristiyanlar adına elverişli hale getirmiş olmasının yanı sıra yeni inşa edilmiş olan şehirde ücretsiz ekmek dağıtımı, yeni kurulmuş olan yönetim kademeleriyle askeri kurumlar içerisinde görev yapmak için iş bulabilme fırsatlarının fazla oluşu, şehrin bütün idari, ekonomik ve sosyal olanaklarıyla kişilerin göç ettikleri bir merkeze dönüşmüştür. Kısa bir sürenin ardından Konstantinopolis kültürel etki, nüfus, itibar ve zenginlik açısından Antakya ve İskenderiye'yle karşılaştırılabilecek olan bir hale gelmiştir. Roma aristokrasisinin geneli de Konstantinopolis kentine taşınmıştır. Bahsedilen gelişmenin ardından Konstantinopolis kentinin nüfusu hızlıca artış göstermiştir (Koç, 2015: 458-459). Nüfusu kentinin yerlileriyle şehrin başkent olarak ilan edilmesinden sonra şehre taşınan kişiler oluşturmaktadır. Fakat sosyal statü açısından toplumsal tabakalar bulunmaktadır. Bahsedilen tabakalar düşük, orta ve yüksek olacak şekilde sınıflandırılabilmektedir. Yüksek tabakayı yerel aristokrasi, rütbeli memurlar, yüksek devlet insanları ve imparatorla ailesi oluşturmaktadır. Orta tabakayı ise kırsal kesimler ve şehirlerde yaşamını sürdüren orta halli ve zengin kişiler meydana getirmektedir. Alt tabakaysa yoksullar, köleler ve hizmetkârlardan oluşmaktadır. Ayrıca, ruhban sınıfıysa özel imtiyazlara sahip olan bir sınıf da bulunmaktadır (Öztürk, 2015: 4/24). Konstantinus'un bilhassa zengin nüfusu, Konstantinopolis'e getirtmesiyle beraber yerli toplumun yanında farklı etnik yapıların birleşmesine de sebep olmuştur. 4.yy'da Byzantium kentinin yerel toplumu Hellen olmasının yanı sıra nüfusun geri kalan kısmını Yahudi, Slav, Trakyalı, Mısırlı, Süryani ve Ermeniler oluşturmaktadır (Seidler, 1980: 3-4). Ayrıca bu denli fazla etnik çeşitliliğin olması, farklı dillerin birleşmesine de neden olmuştur. Dönemden aktarılmış olan bir kaynağın belirttiğine göre, o dönemde bilinmekte olan 72 dilin tümü konuşulmaktaydı (Mango, 2008: 22).

Nüfus artışına nazaran kentin temel ihtiyaç ve gereksinimleri de artmıştır. Konstantinopolis bütün ihtişam ve zarafetine karşın tahıl ve içme suyu üretiminde yeterli bir kent değildi. Tahıl gereksinimini karşılamak amacıyla Mısır'dan senelik 80.000 kişilik tahıl, deniz yolu ile Konstantinopolis kentine getirilmiştir (Koç, 2015: 458-459). Mısır'ın hasadı gereken tahıl gereksinimini gidermediği zaman Makedonya ve Trakya'da bulunan çiftçilerden tahıl alınmıştır. Şehrin suyuysa ilk zamanlarda büyük saray dahil olacak şekilde şehrin gereksinimini karşılamaktaydı. Fakat nüfusta meydana gelen artış ve yerleşimin Konstantinos Forumunun batısında yer alan tepelere ve Konstantinos'un mozalesinin yer aldığı Havariyyun Kilisesine doğru genişlemesi ile yüksek irtifaya sahip olan yeni su kaynakları gereksinimi meydana gelmiştir (Crow, 2015: 6/44). Su gereksinimi 150 kilometre uzunluğunda olan borular ile Trakya'dan karşılanmıştır. Tahılın deniz yolu ile Mısır üzerinden getirilmesi, kentin limanlarının gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Gıda stoklamak adına ise tahıl ambarları yapılmıştır. Su gereksinimini gidermek amacıyla ise su kanalları ve sarnıçlar yapılmıştır (Koç, 2015: 458-459).

Konstantinopolis kentinin imarı, yerleşimiyle Roma'dan almış olduğu söylenebilmektedir. Konstantinopolis de Roma'ya benzer olarak 4 bölge ve 7 tepeden meydana gelmektedir. Toplanma alanı şeklinde augustaeumu, aristokratlar için senato, eğlenme alanı olarak hipodrom ve yönetim merkezi olarak sarayı seçilmiştir. Caddelerde yer alan heykelleriyle Roma Konstantinopolis kentinde tekrardan inşa edilmiştir (Lemerle, 2004: 22). Fakat çoğu yapı ve yönetsel sistemin Konstantinopolis kentine taşınmış olmasına rağmen batı ve doğu arasında birçok farklılık bulunmaktaydı. Roma, inanç açısından pagan çok tanrılı inancıya sahip iken, Konstantinus

Konstantinopolis kentinin kurulmasında imparatorluğun temellerini Hristiyanlığa mensup olan kişilerin destek ve yardımını alarak kurmuştur (Ostrogorsky, 1999: 17/52). Roma'nın eski pagan inanışını yasaklamayarak heykellerini şehrin içerisine dizmiş olsa da Konstantinus'un kafasında Hristiyan bir imparatorluk bulunmaktadır. İnanç açısından da doğuda bulunan Hristiyan sayısı batıdan daha çoktur. Batı ve doğu arasında bulunan diğer bir önem arz eden farksa, doğunun batıya göre daha zengin ve doğunun daha büyük şehirlere ve uyarlığa sahip olmasıdır. Roma kentinde Latin kültürü ve dili hâkimken Konstantinopolis kentinde Helen kültürü hâkimdir ve toplumun yaygın bir şekilde konuştukları dil Grekçedir (Mango, 2008: 19).

Roma kentinin Konstantinopolis kentine taşınmasının ardından iki şehir arasında bulunan mali, kültür, din ve dil farklılıklarının bulunması, Konstantinopolis şehrindeki imparatorluğun Roma şehrindeki imparatorluktan farklı olmasına yol açmıştır. İmparatorluk mali açıdan zenginleşen, kültür ve dil açısından Helleşen ve din olarak Hristiyanlaşan bir yapıya girmiştir. Bu durumda 330'da Byzantium'da kurulmuş olan Konstantinopolis kentinin bir başkent şeklinde Roma'yla aynı kökten gelmiş olsa da zaman içerisinde farklı bir imparatorluğun başkenti haline gelmesine sebep olmuştur. Zamanla gerçekleşmiş olan söz konusu dönüşüm neticesinde Roma içerisinden Bizans İmparatorluğu doğmuştur. Fakat Bizans İmparatorluğu Herrin'in ifade ettiği gibi yaşlı doğan bir imparatorluk olmuştur (Herrin, 2007: 15). Konstantinopolisin stratejik olarak Ege ve Karadeniz ile uzantıları vardır. Konstantinus Konstantinopolis'i seçmesindeki amaç politik, siyasi, ekonomik ve askeriyeğe bağlı stratejik düşüncelerdir. Konstantinopolis mimari yapısıyla. Bulunduğu konum itibarıyla birçok istilaya maruz kalmıştır. Düşmana karşı direnç sağlamıştır. Saray etkileyici yapılarıyla ziyaretçilerin gözlerini kamaştırıyordu. İmparatorluğun yüceliğine hayran kalıyorlardı. Bu durum Bizans'ı diplomatik açıdan etkilemekteydi. Konstantinopolis başkent olması dünyada imparatorluk yarışmalarına zemin hazırlıyordu. İmparatorluk adına bir iletişim aracı haline gelmiştir. Saraya yabancıların gelmesi ise diplomasiye fayda sağlamıştır. Konstantinopolis'in zenginlikleri Bizans için diplomasi yolunda bir araçtı.

5. BİZANS İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDAKİ DİPLOMATİK İLİŞKİ

Bizans diplomasisi genellikle askeri faaliyetlerle yakından ilişkiliydi ve bu nedenle imparatorluğun ana unsurlarından biriydi. Türk devletlerinin siyasi hedef ve başarıları ise daha çok askeri faaliyetler üzerinden gerçekleşmekteydi. Bundan dolayı Türk tarihiyle ilgili yapılan çalışmalarda, Türklerin diplomasi anlayışı ve politikaları çok öne çıkarılmamış ve askeri faaliyetlerinin gölgesinde kalmıştır. Ancak sadece Bizans üzerinden bakıldığında dahi Bizans diplomasisinin büyük ölçüde Türklerle olan ilişkileri etrafında şekillenmiş olması, Türklerin diplomasiinin gelişimine sunduğu katkının boyutunu göstermektedir. Bizans, yüzyıllarca Türklerin siyasi, askeri ve diplomatik gücüne karşı stratejiler belirlemiş, belirlediği stratejide diplomasiyi de olabildiğince kullanmaya çalışmıştır. Türkler, Bizans için her dönem bir tehdit unsuru, aynı zamanda Bizans ordu gücüne sağladığı destekle onu yaşatan bir gücün temsilcisi olmuştur. Bu iki yönlü ve bir birine zıt ilişki, Bizans'ın yıkılışına kadar çok fazla değişmeden devam etmiştir. Bizans, Türklerin toprakları için oluşturduğu tehdide karşı mücadele verirken, diğer yandan da kendi yakınlarında bulunmalarından dolayı bu durumdan memnuniyet duymuş ve güvende olmuştur. Bu iki zıt durumu ortaya çıkaran husus, Bizans'ın Germenlere karşı verdiği mücadelede, paralı da olsa Türklerden aldığı askeri destektir. Bu gerçek, Hunlardan sonra yedi asır boyunca da değişmeyecek ve Bizans devlet adamlarının en yakın düşmana yani Germen, Acem, Slav, Arap gibi milletlere karşı verdiği mücadelelerde, Türklerden yardım talepleri devam edecektir. Ancak bir taraftan da kendisi için büyük bir tehdit unsuru olan Türkleri durdurmak ve yok etmek için mücadele verecektir. Bizans'ın Türklere karşı belirlediği stratejinin ana esası genellikle Türklerle karşı karşıya gelmeden onları durdurmak veya yok etmek üzerineydi. Bu stratejilerden biri ve en sık başvurulanı, Türk boylarını birbirine düşürmeye çalışmaktır (Runciman, 1948, s. 47). Bunun için Bizans'ın ihtiyaç duyduğu şey ustaca sürdüreceği diplomatik metotlardı. Bizans, yürüteceği diplomaside istediği başarıyı elde etmek için Türklerin karakterleri, gelenekleri, adetleri, zayıf ve güçlü yönleri, dostları ve düşmanları bilinmeli ve iyi analiz edilmeliydi.

5.1 Kavimler Göçü ve Türk –Bizans Diplomatik İlişkilerin Gelişmesi

Roma İmparatorluğu, III. yüzyılda geniş topraklarını korumakta zorlanmaya başlamış, bu nedenle İmparator Diokletianus yönetim sisteminde önemli değişiklikler yapmıştır. Dörtlü yönetim anlamına gelen tetrarşi sistemi uygulanmış ve yönetim merkezi doğuya, Nikomedia'ya (İzmit) taşınmıştır. III. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan bu dönüşüm süreci, IV. yüzyılda da devam etmiş ve hem idari hem dini alanda köklü değişimler yaşanmıştır. IV. yüzyılın ikinci yarısında Roma, Kavimler Göçü nedeniyle büyük bir krizle karşı karşıya kalmış ve bu gelişme Bizans ile Hunlar arasındaki diplomatik ilişkilerin temelini atmıştır. Asya Hun Devleti yıkıldıktan sonra Hunların bir kolu Çin'in kuzeyinde yeni bir devlet kurarken, başka bir kol batıya yönelmiştir. II. yüzyılda Moğollar tarafından batıya sürülen bu grup, Avrupa'ya yaklaşmış ve oradaki Hun topluluklarıyla birleşerek Avrupa Hunlarını oluşturmuştur (Runciman, 1943, s. 46). Avrupa Hunları, 374 yılında Alanların topraklarını ele geçirmiş ve Karadeniz'in kuzeyine kadar ilerlemiştir. Bu bölgede yaşayan Doğu Gotlar, Hunlar karşısında tutunamamış ve Batı Gotlarla birlikte batıya göç etmek zorunda kalmışlardır. Hunların bu ilerleyişi, Roma İmparatorluğu'nun sınırlarında büyük bir siyasi ve toplumsal değişime neden olmuş, bu değişim İspanya'dan Kuzey Afrika'ya kadar etkili olmuştur (Kafesoğlu, 1994, s. 69-70) Hunların batıya doğru gerçekleştirdiği hareketlilik, Roma İmparatorluğu topraklarında bir dizi karmaşık ve domino etkisi yaratan

gelişmelere yol açmıştır. Bu süreç, etnik ve siyasi yapıda önemli dönüşümlere, savaşlara ve kitlesel göçlere neden olmuştur. İmparatorluk topraklarının Got kavimlerinin yağmalanmasına maruz kalması ve Trakya'nın barbar unsurlar tarafından ele geçirilmesi, Hun baskısının doğrudan bir sonucudur. Saksonlar'ın Britanya'ya saldırıları, Alamanlar'ın Ren ve Neckar nehirleri çevresindeki faaliyetleri ile Sarmatlar'ın Tuna bölgesindeki yayılmacı hareketleri, İmparatorluğun iç istikrarı için ciddi tehditler oluşturmuştur. Özellikle Roma İmparatorluğu'nun bu durumdan çıkmakta zorlandığı bir dönemde (364-378), Adrianople (Edirne) yakınlarında Ostrogotların desteklediği Vizigot güçlerinin Roma ordusunu bozguna uğratması, İmparator Valens'in ölümüne neden olan ciddi bir kayıp olarak kaydedilmiştir (Ammianus Marcellinus, 1986, s.12-13, 14-6; Ostrogorsky, 1999, s.48). Bu durum, Roma'nın barbar kavimler karşısındaki acizliğini gözler önüne sermiştir. Tuna Nehri için yapılan savaşta Ostrogot-Alan-Hun birliğinin oluşturduğu güç birliği, Bizans ordusunun yenilgisiyle sonuçlanmış ve bu ittifakın stratejik önemini kanıtlamıştır. Bu grubun ayrılmaz bir parçası olan Hunlar, Bizans İmparatorluğu topraklarında yaklaşık 379 yılından itibaren genişlemeci politikalar izlemiş ve Pannonia'da faaliyet göstermişlerdir. İmparator Valens'in ölümünün ardından imparatorluğun doğu kısmının yönetimi I. Theodosius'a geçmiştir. Ancak I. Theodosius, bölgedeki durumu ve Pannonia meselesini savaş meydanında çözülemeyeceğini anlamış ve 380 yılında düşmanlarla bir ittifak yapmayı mümkün kılan bir anlaşma yoluna gitmiştir. Alatheus ve Safrax'ın Ostrogotları, Alanlar ve Hunlar, imparatorluk topraklarında kalma izni almışlardır. Bu anlaşma, sınırlı koruma ve imparatorluğun ihtiyaçlarına göre yıllık maaş karşılığında birliklerini Roma ordusuna vermeyi kabul etmeleri temelinde gerçekleşmiştir.

Yapılan anlaşmayla Roma ordusu güç kazanmış olsa da, bu durum ordunun giderek "Cermenleşmesine" yol açmıştır (Smovova, 2011, s.67-70; Ostrogorsky, 1999, s. 49). Roma, barbar tehditlerini engellemek için harcamalarını artırmış; harcamaların kaynağını ise halktan sağlanan vergilerle ve halkın ödediği ücretlerle karşılamıştır. Bu durum, imparatorluğun siyasi birliğini ve gücünü ciddi şekilde zayıflatmıştır. Zayıflayan imparatorluğun birliği I. Theodosius'un imparatorluğu idari açıdan doğu ve batı olmak üzere ikiye bölmesiyle daha da kötüleşmiştir (Ostrogorsky, 1999, s. 50). İmparatorluk, süreç içerisinde bir yandan Hun akınlarıyla başa çıkmaya çalışırken diğer yandan bu iç bölünmenin getirdiği zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Hunların Kafkasya'dan başlayan yayılmacı hareketleri, iki ana kol halinde ilerlemiştir: bir grup güneye doğru İran'a yönelirken, diğer grup Ermenistan, Kapadokya ve Suriye üzerinden Bizans topraklarına ilerleyerek Antakya, Urfa ve Anadolu'nun güneydoğu bölgelerine ulaşmıştır. Bu yayılmacı strateji, Hunların tüm Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı kanatlarına karşı izledikleri jeopolitik yaklaşımlarını belirlemiştir. Söz konusu Hun politikası, Batı Roma İmparatorluğu'nu hedef alan mücadeleleri şekillendirmiştir.

Hunların Batı Roma'ya yönelik bu stratejisi, özellikle Batı Roma için ciddi bir tehdit unsuru oluşturan ve bu tehdiye karşı ortak hareket etme potansiyeline sahip Got kavimlerinin hareketlerini engellemeyi amaçlamıştır. Got kavimleri, Roma için potansiyel bir tehdit kaynağı olmuştur. Ancak Batı Roma, izlediği politikalarla Got tehdidini çoğunlukla Batı yönüne çevirmeyi başarmıştır. Örneğin, Hun güçlerinin Tuna'ya doğru ilerlemesiyle, onların önünden kaçan ve İtalya'ya yönelen Vizigotları, Doğu Roma'nın zorlukla yeniden püskürtmesi, bu stratejinin bir sonucudur.

Doğuya yönelen Vizigotlar, Balkanları yağmalarken, Doğu Roma İmparatoru Arkadius, Vizigotları yeni topraklara yerleştirmiş ve liderleri Alarik'e "magister militum" unvanı vererek onları tekrar Batı'ya yönlendirmeyi başarmıştır. Doğu Roma'nın bu stratejisi, Vizigot lideri Alarik'in yeniden Batı'ya yönelmesine, Roma'yı kuşatarak yağmalamasına ve oradan Galya ile

İspanya'ya doğru genişlemesine yol açmıştır (Ostrogorsky, 1999, s. 51). Bu süreçte, yaklaşık 425 ile 440 yılları arasında, Bizans'ın Afrika'daki Vandallara karşı Batı Roma'ya verdiği askeri destek sınırlı kalmıştır. 431'den 434'e kadar Vandallara karşı Batı Roma'ya verilen destek, Bizans'ı yıpratıcı ve olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bizans, Tuna sınırında artan Hun tehdidiyle karşı karşıya kalmış, Macar ovasına nüfuz eden Hunlar, birçok kavmi, özellikle başta Cermenleri, boyunduruk altına alarak büyük bir imparatorluk kurmuştur. Bu durum, Bizans'ı Hunlarla doğrudan mücadele etmek zorunda bırakmıştır (Stein, 1959, s. 289).

Avrupalı Hunlar, Roma İmparatorluğu'nun hem doğu hem de batı topraklarında yayılmacı bir politika izlemiş ve her iki imparatorluğa da kendi sınırlarını kabul ettiren ilk Türk İmparatorluğu olarak ortaya çıkmıştır (Zuckerman, 1994, s. 159).

5.1.1. Bizans İmparatorluğu ve Hunlar ile Kurduğu Diplomatik İlişkiler

Avrupa Hunları, Asya Hunları soyundan gelen ve batıya göç ederek büyük bir Türk imparatorluğu kuran Türk topluluğudur. Grousset, onların Batı Hunlar'ı, diğer bir ifadeyle Hakan Çi-çi etrafında birleşerek Aral ve Balkaş göllerinin kuzeyinde yaşayan Hunlar soyundan geldiğine işaret etmektedir (Grousset 1993: 86).

Avrupa Hunları'nın, Asya Hunları soyundan geldikleri verdiğimiz bilgiler dâhilinde gözükmemektedir. Ancak onların ilk siyasî teşekküllerinin nasıl olduğu hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklar, daha çok onların Hun Başbuğu Balamir ile 370'li yıllarda batıya gidişlerinden bahsetmektedir (Ahmetbeyoğlu, 2001: 25). Fakat doğaldır ki, onlar ani bir birleşme ve ani bir hareketle batıya yönelmemişlerdir. Ayrıca yeni oluşmuş bir siyasî teşekkülün aniden Alan, Ostrogot ve Vizigot gibi birçok kütleyi üstün bir başarıyla yenip batıya sürdüklerini söylemek pek olanaklı değildir.

Hunlar, liderleri Balamir yönetiminde Volga [İtil] Nehri'ni geçerler [370]. Sonra da Büyük Türk Başbuğ Uldız'ın Tuna'da görünmesi ile Kavimler Göçü'nün ikinci dalgasını başlatırlar [375]. Bizans sürekli baskı altında tutulur. Başbuğ Uldız'ın Bizans elçilerine doğan güneşi gösterip "güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her yeri fethederim" sözleri Hunların dış politikasının ana eksenini oluşturur (Türel, 2015:326). İşte Hunların Batı'da görünmeleri bu iki liderin etkin politikaları sonucu olmuştur. Uldız sonrası Hunların başında Karaton, Rua ve Oktar'ı görünür. Bu liderler devleti teşkilatlandırır ve sağlam temeller üzerine oturturlar. Bunlardan sonra Attila tarih sahnesine çıkar ve halen Avrupalıların üzerinde etkisi devam eder (Türel, 2015:326-7).

Ammianus Marcellinus'un *Rerum gestarum libri*'sinin (veya daha kısaca *Res gestae*'nin) XXXI. Kitabı, Hunların Avrupa'ya akınından, bu göçebe atlıların önce Alanlar'a, sonra da Gotlara karşı kazandığı zaferden bahseder. Ammianus bir imparatorluk muhafızıydı (359'da Mezopotamya'daki Amida'nın düşüşü sırasında neredeyse Persler tarafından ele geçiriliyordu) ve eserini 380'den 392'ye kadar yazdı, ölümüne kadar tanık olduğu gerçekleri anlatacak kadar ileri gitti. O zamana kadar neredeyse hiç tanınmayan bir halk olan Hunların çok ünlü bir portresinden sonra, bu "kararlı ve yılmaz" halkın "komşu halklara yönelik soygun ve katliamlarla" "bu noktaya kadar ulaştığını" söylüyor (Ahmetbeyoğlu, 2001: 34-35).

Bu saldırı ilk olarak Tanais/Don boyunca yaşayan Alanlar olan Tanaitlere düştü. Genellikle (bazı şüphelerle birlikte) Sarmatyalılar olarak sınıflandırılan, yani MÖ II. ve I. yüzyıllar arasında Ukrayna ve güneydeki İskitlerin yerini alan İran halkı dalgasına dâhil olan Alanların sayısal ve askeri tutarlılığını bilmiyoruz. Rusya da İranca konuşuyordu. Muhtemelen MS I. yüzyılda, yani üç yüzyıl sonra en güçlü dönemlerini yaşayan Alanlar'ın, Tanaitlere Hun saldırısı sırasında, bütün

kesimlerin ayrı parçalar oluşturduğu bir dağılma dönemi yaşamış olması muhtemeldir (Ahmetbeyoğlu, 2001: 35). Hunlar askeri açıdan atlı okçular olsalar da, savaşlarda uzun mızraklarla silahlanmış, atları gibi tepeden tırnağa zırhla donatılmış katafrakti atlıları olarak kullanılmalarıyla biliniyorlardı. Gotlara gelince, MS 250 civarında Karpatlar ile Don arasındaki bölgeyi kolonileştirmeye gelen, Roxolani Sarmatyalıları sürgüne gönderen ve Macaristan'daki lazygi kardeşlerine katılmaya zorlananlar kesinlikle büyük bir nüfustu (Türel, 2015:329).

Ammianus Hunlardan bazen bağımsız bir güçmüş gibi bahseder. Bu nedenle Hunlar, Greutunglar sınırındaki Alanların topraklarını işgal etti ve geleneklere göre Tanaitler olarak adlandırıldı. Birçoğunu öldürüp yağmaladıktan sonra, diğerlerini bir ittifak anlaşmasıyla kendilerine bağladılar ve onlara katılarak, son derece savaşçı bir kral olan Hermenric'in müreffeh köylerine ani bir saldırı ile daha büyük bir güvenle saldırdılar. Bu nedenle Hunlar birçok ve çeşitli görkemli işlerinden dolayı komşu uluslar tarafından korkulur hale geldi (Ahmetbeyoğlu, 2001: 39).

Belgelerde 536'da geçen ve Hun süvarilerinin Gotlar gibi yerleşik bir halktan üstün olduğunu ve dolayısıyla daha düşük düzeyde süvari ve okçulukla donatılmış olduklarını gösteren kanıtlar vardır. Örneğin, altıncı yüzyılda, İmparator Justinianus'un yönetimi altında, Prokopius'un huzurunda çok canlı bir şekilde anlattığı Ostrogotlar tarafından Roma'nın kuşatılması sırasında, 1600 kişilik yeni bir Bizans birliği general Belisarius'un yardımına geldi; bunların çoğu Hun'du (Hacıfazlıoğlu, 2019:86).

Aslında kaynaklar bize bir tarafta Bizanslılar ve Hunlar, diğer tarafta Gotlar arasındaki mücadelenin farkını açıklıyor. Bu fark kesinlikle sadece altıncı yüzyıl için değil, aynı zamanda 370 yılı civarında Hunlar ile Gotlar arasındaki çatışmalar için de kesinlikle geçerlidir: *“Ve aradaki mücadele farkı şuydu ki, hemen hemen tüm Romalılar ve onların müttefikleri Hunlar iyi atlı okçulardır, ancak Gotlar arasında bu dalda deneyimi olan tek bir kişi bile yoktur, çünkü binicileri yalnızca mızrak ve kılıç kullanmaya alışkındır. Okçuları savaşa yaya olarak ve ağır silahlı adamların koruması altında giriyor. Dolayısıyla atlıların, savaş yakın olmadığı sürece, yay kullanan rakiplere karşı kendilerini savunmalarının hiçbir yolu yoktur ve bu nedenle oklarla kolayca ulaşılabilirler; piyadelere gelince, asla atlı adamlara baskın yapacak kadar güçlü olamazlar”* (Ahmetbeyoğlu, 2001:43).

Hun Devleti'nin Don Nehri yöresindeki doğu kanadı tarafından yapılan Anadolu akını, Basık ve Kursık adlı iki başbuğ komutasında idi. Bu akınlar Romalıları olduğu kadar Sasanileri de korkutmuştu. Bu olaylardan sonra Romalılar, Hunları yakından tanırlar. Artık Latin ve Bizans kaynaklarında Hunlar ile ilgili bilgiler yer almaya başlar. Hunlar ile ilgili ilk bilgiler şu şekildedir: *“Ulaşılması imkânsız dağlık bölgelerde yaşayan Hunlar, birdenbire korkunç bir kuvvetle Gotlara saldırıp onları kargaşaya soktukten sonra, oturdukları yerlerden sürdüler. Gotlar kaçışlarında Tuna Nehri'ni geçtiler.”* (Türel, 2015:334)

Uldız Dönemi ile ilgili ise, O'nun Batı Hunlarının komutanı, Balamir'in oğlu veya torunu olduğu bilgisidir. Batı'da Hun baskısı, 400 yılına doğru başbuğ Uldız1 kumandasında gücünü hissettirmiştir. Uldız, Attila devrinde takip edilen dış siyasetin esasını şu şekilde ortaya koymuştur: *“Doğu Roma, yani Bizans daima baskı altında tutulacak, Batı Roma ile iyi münasebetler devam ettirilecekti”*. Bu şekilde Bizans, Hun etkisi altına alınacak ve Batı Roma'ya saldıran kavimlerin aynı zamanda Hunların da düşmanı olması münasebetiyle Batı Roma ile birlikte hareket etmek gerekecektir (Ahmetbeyoğlu, 2001:49).

Sonuç olarak, Hunların yerlerinden ettikleri kavimlerin batıya doğru kaçmasıyla başlayan Kavimler Göçü'nün [375] Avrupa tarihine büyük etkisi olmuştur. Şöyle ki, batıya göçen kavimlerin

birleşmesi ile Avrupa’da yeni milletler oluşmuş, Roma imparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmış [395], konumuz olan Avrupa Hun İmparatorluğu kurulmuş, doğudan gelen göçlerin tazyikine dayanamayan Batı Roma İmparatorluğu çökmüş [476], İlk Çağ’dan Orta Çağ’a geçilmiş ve Avrupa’da derebeylik rejimlerinin kurulmasına zemin hazırlanmıştır (Ahmetbeyoğlu, 2001:172).

Hunlar, Çin ve Doğu devletlerinden gelmekte olan mal ve ürünlerin gelişleri ve geçişlerinden vergi almışlardır. İpek yolu 530’lu yıllarda kısa bir süre için Çinlilerin hâkimiyeti altına dahil olmuş, daha sonrasında Ak Hunlar 550 yılından sonra da Göktürkleri’n kontrol altına girmiştir. Hunlar ile Bizans İmparatorluğu’nu ilk kez karşı karşıya getirmen en önemli neden İpek yolu olmuştur (Aydın, 2021: 63-69).Avrupa Hun İmparatorluğu Asya Bölgesi’nde siyasi varlıklarını yitirerek Batı’ya doğru göçmüş olan Hun halkının Hazar bölgesi ve civarında bir araya gelerek zaman içerisinde güç kazanması sonucunda ortaya çıkmış bir imparatorluk olarak bilinmektedir. Kısa bir süre içerisinde Batı dünyasında önemli etkiler yaşanmış ve unutulmayacak izler bırakmış bir Türk İmparatorluğu haline gelmiştir. Avrupa Hun Devleti’nin ortaya çıkmış olduğu dönem içerisinde Doğu Avrupa Bölgesinin bir bölümü siyasi açıdan Roma İmparatorluğu’nun egemenliği altında olmak ile birlikte, bölge içerisinde söz konusu egemenliğin dışarısında yaşayarak imparatorluk kapsamının dışarısında kalmış olan ve “*Barbar*” olarak adlandırılmış olan farklı topluluk ve kavimler de bulunmaktadır. Bahsedilen barbarlar, Hunların bölgeye gelmesi ile beraber Avrupa içlerine toplu bir şekilde göçmeye başlamışlar ve böylelikle Roma İmparatorluğu’nu sıkıştırmışlardır. Bu tazyike daha çok dayanmayı başaramamış olan Roma İmparatorluğu, bu durum sonucunda iki parçaya bölünmüştür (Ligeti, 1982: 9).

Avrupa Bölgesi’nin doğu tarafınca Sarmatlar, İskitler ve Kimmerler gibi değerli kavimler bulunduğu gibi, barbar şeklinde tanımlandıklarını ifade eden irili ufaklı kabile ve muhtelif toplumlar da bulunmuştur. Bu kavimler, kısa bir sürenin sonunda kendi kabuklarına çekilmiş ve Batılıların gözlerinden kaybolarak gitmişlerdir. Bu sebeple başta coğrafyacılar olacak şekilde bölgeleri incelemiş olan yazar ve araştırmacılar bunlar ile alakalı adlarından farklı bir şeyden bahsetmemişlerdir. Bu topluluk ve kavimlerin nereden gelmiş olduklarına ve şimdi ne durumda olduklarına yönelik çalışma gerçekleştirmemiş ve konunun üstüne durmamışlardır (Ligeti, 1982: 9).Hunlar, Gotlar ve Alanların yerleşim bölgelerini ele geçirdikleri zaman Bizanslı tarihçiler ile Latin vakanüvisler bu konuya odak vermeye başlamışlardır. Ayrıca bölgede yaşayan yerliler ile yeni gelenlere yönelik düşünce ve fikirler ortaya atmaya başlamışlardır. Kavimler Göçü’nün ardından Bizans ve Latin tarihçilerde Hunlara yönelik bir ilgi meydana gelmiş, Hunların kim oldukları, nereden gelmiş oldukları ve daha öncesinde nerede yaşadıklarına yönelik sorular yöneltmeye başlamışlardır (Türel, 2015: 326).

Hunlar, başlatmış oldukları kavimler göçüyle bir taraftan Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasına zemin oluştururken diğer taraftan ise yaklaşık olarak seksen senelik ömürleri ile Avrupa tarihinin kaderini değiştirmişlerdir. Batı Asya’nın Türkleşmesine katkıda bulunmuşlardır (Ligeti, 1982: 9). Hunların durmadan ilerleyişleri, Doğu Gotlarının hâkimiyete alınması, Batı Gotlarının Bizans topraklarına sığınmasıyla devam etmiştir. MS 400’den itibaren Tuna’nın kuzey kısmında etkinliğini artırmış olan Hunlar artık hem Doğu Roma’yı tehdit edecek bir güce sahip olmuş hem de Trakya bölgesini yağmalamışlardır. Atilla’nın idariye yalnız başına ele almasından sonra Hunlar, Orta Avrupa’da rakipsiz bir güce sahip olmuşlardır (Tolan, 2014: 97).

Söz konusu güce karşın Batılı vakanüvisler kayıtsız kalmamışlardır. Daha sonrasında Hunlar hem Latin hem de Bizans tarihçilerin ilgi ve alakasını çekmişler ve eserlerine konu haline

gelmişlerdir. Hunlar ile Bizanslılar arasında bitmeyen bir mücadele olmuştur. Bahsedilen mücadelelerde bazı zamanlarda Bizans İmparatorluğu galip gelmiş olsa da genellikle Hunlar mücadeleler sonucunda galip olan taraf olmuştur. Artış gösteren Hun baskılarından kaynaklı Bizans İmparatoru İkinci Theodosius, 413'de başkenti müdafaa için kenti surlar ile çevirmiştir (Ahmetbeyoğlu, 1995: 10).

Bizans ve Hun savaşlarını, Bizans tarihçisi olarak bilinen Prokopios şu cümleler ile aktarmaktadır; *“Hun ordusu tekrar tekrar Bizans imparatorluğunu yağma ederek vatandaşlarını tutsak olarak aldı. Bu arada Thrakialı ve Illyrialı komutanlar, Hunlar geri çekilirken onlara saldırıyı planladılar. Ama kendilerine İmparator İustinianos'tan gelen bir mektup gösterildi. Bu mektupta imparator Hunlara saldırıyı yasaklıyordu. Hunlar belki de Gotlara ya da başka düşmanlara karşı Bizans'a müttefik olarak gerekiydiler. Sonuç olarak kabileler açık bir düşmanlıkla davranmaya, eriştikleri her Bizanslıyı soymaya ve tutsak almaya başladılar. Ardından da Bizanslıların müttefiki olarak tutsakları ve ganimetleri ile ülkelerine döndüler. Bizanslı çiftler, tutsak olarak götürülen karılarını ve çocuklarını özleyerek geri çekilen düşmana karşı birleşip saldırdılar. Birçoklarını öldürdüler atlarıyla birlikte ganimetlerini de ele geçirdiler ama bu eylemlerin cezalarının çok ağır olduğunu gördüler. Bizans'tan gönderilen adamlar, Hunlardan aldıkları atları geri verinceye kadar çiftçilere ağır para cezaları kestiler”* (Prokopios, 2001: 127).

Prokopios'un cümlelerinden de anlaşılacak olduğu üzere Hunlar ile Bizanslılar devamlı bir savaş içerisinde yer almışlardır. Bizanslı imparatorlar, Hunların söz konusu akınlarını durdurabilmek adına Hunlara elçiler göndermiş ve barış isteklerini dile getirmişlerdir. Bizans hükümdarları, Hunlara karşı hediye ve paraları esirgememişlerdir. Bahsedilen durum sayesinde Hunlar, Bizans İmparatorluğu'nun zenginliklerinin farkına vararak devamlı Bizans İmparatorluğu'na yağma girişimi gerçekleştirmişlerdir. Prokopios, bahsedilen durumu kaleme aldığı eser içerisinde şu şekilde ifade etmiştir; *“İmparator İustinianos zaman zaman karşılaştığı Hunlara devlete yaptıkları hizmetler için para yağdırdı. Sonuç ise, Bizans arazisinin sürekli saldırılara açılması oldu. Bizans'ın zenginliğinin farkına varan bu yabancılar, başkentin yolundan bir türlü uzaklaşamadılar”* (Prokopios, 2001: 65).

Prokopios, Hunların Bizans İmparatorluğu'na saldırı girişimlerinin nedeninin İmparatorun uyguladığı yanlış politika olduğunu ifade etmektedir. Prokopios'a göre Bizanslılar ile diğer uluslar barış içerisinde yaşamışlardır. Fakat söz konusu barış uzun süre devam etmemiştir. Bunun sebebi, Bizans'ın kan dökme sevdası olarak ifade edilmektedir. İustinianos, ortada herhangi bir durum yokken yabancı devletleri birbirlerine düşürmüş, sonrasında ise bahsedilen devletlere elçiler gönderip büyük servetler vermiştir. Nitekim Bizans İmparatorluğu, Hunların başbuğlarına elçi gönderip dostluklarını satın alabilmek adına kucaklarına servetler dökmüştür. Hunlarsa Bizans'ın söz konusu zenginliğine vakıf olduğu zaman Bizans İmparatorluğu'na devamlı olarak saldırı ve yağmalar gerçekleştirmişlerdir. Böylelikle Hunlar, adeta barışın fiyatını belirlemişlerdir. Başbuğlar birden bire Bizans'ı işgal etmeye başlamıştır. Ayrıca imparatorlardan da haraç almışlardır. Yıllar boyunca ellerinin ulaştığı olduğu bölgeleri yağmalayarak soymuşlardır. Tüm bunların sonucunda Bizans toprakları içerisinde yağmaya uğramadık hiçbir arazi parçası kalmamıştır. Özetle İustinianos barışı sağlamak amacıyla yüklü servetler ödemiş, fakat söz konusu siyaseti nedeniyle Hunların dostluğunu kazanmanın yanı sıra barışın bozulmasına yol açmıştır (Prokopios, 2001: 82).

Bizans, barışı sağlayabilmek adına pek çok defa Hunlara elçiler yollamıştır. Hunların başına Atilla'nın geçmesiyle beraber Senato elçi Plinthas'ın Atilla'ya gitmesini kararlaştırmıştır. Priskos'ta bahsedilen elçilik heyetinin içerisinde yer almıştır. Priskos, bahsedilen görüşmesi şu

sözler ile aktarmaktadır; “Görüşme yapmaya gelen elçilik heyeti ile İskit Kralı arasında şu hususlar karara bağlandı: Esir edilmiş Romalılarla ve daha önce Roma’ya kaçmış olanlar ile birlikte sığınma talebinde bulunanlar Roma hududuna kabul edilmeyecek; Romalı mülteciler ve esir alınmış olanların her biri için 8 aureos kurtarma ücreti verecekler ki, ancak bu fidyeyi verdikten sonra esirler geri dönebilecekler; Romalılar, Hunlar’ın hakimiyeti altında olan kabilelerle ortaklık yapmayacaklar; ticaret yapmak için eşit şartlar içinde bir araya gelinecek; Romalılarla Hunlar emniyet içerisinde olacaklar, yapılan anlaşma devamlı olacak ve bu anlaşmaya riayet edilecek; Romalılar tarafından Hun kralının adına daha evvel 300 altın libra ödenen vergi yerine, senede 700 altın libra vergi ödenecek. Atalardan kalma yeminle ve yapılan dini bir merasimle pekiştirerek bu şartlarda barış yaptılar” (Priskos’dan Akt. Ahmetbeyoğlu, 1995: 23-24).

Sonrasında her iki devlet de kendi ülkesine geri dönmüştür. Priskos, ülkelerinden kaçmış olan Hunların cezalandırılması hakkında ise şu cümleleri dile getirmektedir; “Barbarlardan Romalılar’a kaçanlar anlaşmaya göre gönderildiler. Bu gelenlerin arasında İskit soyundan Mama ve Attacam adlı iki kişi de vardı. Bunları Trakya’da bir kale olan Carsus (Bulgaristan’da Hirsova)’da İskitler ele geçirdi ve halkın gözü önünde çarmıha gererek öldürdüler ki bunlar ülkelerinden kaçtıkları için böyle cezalandırıldılar” (Ahmetbeyoğlu, 1995: 24).

Romalılarla Hunlar arasındaki barış uzun sürmemiştir. İskitler, Romalılar ve İskitlerin ticaretinin yoğun olduğu dönemde Romalılara orduyla saldırmış ve büyük bir kısmını öldürmüşlerdir. Romalılar, İskitlere elçiler göndermişlerdir. Elçiler, gerçekleştirilmiş olan antlaşma ve saldırılara aykırı davranışlara yönelik İskitler ile müzakereler gerçekleştirmişlerdir. Ancak taraflar, birbirleri ile anlaşmayı başaramamışlardır. Bunun sonucunda savaş dönemine yeniden girmişlerdir (Ahmetbeyoğlu, 1995: 25).

Böylelikle Hunlar, fırsatı buldukları zamanlarda Bizanslılara yeniden saldırılar gerçekleştirmeye başlamışlardır. İmparator Theodosius döneminde Atilla, kendilerinden zorla vergi toplamıştır. Romalılar Hunlara verilmesi gerekli olan haraç ve verginin tümünü zorla insanlardan toplamışlardır. Nitekim ataları tarafınca elde edilmiş olan zenginliklere sahip olan kişiler, kendi değerli eşyalarını ve eşlerinin süs eşyalarını satarak ödenmesi mecburi olan paralara elde etmeye çalışmışlardır (Ahmetbeyoğlu, 1995: 26-27).

Atilla, Roma’ya dört defa elçi yollamıştır. Romalılar, anlaşmanın barbarlar tarafınca bozulmasının korku duydukları için nezaket göstermişlerdir. Atilla, Romalıların göstermiş oldukları nezaketi hafife alıp farklı bahaneler uydurmuş ve elçiler yollamak adına gereksiz vesileler düşünmüştür. Romalılar, tüm olaylarda Atilla’nın laflarını dinlemişlerdir. Atilla’nın talimatlarını bir efendinin emir ve yasakları telakki etmişlerdir. Bunun sebebi Hunlarla savaşmaktan çekinmişlerdir (Ahmetbeyoğlu, 1995: 29).

Romalılar, Hun İmparatoru olarak bilinen Atilla’nın istek ve tercihlerine artış yetiştiremez bir hale gelmişlerdir. Bu nedenle Atilla’ya suikast düzenlemek için bir girişimde bulunmuşlardır. Fakat bahsedilen suikast girişimi, Atilla tarafınca öncesinden öğrenildiğinden başarısız olmuştur. Bunun sebebi, Atilla’yı öldürmesi için tutulmuş olan Edeon, karar kılınmış olan planı Atilla’ya anlatmıştır (Ahmetbeyoğlu, 1995: 30-36).

Hunlar ile Romalıların elçileri yeniden birleşerek farklı bir barış antlaşması yapmayı planlamışlardır. Bu antlaşmayı yapmak amacıyla toplanan taraflar arasında yer alan Romalılar, Atilla’nın elçisini kendi taraflarına çekmek için çaba göstermişlerdir. Fakat Atilla’nın elçisi bu duruma tepki gösterip Atilla’ya ihanet etmeyecek olduğunu belirtmiştir (Ahmetbeyoğlu, 1995: 43-44). Priskos’un aktardıklarından da anlaşıldığı üzere, Romalılar Atilla’dan kurtulabilmek adına tüm

yollara başvurmuşlardır. Öncelikle Atilla'ya karşı suikast girişimi gerçekleştirmişler, ikinci olaraksa Atilla'nın yanında bulunan en kuvvetli kişiyi yanlarına çekmişlerdir.

Romalı elçiler, yalnızca Atilla'yla görüşmelerde bulunmamışlardır. Atilla'nın hanımı Cerca'yla da görüşmeler gerçekleştirmiş ve hediyeler sunmuşlardır. Priskos, Atilla'nın eşinin yer aldığı saraya girdiği zaman gözlemlerini şu sözler ile ifade etmiştir; *“Sarayın içerisi çeşitli köşklele, tahtalar ve ince oyma işleriyle süslenmiş, zarif kusursuz kirişler ustaca birleştirilmiş, yerden dairevi şekilde yükseltilmişti. Atilla'nın hanımını görebilmek için kapıda ki barbarlardan kolayca izin aldım ve kraliçeyi yumuşak halının üzerine yatmış bir vaziyette buldum. Yerler tamamen yün halıyla kaplıydı. Hatta üzerine basılıyordu. Etrafta birçok hizmetçiler vardı. Karşısında yerde oturan kızlar vardı ki, bunlar ellerinde renkli yünlerden elbiseler örüyor ve bazı barbar elbiselerinin üzerini süsleyen keten bezler dokuyorlardı. Selamdan sonra hediyeleri takdim ettim ve dışarıya çıktım. Daha sonra Atilla'nın karısı Cerca, işlerini gördüğü kişi vasıtasıyla evinde bizi yemeğe davet etti. Birkaç ileri gelen İskit ile birlikte gittik. Bizi çok hürmet dolu sözlerle karşıladılar ve harika bir yemek verdiler. Her ikramda ayağa kalkıyorlar ve İskit âdeti gereği selamlaşıyorlardı. Kadeh verdiler. İctikten sonra sarılıp öptüler ve ondan sonra elimizden kadehi aldılar. Bu davetten sonra tekrar çadırımıza dönerek yatıp uyuduk”* (Ahmetbeyoğlu, 1995: 50).

Hunlara elçi olarak gönderilmiş olan Priskos, Hunları detaylıca incelemiştir ve Hunların hayatlarına yönelik birçok bilgi bizlere aktarmıştır. Bu bilgiler, Hunların medeniyet ve kültür stillerini de gözler önüne sunmuştur. Romalı elçiler, Hunlar ile beraber yolculuk gerçekleştirirken fırtınadan korunabilmek adına bir köye sığınmak durumunda kalmışlardır. Köy sahibesi, Bleda'nın dul karıları arasından biriydi. Bahsedilen kadın, Hunların ve elçilerin geldiğini duyduğu zaman yiyecekler ve güzel kadınlar göndermiştir ki İskitler de bu durum bir saygı göstergesi olarak kabul edilmektedir (Ahmetbeyoğlu, 1995: 38).

Sonrasında Atilla'nın en büyük sarayının bulunduğu köye doğru yönelmişlerdir. Bahsedilen köye Atilla yaklaştığında kızlar Atilla'ya karşılama yapmak için sarayın dışına çıkmışlardır. Uzun beyaz renkli tüllerin altında 7 kız Atilla'ya doğru ilerlemiştir. Daha sonrasında yol o yönden geçtiği için Onegesius'un evine doğru yaklaştığı zaman, Onegesius'un hanımı pek çok hizmetçi kız ile birlikte Atilla'yı karşılamıştır. Selam vererek İskitler nezdinden oldukça önemli saygı davranışı ifadesi olan, yanlarında getirmiş oldukları şarap ve yiyeceklerden almasını rica etmiştir. Atilla, adamın ve karısının isteği sonucunda atının üzerinde takdim edilmiş olan yiyecekleri yemiş ve Atilla ikramları yerken onun çevresinde bulunan barbarlar da gümüş tabakları el üstünde Atilla'ya doğru tutmuşlardır. Kendisine verilmiş olan kadehi de içmesinin ardından diğerlerinden daha üst bir konumda bulunan sarayına çekilmiştir (Ahmetbeyoğlu, 1995: 40).

Atilla, sonrasında elçilere haber yollayarak saat dokuz sularında yemeğe davet etmiştir. Davet saatini bekleyip saat dokuzda Batı Roma elçileri gibi davete icap etmişlerdir. Oturmadan evvel Hunların adet ve geleneklerine göre Atilla'ya selam vermek için sakiler elçilerin ellerine kadeh vermişlerdir. Elçiler, ellerinde bulunan kadehler ile oturmadan önce Atilla'yı selamlamışlardır. Elçiler, verilen kadehleri içmelerinin ardında yemek esnasında oturmalari gereken iskemlelere oturmuşlardır. Elçiler, iskemlelerin iki tarafta duvarların dibinde olduğundan bahsetmişlerdir. Ortada bulunan divanda ise Atilla'nın oturduğunu ifade etmişlerdir. Arka kısımda ise bir divan daha bulunmaktadır. Bu divanın arkasındaysa birkaç merdivenin üstünde Atilla'nın özel dinlenme ikametgâhı bulunmaktadır (Ahmetbeyoğlu, 1995: 42).

Özetle, Bizans ile Hunlar arasında bulunan diplomatik ilişkilerin sürekli olarak gerilimli bir halde olduğu söylenebilmektedir. Bizanslıların Hunlar ile diplomatik ilişkilerini sağlayabilmek için

çeşitli hediye ve altınları Hunlar gönderdikleri, fakat Hunların Bizans'ta bulunan değerli eşya ve altınların farkına vararak Bizanslılara karşı devamlı olarak saldırı girişimlerinde bulunmaları, bahsedilen iki imparatorluk arasında sürekli olarak savaş yaşanmasına yol açmıştır.

5.2. Bizans İmparatorluğu ve Avarlar ile Kurduğu Diplomatik İlişkiler

En azından Ortaçağ standartlarına göre (568'den 796'ya kadar) oldukça uzun bir süre varlığını sürdürmesine rağmen, Avar Kağanlığının tarihi yakın zamana kadar bilimsel ilgiyi çekmedi. Denis Sinor, 1963'te "Avarların tarihinin henüz yazılmadığını" belirttiğinde oldukça haklıydı. 1970'e gelindiğinde, Avar kağanlığıyla ilgili bol miktarda yazılı ve arkeolojik kanıta ilişkin, Avarların Orta Avrupa'daki varlığına ilişkin gelecekteki araştırmalar için bir referans noktası görevi görebilecek hiçbir monografi veya sentetik çalışma hâlâ yoktu (Özcan, 2021:159).

Bu bilimsel kayıtsızlığın nedenlerinden biri, Avar tarihi ve kültürü üzerine yapılan çalışmaların çoğunlukla, bir zamanlar Avar kağanlığı dahilinde olan bölgeleri, özellikle de Macaristan, Slovakya ve Avusturya'yı kapsayan ülkelerle ilgili olması olabilir. Orta Avrupa veya Balkanlar'daki diğer ülkelerin çoğunda ilgi, Avar saldırıları veya Avarların Slavlar üzerindeki kültürel etkileri gibi modern ulusal topraklarının tarihiyle ilgili belirli konularla sınırlıydı. Ayrıca Orta Avrupa'da Avarların tarihinin ulusal kimlik açısından en iyi şekilde nasıl çalışılacağı konusunda iki ayrı düşünce okulu gelişti. Slovakya'da, vurgu öncelikle Avarlar ve Slav nüfusu arasındaki ilişkilere yapıldı; nihai amaç, tamamen Slav maddi kültürünü Avar kağanlığı içindeki geri kalan (Avar) nüfusun kültüründen ayırmaktı. Buna karşılık Macar bilim adamları, Karpat Havzası'nda bulunan ve altıncı yüzyılın son çeyreği ile dokuzuncu yüzyılın başı arasına tarihlendirilebilen tüm buluntulara "Avar" adını veriyor (Kurat, 2011: 82).

Bizans ile Avarlar arasındaki ilişkiler resmen Ocak 558'de, o dönemde Cau Casus Dağları'nın kuzeyindeki bozkır topraklarında konuşlanmış olan Avarların Justinianus'a ilk elçilik heyetini göndermesiyle başladı. Ayrıca Avarların imparatorluğun düşmanlarıyla savaşacağına da söz verdi. Justinianus resmi bir ittifak fikrini kabul etti ve bunu onaylamak için Avar kağanına "altınla işlenmiş, kanepeler ve ipek giysilerden yapılmış" ipler şeklinde imparatorluk hediyeleri gönderdi. Ancak Avarların imparatorluk sınırları içerisinde yerleşme talebini reddetti (Heršák, 2002: 643).

Yine de bir iyi niyet göstergesi olarak Avarları Kafkas Dağları ve Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan halklara karşı kıskırtmak için Valentinus adında bir spatharius gönderdi. Menander'a göre Justinianus'un Avar sorununu ele alışı İmparatorun savaş yapma yeteneğini kaybetmiş olması ve artık düşmanlarını başka yollarla savuşturmaya çalışması, bu durumu ancak yaşlılığıyla haklı gösterebilirdi. Ancak imparatorun asıl amacı, "Avarları tamamen yok etmeyecek", onları Bizanslıların çıkarları doğrultusunda kullanacaktı. Gerçekte ise imparatorun kararı sağlam siyasi muhakemeye dayanıyordu ve Bizans politikalarının geleneklerini takip ediyordu. Sonuçta Avarların hızla Konstantinopolis'in hizmetine entegre edilmesinin nedeni de buydu. İmparatorluğun kuzey komşularıyla ilişkileri altıncı yüzyılda büyük siyasi önem taşıyordu. İran'la yapılan savaş ve doğu cephesinin yüksek talepleri, bunlarla başa çıkmada büyük ölçüde dikkatli olmayı gerektiriyordu (Hamzaoğlu, 2002:687).

Bizans'ta Balkan vilayetleri hem Slavların hem de göçebelerin saldırılarına maruz kaldığında bile barışın mümkün olduğunca diplomatik yollarla korunması gerekiyordu. Bizans'ın kuzey sınırını korumaya yönelik dış politikasının merkezinde birbirine bağımlı üç bölge vardı: Kafkaslar, Karadeniz ve Tuna. Her üçünde de Bizans hem siyasi hem de ekonomik nüfuza sahipti. Bu

savunma sisteminin temel taşı, Kafkas Dağları'nın kuzeyinde, Aşağı Volga ile Azak Denizi arasındaki bozkır topraklarındaki bölgeydi. Bizans, diplomatik faaliyetlerinin temeli olarak Kırım'ı kullanarak, Orta Asya'dan gelen göçebe işgalcilerin Karadeniz'in kuzey kıyılarına, Aşağı Tuna'ya ve Kafkas Dağları'ndaki geçitlerden kolaylıkla ulaşabilecekleri "bozkır koridorunun" kontrolünü sağlamaya çalıştı (Golden, 2006:312).

Byzantium, kuzey sınırı boyunca güç dengesini korumak ve aynı zamanda bölgedeki siyasi, askeri ve ekonomik hedeflerine ulaşmak için Aşağı Volga'da ve Kafkas Dağları'nın kuzeyindeki bozkır topraklarında müttefik aramak zorunda kaldı. Bu müttefikler göçebe akınlarına karşı tampon görevi görecek. Bizans diplomasisi bu amaçla Hristiyanlaştırma, ticari ilişkiler gibi teşviklerin yanı sıra diğer araçları da (örneğin, bir halkı diğerine karşı kıskırtmak veya İmparatorluğa karşı ittifak oluşumunu engellemek) kullanmaktan çekinmemiştir. Justinianus döneminde Karadeniz ve Hazar denizlerinin kuzeyindeki topraklarda Bizans diplomasisi ön plana çıkar. İmparator, Azak Denizi ve Don Nehri'nin batısında yaşayan Kutrigurlar, Azak Denizi bölgesindeki Utigurlar (Onogurlar?) ve çoğunlukla Dinyeper ile Don Nehri arasında yaşayan Antlar ile bir ittifaklar sistemi yarattı (Kurat, 2011: 87).

General Maurice 14 Ağustos 582'de Bizans tahtına çıktığında, Sirmium'un düşüşünden sonra imparatorluğun Balkanlar'daki savunması önemli ölçüde zayıflamıştı. Maurice, Tiberius'un Baian'la olan anlaşmasını yenileyerek, yükselişinden kısa bir süre sonra Konstantinopolis'te Avar elçiliği kurulması vesilesiyle Avarlara yıllık 80.000 altın tutarında haraç ödemeyi taahhüt etti (Hersak, 2002:654). Buna rağmen "Avar sorunu" zaten mevcuttu. Oldukça tehlikeli boyutlarda olduğundan, saltanatının ilk on yılında Maurice, Tiberius'un Avarlara yönelik politikasını değiştirecek konumda değildi. Perslere karşı yapılan savaşın önemini göz önünde bulundurarak Balkanlarda gerekli zamanı en az kayıpla kazanmak zorundaydı. Avarlar ise Balkan vilayetlerine yaptıkları saldırılarla İmparatorluğa baskı uygulayarak yıllık haraçları artırmaya çalıştılar. Maurice'in Avarlarla ilk anlaşması, Baian'ın halefinin imparatorlardan ek hediyeler talep ettiği 582'den 584'e kadar iki yıl sürdü. Maurice önce bir fil, sonra da altın bir yatak göndererek bu isteğini yerine getirdiyse de, kağan hediyeleri geri göndererek yıllık haraca 20.000 altın eklenmesini istedi (Kurat, 2011:91).

Mauricius'un Avar iddialarına karşı düşmanca tutumu, 584 yazında Avarların Singidunum, Viminacium (Kostolac) ve Augustae'ye (Ogost) saldırıp işgal etmesiyle çatışmaların yenilenmesine yol açtı. Avarlar güneydoğuya doğru yürüyüşlerine devam ederek Karadeniz'e ulaştılar. Anchialos'un çevresini yağmaladılar ve yaktılar. Öte yandan Evagrius ve Theophanes, Avarların Anchialos'la birlikte Anchialos'u da işgal ettiğini belirtmektedir. Singidunum'a ulaştılar ve ardından Balkanlar'da yeterli Bizans askerinin bulunmamasından yararlanarak Konstantinopolis ve Yunan bölgesine ulaştılar. Avarların 584 ve 585'te saldırdıkları şehirler, niyetlerinin düzeni bozmak olduğunu gösteriyor. Amaç; Aşağı Tuna boyunca Bizans savunma sistemini zayıflatmak ve aynı zamanda Bizanslıların nehrin kuzeyinde, Kağanlık topraklarındaki operasyonlarını oldukça zorlaştırmak (Golden, 2006:334).

Avarların hızlı ilerleyişi imparatoru Konstantinopolis'i olası bir kuşatmaya hazırlamaya zorladı ve birlikleri olmadığı için kilise adamlarını bile çağırdı. Ancak 584 sonbaharında Avarlar, Batı Türklerinin beklenmedik bir saldırısından korktukları için Anchialos'tan Sirmium'a çekildiler. İkincisi, bu arada imparatorluğun kendileriyle ilişkilerini geliştiren Maurice tarafından teşvik edilmiş olabilir. Avarlar çekilmeden önce Türklerle sekiz kentaria altın ödediler. Aynı zamanda, toplam 10.000 kişiden oluşan üç göçebe kabile (Tarniach, Kotzageroi ve Zabender), Türk egemenliğinden kaçmak için Avar Kağanlığı'na göç etti (Hamzaoğlu, 2002:694).

Bizans-Avar ilişkileri hakkında Bizans'ın yanı sıra Süryanice ve Latin kaynaklarının kanıtları özellikle 558 ile 626 arasındaki dönem için güçlüdür. 626'daki Konstantinopolis kuşatmasından sonra, Avarlara gönderilen yalnızca iki Bizans elçiliğinden bahsedilmektedir. 634/35'te Avar'ların Konstantinopolis elçileri ve 678'de Konstantinopolis'e gönderilen Avarlar artık Tuna'nın kuzeyindeki bölgeyle sınırlıydı ve Orta Avrupa'daki tarihi yaşamları esas olarak arkeolojik kanıtlardan ve Karolenj kaynaklarından bilinmektedir. Avarların 626'daki yenilgisi, Kağanlığın siyasi ve askeri gücünü zayıflatan iç çatışmalara da neden oldu. Başarısızlıklarının ilk sonucu, Avarlar ile boyun eğdirilmiş Slavlar arasındaki mücadeleydi; George Pisides ve Chronicon Paschale'ye göre bu mücadele, Slav sığınak filosunun felaketinden hemen sonra sona erdi (Özcan, 2021:161).

Bizans-Avar ilişkilerinin çok önemli bir yönü, özellikle silahlanma, ağır zırhlı atlıların kullanımı, taktikler ve kuşatma silahları olmak üzere savaş konularındaki karşılıklı etkiler sorunudur. Avar savaşı Bizans kaynaklarında, özellikle de Strategikon (muhtemelen imparator Maurice'e ait), Theophylact Simocatta ve Aziz Demetrius Mucizeleri'nde oldukça ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Silahlanmaya ilişkin değerli bilgiler arkeolojik buluntulardan, özellikle de mezarlardaki silahlardan elde edilebilir. Hem Bizans hem de Avar savaşlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesine yönelik en önemli eser, silahlanma, taktikler ve Bizans askeri birliklerinin yapısını konu alan Strategikon'dur. Bizans ordusunda meydana gelen reformlar, şu şekilde yansıtılmıştır: Strategikon'daki altıncı yüzyılın sonu veya yedinci yüzyılın başı, sonraki yüzyıllarda bu orduyu tanımlayanlardır. Aslında, Taktika olarak bilinen ve VI. Leo'ya atfedilen onuncu yüzyılın başlarındaki askeri incelemede radikal değişikliklere dair hiçbir belirti yoktur (Herşak, 2002:657).

Kimi tarihçiler Avarlarla Uarların aynı toplum olduğunu savunmaktadır. Uarhun adı Bizanslı yazar Priskos'un eserlerinde de yer almaktadır. Kendisi, Hun İmparatorluğunun çökmesinin ardından Sabirler bir Uarhun halkından söz etmiştir. Eğer Uahunlar Avarlarsa, Avarlardan Avrupa bölgesinde ilk defa burada söz edilmiştir. Ancak net olarak Avarlar 555'de Göktürklerin baskısı ile batıya doğru göçmek durumunda kalmış ve Aral Gölüyle İdil Nehri arasında bulunan bölgeye yerleşmiştir. 557'de Avar atlıları Kuzey Kafkasya bölgesinde görülmüş ve buralarda yaşayan kabileler ile çatışma içerisine dahil olmuşlardır. Bizans İmparatorluğu'nun müttefiki olarak bilinen Alanlar ve liderleri, Sarosija ile Bizans'ın egemenliğinde olan topraklara girmeleri için Bizans padişahından izin istemesi konusuna yönelik anlaşmış olan Avarlar, Konstantinopolis kentine elçi yollamış ve Bizans İmparatorluğu'yla ilk diplomatik ilişkilerini kurmuşlardır (Aydın, 2021: 73-77).

Avarlar, Orta Avrupa Bölgesinde Frank krallığıyla Bizans arasında, eski Hun, Bulgarlar ve Sabar kalıntıları gibi Türklerin desteğiyle güçlü bir devlet oluşturarak farklı Germen e bilhassa kalabalık İslav kabilelerinin desteğiyle hakimiyetleri altına alıp iki yüz elli yıl boyunca hâkimiyetlerini devam ettirebilmiş olan bir Türk devleti olarak bilinmektedir. 558'de Sabar hakimiyetini yıkarak Kafkaslara doğru ilerleyip İranlı Alanları ve Ogur boylarını kendilerine bağladıktan sonra Bizans İmparatorluğu'na elçi yollamış olan Avaralar, senelik vergi ve yerleşebilecek oldukları araziler istemişlerdir. İmparator Justinos'un vergiyi ödeme konusunda tereddütte kalmasıyla 565'li yıllardan sonra Hakan Bayan'ın iradesi altında Bizans İmparatorluğu'nu baskıya almış ve günümüzdeki Macaristan'ı tamamı ile işgal etmişlerdir. Böylelikle Avarlar, Orta Avrupa bölgesinde büyük bir devlet kurmayı başarmışlardır. Avar Hakanlığının Avrupa bölgesindeki en büyük askeri teşebbüsü, İstanbul şehrini kuşatma altına

almasıdır. Bahsedilen kuşatma, donanmasızlık nedeniyle başarısız olmuş ve Avar ordularının herhangi bir sonuç elde edemeden geri çekilmeleri, hakanlığın itibar ve nüfuzunu yitirerek zayıflamasına neden olmuştur. Hakanın 630'da hayatının kaybetmesinin ardından tabi olan topluluklar, Bizans İmparatorluğu'nun teşvik ve desteleri ile başkaldırmışlardır. Uzun süren mücadele ve savaşlar sonucunda Balkanlar kaybedilmiştir. Bu suret ile düşman imparatorluklar çemberi içerisine almakta olan ve iktisadi imkân ve olanaklarını yitirmiş olan Avar hakanlığı, sekizinci yüzyıl boyunca git gide güç kaybetmiş ve sonuç olarak komple yok olmuştur. Parçalanmış olan Avarlar, Balkanlar ve Doğu Macaristan'a dağılmış ve kısa bir zaman dilimi içerisinde Hristiyanlaşarak yerli kalabalık içerisinde erimiştirler (Kafesoğlu, 2011: 154-158).

Avarlar, uzun bir müddet kendilerine yer bulabilmek adına Alanların yaşamlarını devam ettikleri topraklara akın etmişlerdir. Alanların liderinin karşısına çıkıp ondan kendileriyle Romalılar arasında aracı olması talebinde bulunmuşlardır. Alanların lideri ise Bizans komutanları arasında yer alan General Justinos'a Avarlara yönelik bilgiler aktarmıştır. Justinos, bu bilgileri İmparator Justinianos'a anlatmış ve Avarların Bizans İmparatorluğu'na elçi yollamalarını istemiştir. Böylelikle Avarlar ilk kez İmparatora elçi yollamışlardır. Avarlar elçi yollarken gururlarından da vazgeçmemişlerdir. İmparatora kabilelerin en güçlüsü ve büyüğünün gelmiş olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun sebebi Avarlar yenilmezlerdir ve yollarına çıkmış olan tüm toplumları kolay bir şekilde yenerek harap etmişlerdir. İmparator, Avarlar ile bir anlaşma gerçekleştirmeyi ve Avarların gücünden yararlanmayı düşünmüştür. Avarların imparatorlardan istemiş oldukları şey, yerleşmiş oldukları verimli topraklarda kalmaktır. Bu istekleri karşılığında Avarlar yüklü miktarda vergiler ödeyecekler ve oldukça önemli hediyeler takdim edeceklerdir. Tüm bu konular elçi tarafınca imparatora iletilmiştir (Mangaltepe, 2009: 40). Fakat ilk Avar ve Bizans görüşmeleri, Justinianos'un kısa bir müddet sonra hayatını kaybetmesi ile hiçbir sonuca ulaşmadan sonlanmış.

Fakat bilahare Bizans İmparatorluğu'nun başına geçmiş olan İkinci Justinos, Avarlara hediyeler yollayarak onlar ile yeniden diplomatik ilişkiler sağlamıştır. Avarların gönüller ve rızalarını geri kazanabilmek adına onlara değerli hediyeler yollamıştır. Altın ile işlenmiş olan şeritler, ipek elbiseler ve divanlar bahsedilen değerli hediyeler arasında yer almaktadır. İmparator Avarlara elçi yollayarak düşmanlarına karşı beraber hareket edebilmek adına antlaşma yapmıştır. Bahsedilen antlaşmayla Avarlar, çevrelerinde yer alan pek çok boy ve kabileyi mağlup edip hakimiyetine geçirmişlerdir (Mangaltepe, 2009: 40-41).

İki devlette, birbirlerini antlaşmalar ve ittifaklar gerçek sureti ile kullanmıştır. Avarlar, Bizans İmparatorluğu'nu Tuna kıyılarına inebilmek amacıyla kullanmışlardır. Avarlar, Justinianos'a elçiler göndermişlerdir. İmparator Avarlara kendi istedikleri bölgeye yerleşmeleri için onay vermiştir. Fakat Avarlar, İskitya'nın dışarısında yaşamayı istememekteydiler. Söz konusu anlaşmazlık durumuna rağmen görüşmeler sürmüştür. Avarların esas amaçları Tuna Nehrini geçip Bizans İmparatorluğu'na saldırı düzenlemektir. Bizans, bahsedilen amacı öğrendiği zaman kendilerine gelen Avar elçilerini tutuklamıştır. Böylelikle Avarlar ile araları açılmış ve aslında daha öncesinde içten içe bulunan düşmanlıklar açığa çıkmıştır (Mangaltepe, 2009: 41-42).

Avarlar ile Bizans İmparatorluğu'nun diplomatik ilişki ve etkileşimleri, İmparator Justinianos'un hayatını kaybetmesinin ardından yerine geçmiş olan oğlu Justinos devrinde iyice kötü bir hale gelmeye başlamıştır. Avarların senelik vergiyi almak amacıyla göndermiş olduğu elçiler, Justinos tarafınca reddedilmiştir. Avar elçileri, İmparator Justinos'u tehdit edip bu yaptığının karşılığı olacağını dile getirmişlerdir. Ancak imparator, Avarların tehditlerini kuru

gürüldü olarak görmüş, Avarlardan korkmadıklarını, Bizans İmparatorluğu'ndan hiçbir şey alamayacak olduklarını ifade etmiştir. Sonuç itibari ile Avar elçileri elleri boş olarak ülkelerine geri dönmüşlerdir. Avarların bahsedilen dönem içerisinde yalnızca Bizans'la ilişkileri bulunmamaktaydı. Başta Franklar olacak şekilde devrin diğer topluluklarıyla da antlaşmalar gerçekleştirmişlerdir (Mangaltepe, 2009: 56-60).

626'da Avar Kağanı Avar-Slav-Gepid ve Bulgar kavimlerinden meydana gelen ordusu ile Konstantinopolis'e doğru harekete geçmişlerdir. Avarların Konstantinopolis'i kuşatmalarının temel amacı, Bizans İmparatorluğu'nun parçalanması, ezilmesi ve ortadan kaldırılarak Balkanların tümünü hâkimiyetleri altına almak istemeleridir (Aydın, 2021: 73-77).

5.3. Bizans İmparatorluğu'nun Göktürkler ile Kurduğu Diplomatik İlişkiler

Türk tarihinin akışı içerisinde kurulan ikinci en büyük teşkilatı olan Göktürkler Türk adının da geçtiği Türk imparatorluğudur. Göktürk imparatorluğu Türk tarihinin siyasi olarak Türk ismini alan ilk devlettir (Gömeç, 1996:7)

Çin kaynaklarından Göktürk hanedan soyunun Aşına ailesinden olduğunu kesinlikle biliyoruz. Çin kaynakları Göktürklerin etnik menşeyini anlatırken birtakım rivayetlerden bahsederler. Bu kaynaklardan Göktürklerin Hun neslinden gelmiş olduklarını görüyoruz. Türeyişleri de dahil olmak üzere bütün adetleri Hunların kinin aynıdır (Anadol ve Abbasova, 2001:249).

Ayrıca Göktürk Kağanlığı'nın kuruluşu Orhun kitabelerinde şu cümlelerle anlatılmaktadır:

“Yukarıda mavi gök aşağıda yağız yer yaratıldıktan sonra, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerine atalarım Bumin kağan oturmuş, oturduktan sonra Türk milletinin ülkesini töresini idare etmiş düzenlemiş dört taraf hep düşman imiş. Asker sevk edip dört taraftaki halkı hep itaate almış, tabi etmiş. Başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüş Doğuda Kadir” kadar batıda Temir kapıya kadar milletini yerleştirmiş ikisinin arasında pek teşkilatlı Göktürkler böylece oturur imiş.” (Gömeç, 1996:8-9).

Bu kitabedeki anlatımdan anlaşacağı üzere, Göktürk devleti askeri nitelikli bir teşkilatlanma idi. Kitabede diğer kavimler üzerine ordu sevk edildiğinden ve itaat altına alındıklarından bahsediyor ve bunu orduları ile başarılı olduğunu söylüyor. Göktürk devletinin de askeri teşkilatlanma üstüne kurulu olduğunu gösteriyor. Ayrıca Göktürk milletinin teşkilatlı bir millet olduğu bu kitabede bahsediliyor. Bu durum ise, milletin dahi teşkilatlı olarak askeri bir nitelik kazandığını bize göstermektedir. Bu askeri nitelikte Göktürk devletinin şeklini belirlemiştir (Divitcioğlu, 2000:208).

Göktürkleri görkemli bir imparatorluk haline getiren bu güç kaynağı esasen onların ulusal bilinçleriydi. Toplumda ulusal bilincin yüksek, maneviyatın sağlam ve sarsılmaz oluşu, bu toplumun savaşta yenik düşürülebilmesini imkansızlaştırmıştı. Kudretli Göktürk imparatorluğu başta Çin olmak üzere, Bizans ve İran imparatorluklarının ulusal geleceklerine gölge düşüren varlıkları tehdit eden sıhhatli bir yapıya sahipti (Gömeç, 1996:11).

Esasen Göktürkler millet olarak Hun milletinin devamı ve aynısı idi. Hun askeri ve millet teşkilatlanması da aynı surette idi. Hunların coğrafyasında oturmakta idiler. Göktürk devletini kuran Bumin Kağan ise, yeni Türk devletini askeri teşkilat üzerine yine askeri tarzda bina etmişti. Göktürkler millet olarak Hun milletinin devamı ve aynısı idi. Hun askeri ve millet teşkilatlanması da aynı surette idi. Hunların coğrafyasında oturmakta idiler (Gömeç, 1996:14).

Gök Türk devletini kuran Bumin Kağan ise, yeni Türk devletini askeri teşkilat üzerine yine askeri tarzda bina etmişti. Türk hükümdarlarının şahsiyetlerinde ortaya çıkan askeri yönlerini Bumin Kağanda da görebilmekteyiz.

Türklerin asırlık tarihi, Doğu'dan Batı'ya uzanan uzun bir yolculuk olarak tanımlanabilir. Eski Türkler, Orta Asya'da, esas olarak Gobi Çölü ile Batı Sibiryası ovası arasındaki Altay Dağları civarında yaşayan kabile topluluklarıydı (Artamonov, 2004:84). Anavatanlarının kıt doğal kaynakları onları savaşçı göçebe olmaya zorladı. Türklerin küçük kolları yerleşik çiftçiler olmak yerine, çabalarını bir han altında birleştirerek ve müthiş bir güç oluşturarak daha iyi koşullarda yaşamak için Batı'ya doğru ilerlediler. İşbirliği yapma yetenekleri sayesinde "savunma ve fetih için güçlü liderlerin önderliğinde bir araya gelerek ordular ve nihayetinde imparatorluklar kurdular." Böylece, 7. yüzyıldan sonra İslam yayılmaya başladığında Türklerin toprakları "uzun bir toprak parçası boyunca uzanıyordu (Artamonov, 2004:84-85).

Türkler'in Bizans ile elçilik münâsebeti kurma denemeleri, en eski 558 yılına tarihlendirilmektedir (Artamonov, 2004:86). Menandros'tan alınan bilgiye göre Türk elçisi, Konstantinopolis'e Avar elçisinden hemen sonra gelmiştir. Bu elçi iki görevle gönderilmiştir. Birincisi; Bizans ile kurulmak istenilen münâsebetlerin imkân ve hedefini açıklığa kavuşturmak, ikincisi de imparatorluğun Göktürkler'in düşmanı Avarlar'a yardımını engellemek niyetiyle, Bizans'a Avarlar hakkında olumsuz bilgi vermektir (Mangaltepe, 2009:52).

Türkler'in Bizans'a giden ikinci elçisi, 563 yılında, Türkler'in Eftalitler'e karşı İran'ı yollarına alarak başlattıkları savaşın arefesinde, "Ermichionlar'ın efendisi Askel" tarafından gönderilmiştir 119. Artamonov, buradaki amacın, Bizans'ın Türk-Pers ittifakına tepkisini ölçmek olduğu ihtimali üzerinde durmaktadır. Bizce de bu güçlü bir olasılıktır (Artamonov, 2004:182).

Bumin kağandan sonra Göktürk devleti kağanlarının izledikleri politika askeri teşkilata dayanıyordu. Göktürk devleti bu izlenen siyaset ile dünya devletlerinin en büyüğü haline geldi. Mu'ka'nın emrindeki kuvvet hakanlığın doğu kanadının ordusu idi. İstemi (552-576) kumandasındaki diğer ordu ise, kendi bölgesinde Bu dünya siyaseti elbette büyük bir askeri teşkilat ile sağlanıyordu. Bu durumda güçlü bir Göktürk ordusu elbette vardı. Orkun yazıtlarında ise bu durum şöyle izah ediliyor:

"Dört taraf hep düşman imiş ordu sevk ederek dört taraftaki halkları itaat ettirmişler, başlılara baş eğdirmişler dizlilere diz çöktürmüşler." Bu düşüncenin dünya üzerinde gerçekleşmesi ise, askeri teşkilatın yüksek kabiliyetine bağlı idi. (Divitcioğlu, 2000:221).

Eski Türk telakkisine göre bu vazife Tanrı tarafından Türk milletine tevdi olunmuştu. Mefkure, tarihte benzerleri pek görülmeyen Türk başbuğlarının emir ve kumandasında Türk ordusu vasıtasıyla gerçekleştirilecektir.

Göktürk askeri teşkilatları siyasi olarak hedeflenen idealler çerçevesinde hareket etmiştir. Bu durum siyasi hedeflerin gerçekleştirilmesinde askeri teşkilatı ön plana çıkarmış ve Göktürk askeri teşkilatının bu doğrultuda meydana gelmesine yol açmıştır. Bu askeri teşkilatı ise kendi öz milletlerinden kurmuşlar ve yabancı milletleri hiçbir şekilde bunun içerisine dahil etmemişlerdir. Hunlar, yabancı topluluklardan askeri teşkilatlarda faydalanmazlar, tamamıyla milli bir teşkilatçılık anlayışları mevcuttu. En uzak ülkeleri istila ettiklerinde bile, gecikmeden devlet teşkilatlarını rahatlıkla kurabilirlerdi. Aynı meziyet ve devlet düzenine daha sonra Gök Türklerde, bozkırda yaşayan diğer Türk topluluklarında da rastlıyoruz (Divitcioğlu, 2000:223).

Göktürkler, Büyük Türk Hakanlığının bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Ulus ve devlet kavramlarının bütünüyle bilinçli bir biçimde yer ettiği eski çağların bu Türk boylarında teşkilatın

temelinin ulus olduğu, ulusun bu sistem içinde askerlerden oluştuğu, böylece vücut bulan ordunun da Hakan'a bağlı olmasıyla devletin teşekkülünün sağlandığı anlaşılmaktadır. Böylece devlet aynı zamanda siyasal bir hüviyet de kazanmaktadır. Hakanın ulus(ordu) adına aldığı kararlar uygulanmakta ve diğer kavimlere (ya da devletlerle) ilişkiler, anlaşma ve savaşlar bu suretle yürütülmektedir. Her ne kadar devlet adına bütün karar ve uygulamanın sahibi ilk bakışta Hakan gibi görünüyorsa da, o' nun karar ve fikirlerini olgunlaştıran (ulus adına) bir kurmay heyeti de vardı (Ucuzsatar, 49-50).

Askeri teşkilatın ve siyasi teşkilatın lideri Kağan'dır. Kağan'dan sonra ise, askeri ve siyasi teşkilatı ayrılıyordu, ama asıl hükmeden güç Göktürk devletinin askeri karakterine uygun olarak askeri teşkilattı. Bu yapı Hun askeri teşkilatının doğal uzantısı idi. Hunlarda ki askeri teşkilatın yapı birimleri Göktürk devletine intikal etmişti (Gömeç, 1996:29).

Göktürklerde de Hunların kullanmış olduğu siyasi ve askeri sistem kullanılmıştır. Hun imparatorluğundaki on iki ve yirmi dördlü sistem kullanılmıştır.

Batı Göktürklerine on oklar denilmesi, ondalık sistemin kullanıldığına dair bir ipucu kabul edilebilirse de, doğu Göktürk budunun on iki boyluk bir federasyon oluşu, ordu da on ikilik sistemin uygulanmış olduğuna dair başka bir belirti oluşturabilir. Eğer Göktürkler on iki boylu budunu hep muhafaza etmişler ise, belki de her iki sistem kullanılmıştır. Nitekim, Hunlar eskiden beri ondalık ordu düzenini kullanmış oldukları halde bunun yanında yirmi dört tümenlik sistemi korumuş olduklarını Çin kaynakları söylüyor. Bütün bu güçlülere rağmen Bilge Kağan sabından Göktürk ordu düzeninin tarzı, dolaylı olarak gene de tahmin edilebilir (Ucuzsatar, 1986:49-50).

Göktürkler ilk olarak 568 yılında Sasaniilere karşı Bizans ile ittifak yaptı. Bu tarihten itibaren Göktürk elçileri de Konstantinopolis'te görülmeye başlandı. Bizanslı tarihçi Menandros'un anlatımı ile bu tarihten sonra yüz altı kişilik Göktürk elçi heyeti Konstantinopolis'e geldi. Daha sonraki süreçte Doğu Avrupa'da kurulan Türk Devletleri'nden Avarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Peçenekler, Kumanlar farklı zamanlarda olmak üzere VI. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar Bizans ile siyasi ilişkiler kurdu (Gömeç, 1996:35).

Türk devletleri tarihî dönemlerde, ticari hayatının içinde doğrudan veya dolaylı olarak hep olmuşlardır. Bu ise, onların siyasî, sosyal ve iktisadi hayatına yansımış, çoğu kez de bunları şekillendirmiştir, Türk devletlerinden biri olan Göktürk Devleti'nin siyasî ve İktisadî hayatında da dönemin ticari ilişkilerinin rolü büyük olmuştur. Göktürk Devleti'nin yaşadığı çağlarda ve daha sonraki dönemlerde, ticaretin akış yönü ve değerli ticari emtiaların bulunduğu ve geçtiği istikametlerde Türklerin mevcudiyeti, onları bu ilişkilerin içine sokmuştur. Göktürk- Bizans ticari ilişkisi de bu gerçeği ortaya koyan ilişkilerden biri olmuştur. İki devlet arasındaki ticari ilişkiler, her dönemde olduğu gibi bu dönemde de siyasi ve sosyal ilişkileri etkilemiştir. Aynı zamanda, siyasî ve sosyal olaylar da ticari ilişkileri şekillendirmiştir (Ucuzsatar, 1986:49-50).

Göktürkler, İstemi Han liderliğinde Altayların batısı, Isık Gölü ve Tanrı Dağlarına kadar olan alanda hâkimiyetlerini genişletmişlerdir. Bu ilerleyiş, Göktürkleri dönemin güçlü devletleri İran ve Bizans ile rekabet edecek seviyeye getirmiş, bundan sonraki süreçte bu devletlerle siyasî ve ticarî ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. Göktürkler, Batı Türkistan sınırı vasıtasıyla İran ile komşu hale gelmiş, bu durum bölgenin İktisadî zenginliklerini paylaşma konusunda riski de ortaya çıkartmıştır. Ayrıca bölgenin ticarî hayatında etkin olan Akhun Devleti (Eftalitler) de Göktürkler için ayrı bir tehlikeyi oluşturmaktaydı. Göktürk Devleti, tehlikeyi en azında teke düşürmek amacıyla Akhun Devleti'nin ortadan kaldırılması için İran ile ittifak yapmış, bu ittifak sonunda Akhun Devleti yıkılarak, toprakları Ceyhun Nehri sınır olmak üzere, iki devlet arasında

paylaşmıştır (557). Göktürk Devleti'nin sınırları, Maveraünnehir, Fergana'nın bir kısmı, Batı Türkistan'ın güneyi, Kaşgar, Hotan'a kadar genişlemiş, İran ile olan dostluk ise, İran'ın Göktürkleri bir tehlike olarak görmesinden dolayı fazla sürmemiştir (Gömeç, 1996:38-39).

Türklerle ad verme şerefi kazanmış olan Göktürk Devleti'nin tarihi, bağımsız devlet olarak yaklaşık olarak 200 sene devam etmiş, yıkılışlarının ardından yine 200 yıl sürmüştür. Türk kültürü ve milleti Göktürk Devrinde her açıdan sistematik olarak ortaya çıkmıştır. Bir açıdan bugüne yön vermiştir. Arkeolojik ve bazı net tarihi bilgiler, bu duruma ilave edildiğinde ortaya çıkmakta olan sonuç, Göktürklerin 542'den önce Altay Dağları'nın güneyinde yaşadıkları ve Hunların kuzey boylarından geliyor olmalarıdır (Taşağıl, 2002: 9).

Tüm bozkır Türklerinde olduğu gibi Göktürk Devleti de bir boylar sistemi üstüne inşa olmuştur. Bozkır coğrafyası üzerinde boyların genel ismi “*Töles*” kavramı ile açıklanmıştır. Tölesler Hunlar döneminde bulunan Ting-linglerin, ilerleyen dönemlerde Kanglı boylarının devamı şeklinde nitelendirilmektedirler. Göktürkler, tarihe çıktıkları zaman, Moğolistan'ın doğusunda yer alan Kerulen Irmağından Karadeniz'in kuzeyinde yer alan geniş bozkırlara dek uzanmakta olan bölge içerisinde Töles boyları yaşamlarına devam etmekteydi. Göktürklerin altyapısını meydana getiren topluluklar, bahsedilen Töles Boyları olmuştur (Taşağıl, 2002: 9-10). Bahsedilen boylar Çin kaynakları içerisinde eski Hun boyları şeklinde ifade edilen ve tüm Orta Asya bölgesine yayılım göstermiş olan kalabalık Türk kitleleridir (Kafesoğlu, 2011: 93).

Göktürkler, Batı Wei'yle başarılı dış ilişkiler sağladıktan sonra Töles boylarını da kendilerine bağlamayı başarmışlardır. Bumiz, dönemin Orta Asya bölgesinin en önemli siyasi organizasyonu olarak kabul edilen Juan-Juanları ortadan kaldırmasının ardından bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Yeni kurulan devlet, kısa bir süre içerisinde Karadeniz'den Kore'ye dek uzanmakta olan bir imparatorluğa dönüşmüştür. Fakat zaman içerisinde devlet zayıflamaya başlamıştır. 582'de Batı ve Doğu olacak şekilde iki bölüme ayrılmıştır. Doğu Göktürk Devleti, 630'da yıkılmıştır. Batı Göktürk'se 630 yılında karışıklığa sürüklenmiş olsa da uzun mücadelelerin ardından 659 yılında tamamen dağılmıştır. Doğu Göktürk, 679 yılında başlamış olan Çin esareti karşısında isyan girişimlerinde bulunmasının ardından 682 yılında İkinci Göktürk Devleti ismiyle bağımsızlığını tekrardan kazanmıştır. 745'e dek varlığını korumaya çalışmış olsa da bahsedilen tarihte yerini Uygur Kağanlığına bırakmıştır (Taşağıl, 2008: 23).

Justinos'un imparatorluğunun dördüncü senesinin başlarında Göktürklerin güç ve iktidarı iyice artış göstermiş ve Eftalitleri kendi tebaasına almıştır. Bahsedilen dönemler içerisinde Göktürklerin Sasaniler ile araları açılmıştır. Sasanilerin hem Göktürklerin hem de Soğdluların özellikle ipek ticaretini baltalamaya çalışmış olması, söz konusu bozgunluğu en üst aşamaya ulaştırmıştır. Bahsedilen durumdan yararlanmayı arzulayan Soğdlu elçilerin öncüsü olarak bilinen Maniakh, Göktürk Hakanı olan İstemi'ye Romalılar ile barış sağlamanın güzel sonuçlar verecek olduğunu belirtmiştir. Böylelikle Göktürkler ile Romalılar dost olacaklardır. İstemi'ye Romalılara ham ipek yollamasını önermiştir. Bunun sebebi, Romalılar ipeği diğer topluluklardan daha fazla kullanmaktaydılar. İstemi Maniakh'ın bahsedilen teklifini onaylamış ve Maniakh'ı elçi şeklinde Roma'ya göndermiştir (Kafesoğlu, 2011: 100-101). İstemi ayrıca imparatora ham ipekten fazlasıyla değerli bir hediyeyle bir mektup göndermiştir.

İlk Göktürk ve Bizans ilişkileri, Justinyen devrinde başlamıştır. 575 ile 576 yılları arasında Konstantinopolis kentinde yüz altı Türkün meskun olduğu, bahsedilen Türklerin ilk diplomatik ilişki ve etkileşimlerin sonucunda Konstantinopolis kentine yerleştikleri ve bazı Bizanslıların da Orta Asya'ya gittikleri ifade edilmektedir (Varol, 2021: 58).

Elçi olarak Bizans'a gitmiş olan Maniakh, oldukça çetin ve zorlu nehirler, dağlar ve yollardan geçip Bizans İmparatorluğu'na gelmiştir. Saraya girerek imparatorun karşısına çıkmıştır. Tüm devlet kuralları ve teamüllerini uygulamıştır. İstemi'nin hediye ve mektubunu takdim etmiştir (Kafesoğlu, 2011: 100-101).

İmparator, İskit dilince yazılmış olan mektubu bir tercüman aracılığı ile okuduğu zaman fazlasıyla istekli bir şekilde elçiyi huzuruna kabul etmiştir. Sonrasında elçilere Göktürklerin konumu ve liderliğine yönelik sorular sormuştur. Elçiler, 4 eyalet olduğundan ancak bütün insanlar üstünde hakimiyetin yalnızca İstemi'de olduğundan söz etmişlerdir. Bunun haricinde, Göktürklerin Eftalitleri istila etmiş olduğunu ve Eftalitleri vergiye bağladıklarını da söylemişlerdir. İmparator, elçilere şu şekilde bir soru yöneltmiştir; *“Yani tüm Eftalit gücünü kendinize tabi mi kıldınız?”*. Elçiler ise *“Tamamen”* şeklinde bir cevap vermişlerdir. Sonrasında imparator, *“Eftalitler şehirde mi yoksa köylerde mi yaşıyorlar?”* şeklinde sormuştur. Elçiler: *“Efendim bu insanlar şehirde yaşıyorlar”* demiştir. İmparator ise öyleyse sizin bahsedilen kentlerin hakimi olduğunuz açıktır demiştir. İmparator tekrar sormuştur: *“Çok sayıda Avar'ın Göktürk hâkimiyetine karşı nasıl isyan çıkardıklarını ve herhangi bir kısmının size tabi olup olmadığını anlat bize”*. Elçiler cevap olarak: *“Ey imparator, hala bize bağlı olan kişiler var. Kaçanların sayısı tahminimizce yirmi bin civarındadır”* demişlerdir. Sonrasında elçiler, Göktürlere tabi olan toplulukları sayıp imparatora Romalılarla Göktürkler arasında barış sağlanmasını ve hem savunma hem de saldırı ittifakı yapılması talebinde bulunmuşlardır. Bunun haricinde Roma İmparatorluğu'nun düşmanı olarak bilinen ve bölgelerine baskına gelen kişileri ortadan kaldırmak için istekli olduklarından da bahsetmişlerdir. Elçiler, bahsedilen şekilde konuşurken Maniakh ve yanında bulunan kişiler ellerini havaya kaldırıp söylediklerinde dürüst olduklarına yönelik büyük yeminler etmişlerdir. Bunun haricinde, eğer iddia ettikleri şeyler yanlış ise ve yerine getirilmez ise kendileri ve hatta İstemi ile bütün ırk üstüne lanet okumuşlardır. Böylece Göktürk halkı, Romalıların dostu olmuş ve Romalılar ile iyi diplomatik ilişkiler kurmuşlardır (Mangaltepe, 2009: 50-52).

Bahsedilen iyi ilişki ve etkileşimler sonucunda Bizanslılar da Göktürlere bir elçi yollama kararına varmışlardır. Bu esnada doğu kentlerinin genel kumandanı olarak bilinen Zemarkhos'a İmparator Justinos hazırlık yapmasını söylemiştir. Uzunca bir seyahat için gereken hazırlıklar tamamlandığı zaman Zemarkhos Maniakh ve arkadaşlarıyla Bizans İmparatorluğu'ndan ayrılmıştır. Zemarkhos ve yanında bulunan kişiler günler boyunca sürmüş olan seyahatlerini tamamlayıp Soğdların yaşamlarını sürdürdükleri topraklara girmişlerdir (Mangaltepe, 2009: 52).

Zemarkhos ve yanında bulunan kişiler İstemi'nin yer aldığı bölgeye ulaşmalarının ardından İstemi'nin huzuruna çıkmışlardır. İstemi, bir çadırın içerisinde ve gerektiği zaman bir at tarafınca çekilebilecek olan iki tekerlekli altın bir taht üstünde elçileri karşılamış. Zemarkhos ve yanında bulunan kişiler, İstemi'yi selamlamışlar ve adet olduğu için Kağana hediyelerini sunmuşlardır. Sunulan hediyeleri görevli olan kişiler almıştır. Karşılıklı güzel sözlerin ardından şölenlere başlamışlar ve günün geri kalanı aynı çadır içinde eğlenceli bir şekilde geçirilmiştir. Çadır, farklı renklerde, hüner olmadan boyanmış olan ipek perdeler ile donatılmıştır (Mangaltepe, 2009: 54).

Ertesi gün, benzer olarak fazlasıyla renkli ipek perdeler ile süslenmiş olan farklı bir kulübe içerisinde buluşmuşlardır. Kulübenin içerisinde farklı şekillere sahip heykeller bulunmaktaydı. İstemi, tamamen altından yapılmış olan bir divan üstüne oturmuştur. Yapının ortasında altın semaverler, altın testiler ve su serpme araçları bulunmaktaydı. Yeniden şölenlere başlanmış ve elçiler eğlenme esnasında gereken şeyleri söyleyerek dinlemelerinin ardından oradan ayrılmışlardır (Mangaltepe, 2009: 54-55).

İstemi, 576'da hayatını kaybettiğinde devletin farklı bölgelerinde oğulları Tardu Kağan ve Türk Şad hüküm sürmüştür. Bizans İmparatorluğu ile diplomatik görüşmeler, İstemi'nin oğulları devrinde de sürdüğü söyleniyor olsa da bahsedilen diplomatik ilişki ve etkileşimler bozulma süreci içerisinde girmiştir (Mangaltepe, 2009: 83). Bizans kaynaklarına göre, bozulma sürecinin nedeni İstemi'nin oğlu olarak bilinen Türk Şad'tır. Bahsedilen kaynaklara göre Türk Şad, Romalı elçilere kötü sözler söyleyerek hareketler etmiştir. Tüm bu olanlara rağmen Romalı elçiler barışı koruyabilmek adına büyük gayretler göstermişlerdir (Mangaltepe, 2009: 81-82). Fakat Türk Şad'ın bahsedilen davranışının haklı nedenleri bulunmaktadır. Bir defa Bizanslılar Türk elçileri Bizans İmparatorluğu'na çetin ve zor yollar üzerinden götürmüşler ve onlara iyi davranmamışlardır. Bunun haricinde Bizans Göktürklerin en büyük düşmanı olarak bilinen Juan Juanlar ile ittifak kurmuştur. Nitekim Türk Şad Bizans İmparatorluğu'nun ittifakı yenilemek adına göndermiş olduğu elçiye karşı oldukça şiddetli bir konuşma gerçekleştirmiştir. Türk Şad 10 parmağına da ağzını sokup elçiye *“Siz Romalılar öyle kişilersiniz ki, on dille konuşursunuz ve herkesi aldatırsınız”* ifadesini dile getirmiştir. Devamında ise Türk Şad şu cümleleri dile getirmiştir; *“Bize karşı güzel konuşursunuz, sonra da düşmanlarımızla ittifaklar yaparsınız. Her milleti översiniz, onlarla oynar, başlarına bir musibet geldiğinde de hemen kenara çekiliverirsiniz. Şu anda bile bana yalanlarla dolu olarak geldiniz. Sizin gibi sahtekârların kafasını hemen kesmek lazım gelirdi. Çünkü biz Türklerin en çok nefret ettiğimiz şey, yalancılık ve sahtekârlıktır. Siz dostluktan bahsediyorsunuz, ama bizden kaçanlarla ittifak yapıyorsunuz. Bizim elçilerimizi ne diye dağlık, taşlık Kafkaslardan Roma'ya götürüyorsunuz. Roma'ya giden yollar çok çetindir deyip size saldırmaya cesaret edemeyelim diye mi. Böyle düşüneceğimizi mi sanıyorsunuz. Ben Dinyeper nehrinin nerede bulunduğunu, Tuna'nın nereye aktığını, Meriç'in nereden geçtiğini çok iyi biliyorum. Bize tabi olan kavimlerin Roma topraklarına nereden girdiğini de biliyorum; kaleleriniz bizim için sır değil. Çünkü güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar bütün dünya bizim önümüzde diz çökmüştür”* (Donuk, 1984: 540).

Türk Şad dile getirdiği ifadeler ile Bizans İmparatorluğu'na güven duymadığını belirtmiş ve Bizans İmparatorluğu'na karşı üst perdeden bir üslup tercih etmiştir. Bahsedilen dil, o tarihten sonra Göktürkler ile Bizans arasında bulunan diplomatik ilişki ve etkileşimlerin yeni bir süreç içerisinde girmiş olduğunu göstermektedir (Mangaltepe, 2009: 79-81).

5.4. Bizans İmparatorluğu'nun ve Bulgarlar ile Kurduğu Diplomatik İlişkiler

Antakyalı İonnes'den hemen sonra Ermeni Horenli Moses çok eskilere giderek M.Ö. II. yüzyılda Kafkasların kuzey eteklerinde ve Kuban Nehri boylarında yaklaşık bugün Karaçay-Balkar bölgesinde yaşayan Bulgarları anlatır. Eski devirlerde yaşamadıkları halde var olan kavimlerin dayandıkları soyu ispat etmek amacıyla kendilerine atalar tayin etmeleri Ortaçağ'da yaygın bir uygulama olduğundan Ermeni Horenli Moses'nin verdiği bu bilgiye itibar edilmemiştir. Bulgar olarak bahsedilen kavimler Priskos'a bakıldığında Saragur (Sarı Oğur), Uroğ (Ogur) ve Onogurlar olarak bahsedilen kavimler olduğu belirtilir (Ahmetbeyoğlu, 1995:65).

Ogurlar Tuna ağzından İdil'e kadar Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda yaşamaktaydılar. Bunlar Saragur (Sarı/ Ak/ Ogur), Bittigur (Beş-Ogur), UltingurAltziagar (Altı-Ogur), Kutrigur-Kuturgur-Kuturgur (Tukurgur =Dokuz-Ogur), UngurHunugur-Onugur (On-Ogur), Utigur-Uturgur (Otuz-Ogur) dur. Bulgar Hakanlar Listesi olarak bilinen kaynakta Hun hükümdarı İrnek'in ata olarak gösterilmesi ve Priskos'un ifadeleri birbirine bağlanarak Bulgarlar ya da Ogurlar Avrupa'ya Asya'da Hun Devleti yıkıldıktan sonra gelmişlerdir. Yine Bizans kroniği İonnes'e göre Bulgar

kelimesinin ortaya çıkışı 482 olarak kabul edilir. Kaynaklarda verilen bilgilerden ötürü bazı tarihçiler Bulgarların “Ting-Ling” lerden geldiği ve bunların da Onogur olduğu düşünülmüştür (Kafesoğlu, 2020:49). Her koşulda Bulgarların Ogurlarla akraba oldukları düşünülür.

Geza Feher’in etimolojik kökenli bilgileri ile birleştirilerek ortaya çıkarmış olduğu sonuca göre Bulgarlar İsa’nın doğumu sırasında Orta İdil ve Kama, M.S. II. Yüzyılda İdil ve Ural çevresindedirler. M.S. III ve IV. yüzyılda ise Bulgar Türkleri Kafkasya da yaşarlar (Feher, 1984:15).

482’de Atilla’nın ölümünden 30 yıl kadar sonra Bulgar adı ile karşılaşırız. Theodorik ve onun Gotlarına karşı savaşan İmparator Zenon (474-475, 476-491), Tuna’nın kuzeydoğusunda yaşayan Bulgarlardan ona yardım etmeleri için çağrıda bulundu. İmparator Zenon’a yardım eden Bulgarların Kutrigurlar olduğu sanılmaktadır. Ancak eldeki bilgilere göre Kutrigurlar ancak 574’den sonra Balkanlarda görülür. Takip eden birkaç yıl boyunca 493, 499 ve 502’de Bulgarlar Balkanlarda birkaç başarılı akında bulundular. Hatta 493’den önce Zenon’un müttefiki olan Bulgarların Tuna’yı geçip Trakya’ya ilerledikleri ve Bizans generalini öldürdükleri bilinir (Ahmetbeyoğlu, 1995:72).

Balkanlar ve Tuna boylarına 630’lu yıllarda gelen Bulgarlar da kendilerine rakip gördükleri Doğu Roma İmparatorluğu topraklarına saldırmışlar ve çoğunlukla galip gelmişlerdir. Ancak bu saldırılar sırasında daha önceki kavimlere yaptığı gibi çeşitli diplomatik manevralarla ayakta kalmayı başaran Doğu Roma İmparatorluğu Bulgarlara karşı da bu siyaseti uygulamıştır. Güçlü olduğu zamanlarda Bulgarlara saldıran Doğu Roma İmparatorluğu güçsüz olduğunda veya başka bir cephede savaşmak zorunda kaldığında Bulgarlarla dost ve müttefik ilişkiler kurmuştur. Dolayısıyla bu politika Doğu Roma İmparatorluğu’nun ayakta kalmasını sağlarken rakiplerini ise güçsüz bırakarak bir müddet sonra yıkılmalarına neden olmuştur. Aynı durumu Bulgarlar da yaşamıştır.

Doğu Roma İmparatorluğu Avarlardan sonra bu kez aynı coğrafyada Bulgar Türklerinin tehdidi ile karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla diğer Türk kavimleri ile olduğu gibi siyasi koşullara göre Bulgarlar ile de zaman zaman dostça münasebetlere girilerek askeri ittifaklar yapılırken zaman zaman da doğrudan çetin savaşlar yapılmıştır. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu’nun Bulgar Türkleri üzerine uyguladığı Hristiyanlaştırma politikası başarıya ulaşmış ve bundan sonraki süreçte Bulgar-Bizans ilişkilerine dini politikalar da yön vermeye başlamıştır (Ostrogorsky, 1999:40-41).

Ancak Bulgarların bir Türk devleti olarak ortaya çıkmasına rağmen hakimiyeti altındaki yerleşik Slav kültürü ve Hristiyanlıktan etkilenecek zaman içerisinde oldukça büyük bir değişime uğramıştır. Özellikle Slavların Balkan yarımadasına Bulgarlardan yaklaşık bir buçuk asır önce yerleşmesi ve onların nüfus bakımından daha yoğun olması nedeniyle esasen Bulgarların teşkilatlandığı Slavlar, Bulgar Devleti’nin nüfus bakımından hakim unsuru haline gelmiş ve zamanla Tuna Bulgarları kalabalık Slav nüfusu tarafından asimile edilmiştir. Ancak bahsi geçen bu karışma devletin kurulduğu ilk yüzyılda değil, IX. ve X. yüzyıllarda gerçekleşmiştir (Golden, 2006:290; Karatay, 2010: 6).

Bulgarlar bu tarihlerden sonra Doğu Roma İmparatorluğu siyasi ve askeri tarihinde oldukça önemli rol oynamıştır. Başlangıç itibariyle Doğu Roma ile dostane ilişkiler kuran Asparuh (640-701) önderliğindeki Bulgarlar, hem Hazarlardan kaçmak hem de yeni yerleşim alanları bulmak amacıyla, Tuna deltasının kuzeyindeki topraklardan Dobruca’nın güneyindeki Doğu Roma topraklarına saldırılar düzenlemeye başlamışlardır (Vasiliev, 2016:277). Doğu Roma İmparatoru

IV. Konstantinos (668-685) ise o sırada Arapların İstanbul'u kuşatması nedeniyle onlara karşı koyacak güçte olmadığı Kuzey Dobruca'ya yerleşmelerine izin vermiştir (Acaroğlu, 2007:32).

Bulgarların gittikçe güçlenmesine engel olamayan Doğu Roma İmparatoru IV. Konstantinos ise 681 yılında Asparuh ile barış imzalamak zorunda kalarak, vergi vermeyi dahi kabul etmiştir. Bunun yanı sıra Bulgarlara Tuna ile Balkanlar arasındaki havalileri yani eski Mezya ve Skitya (bugün kü Dobruca) vilayetlerini de vermeyi kabul etmiştir. Böylece Bulgar Devleti'nin sınırları Karadeniz'den İsker ırmağına, güneyde Balkan dağlarına kadar uzanmıştır (Kafesoğlu, 1983:102). Diğer yandan bu anlaşmayla Doğu Roma İmparatorluğu, kendi toprakları üzerinde kurulan bu siyasi teşekkülü resmen tanımış ve Bulgarlar Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Hatta Bulgarlar zaman zaman, zayıflayan Doğu Roma İmparatorluğu'nu kuzeyden gelebilecek kavimlere karşı korumuşlardır (Vasiliev, 2016:277). Doğu Roma'nın doğudan ve kuzeyden gelen akınları durduramaması ve Balkanlar'daki huzurun bozulmasına rağmen Bulgar Türk Devleti'nin bulunduğu bölgede devamlılık olması bu rolün önemini arttırmıştır (Feher, 1984:46.).

Bulgarların menşeiyle alakalı olarak, Fin-Ogur, Fin, Slav, Tatar gibi kavimlerden oldukları savunulmuştur. İlk defa 1882'de Vambéry tarafınca Bulgarların Türk olduğu belirtilmiştir. Bahsedilen görüş, Bulgaristan ülkesinde arkeolojik kazılar ve sanat tarihine yönelik çalışmalar gerçekleştiren Feher, Türk filolojisi uzmanı olarak bilinen Nemeth ve Rasony'nin dile yönelik çalışma ve araştırmaları neticesinde netlik kazanmıştır. Çoğu tanınan epigrafist ve dilci tarafınca da onaylanmıştır (Kafesoğlu, 1985: 1). Bulgar isminden ilk kez 482'de Bizans İmparatoru olarak bilinen Zenon'un Ostrogotlar karşısında Karadeniz'in kuzeybatısında oturan Bulgar bir toplumdan askeri yardım talebinde bulunması ile söz edilmiştir (Kafesoğlu, 1985: 1-2).

Bulgarların, Balkan Yarımadasında gelmesi, Bizans İmparatorluğu'na yeni sorun ve problemler çıkarmıştır. Heraklios'un dostane bir şekilde yaşamını sürdürdüğü Bulgarlar ya da Onogur-Bulgar Büyük Devleti 7. yy'ın ortalarına doğru batıya doğru ilerlemiş olan Hazarların baskısı ile dağılmıştır. Bulgarların bir bölümü Hazar Devleti'nin hâkimiyetini kabullenirken büyük bir kısmı da topraklarından ayrılmayı tercih etmiştir. Asparuh iradesinde bulunan çoğunluk batıya doğru göçüp 670 ile 680 seneleri arasında Tuna civarlarına gelmişlerdir. Dördüncü Konstantinos Bulgarların kuzey sınırlarına gelmiş olmasının yarattığı tehlikenin farkına varmıştır.

Atilla'nın küçük oğlu İrnek'se Orta Avrupa bölgesinde yurt edinmek için girmiş olduğu mücadeleyi kaybetmiştir. Bu durum üstüne çevresine toplanmış olan Hun kabileleriyle beraber doğuya doğru çekilip Karadeniz'in kuzey ve batı sahillerinde bulunan diğer Türkleri de bir araya toplamayı başarmıştır. Bu durum neticesinde daha öncesinde Doğu Avrupa bölgesine göçmüş olan Ogur Türkleri ile karışarak kuzey ve batı Karadeniz kıyılarında Bulgar Türk Devleti'nin temellerini atmışlardır. Bulgarların oluşması, Priskos'un bahsettiği gibi Ogur Türklerinin Doğu Avrupa bölgesine göçleri ile başlamıştır (Kafesoğlu, 2011: 79).

Kubrat Han'un 3. oğlu olarak bilinen Asparuh'sa Dinyeper'le Dinyester'i geçip Tuna Nehrinin denize dökülmekte olan kısmına yerleşip Bizans'a komşu olan Tuna Bulgar Devletini kurmuştur (Kafesoğlu, 2011: 190-191). Bizans tarihçisi olarak bilinen Theophanes Asparuh'un liderliğinde olan Bulgarların Tuna Nehri yakınlarına gelmesini şu sözler ile aktarmıştır; *"....Asparuh, Tuna'nın daha kuzeyinde bulunan Dinyeper ve Dinyester nehirlerini geçerek ve Onglos bölgesini ele geçirerek Tuna ile diğer iki nehir arasındaki alana yerleşmiş. Çünkü bölgenin her taraftan korunaklı ve alınması güç olduğunu görmüştür; ön taraftan bataklık oluşu, diğer*

yönlerden de nehirlerden oluşan taçla sarılmış olması, düşmana karşı büyük bir güvenlik sağlamaktaydı...” (Çapan, 2013: 154).

Zenon’un ölümünün ardından dul eşi olan Adriadne Anastasios’la evlenmiştir. Anastasios saray içerisinde mütevazı bir silentarius görevini yapan yaşlı bir kişidir (Vasiliev, 1943: 136). Ostrogotların İtalya ülkesine göç etmesinin ardından Anastasios döneminde kuzey sınırı olarak bilinen Tuna boylarına Bulgarlar, İskitler ve Getler tahripkar akınlar yapmışlardır. İskitler ve Get gibi bu döneme dek bilinmeyen bahsedilen isimler ise o dönemki tarihçilerin kuzey kavimlerini iyi olarak tanımadıklarından bazı insanlara vermiş oldukları isimler olabilmektedir. Kimi tarihçiler, farklı Slav kabilelerinin bahsedilen isimde bahsedildiği düşünülmektedirler. Bizans tarihçisi olarak bilinen Teofilaktus, Getleri Slavlar ile aynı soydan göstermektedir. Anastasios döneminde Slav ve Bulgar istilaları önemli bir hale gelmiştir. Bahsedilen gruplar Bizans toplumunu soymasının ardından yeniden eski yurtlarına dönmüşlerdir. Anastasios başkenti kuzeyli barbarların akınlarına karşı korumak amacıyla Trakya kentinde, İstanbul kentinden kırk kilometre mesafede Marmara Denizi’nden Karadeniz’e dek uzanmakta olan bir “*Uzun Sur*” yaptırmıştır. Bir kaynakta yazıldığı üzere kenti bir yarımada adaya tahvil etmiştir. Ancak bahsedilen surlar, kendinden beklenmekte olan yararı sağlamamıştır. Deprem nedeniyle zarara uğramış olan surlar, düşmanların ilerlemesini engellememiştir (Vasiliev, 1943: 136-137).

Kubrat Han Büyük Bulgar Devletini kurmasının ardından Bizans, Heraklios’la bir antlaşma imzalamıştır. Bahsedilen antlaşma, Bulgarların tanınması bakımından fazlasıyla önem arz etmektedir. İmparator Heraklios’sa Avarlar ile İran arasında bulunan ittifaka karşı yeni müttefikler bulabilmek ve gücünü artırabilmek için istekli olduğu için Büyük Bulgar Devletinin kurulmasını kabullenmiş ve Kubrat Han’a hediyeler yollayarak ona patrik unvanı vermiştir (Ostrogorsky, 2006: 97). Böylelikle 7.yy’ın ikinci yarısında Bizans’ın kuzey sınırı içerisinde aşağı Tuna sahilleri civarında yeni Bulgar Devleti kurulmuştur. Bahsedilen devletin kurulması, Bizans’ın geleceği bakımından fazlasıyla mühim olmuştur (Ostrogorsky, 2006: 97).

İkinci Konstans döneminde Asparuh’un iradesinde olan bir Bulgar kafilesi, Hazarlar tarafınca Azak Denizi’nin kenarında yer alan steplerin batısına çekilmek durumunda kalmışlardır ve Tuna bölgesine yerleşmişlerdir. Daha sonra güneye ilerleyip Bizans’ın günümüzde Dobruca olarak adlandırılan bölümünü ele geçirmişlerdir. Bahsedilen Bulgarlar, Zlahtarski’nin ifade ettiğine göre ilk olarak Bizans’la bir antlaşma gerçekleştirmiştir. Sonrasında Tuna sınırını diğer barbarların saldırı girişimleri karşısında korumaya çalışmışlardır. Bahsedilen iddianın doğruluğunu ispat etmek oldukça güçtür. Bunun nedeni Bulgarların başlangıcına ilişkin bilgilerin oldukça az olmasıdır (Vasiliev, 1943: 277). Bulgarlar, siyasi açıdan güç kazanmalarının ardından sürekli olarak sınırlarını genişletmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuşlar ve komşu kentlerde bulunan yoğun Slav nüfusuyla ihtilafa düşmüşlerdir. Bulgarlar Slavlara askeri disiplin ve teşkilatı öğretmişlerdir. Bu döneme kadar farklı gruplar şeklinde yaşamlarını sürdürmüş olan Balkan Yarımadası, Slav toplulukları arasında birleştirici bir rol üstlenmiş olan Bulgarlar yavaşça Bizans adına istenmeyen güçlü bir devlet kurmuşlardır. Gelecek dönemler içerisinde Bizans, Bulgar ve Slavlara karşı bazı askeri seferler gerçekleştirmek durumunda kalmışlardır (Vasiliev, 1943: 278).

Türk kökenli Bulgarların Balkan Yarımadasına girmeleri Bizans İmparatorluğu’nu büyük ve yeni zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Heraklios’un dostane bir şekilde yaşadığı Onogur-Bulgar ya da Bulgar Devleti, 7. yy’ın ortalarına doğru Hazarların baskısı ile dağılmıştır. Büyük bir kısmı Asparuh idaresi altında göç edip Tuna Nehri’nin Kuzey’ine yerleşmişlerdir. Fakat git gide Bizans topraklarına girmekteydiler (Ostrogorsky, 2006: 117). Dördüncü Konstantinos İstanbul şehrini

kuşatmış olan Araplar ile savaştığından gelen Bulgarlara karşı duracak iki cephede harp edecek güçte olmadığı için Bulgarların Kuzey Dobruca'ya yerleşmelerine izin vermiştir. Bahsedilen bölgeye yerleşmiş olan Bulgarların sayılarının 10 ile 25 bin arasında olduğunu düşünülmektedir (Çapan, 2013: 156-157).

Dördüncü Konstantinos, bahsedilen savaşçı kavmin kuzey sınırları içerisinde görünmesinin Bizans İmparatorluğu adına yarattığı tehlikenin farkına varmıştır. Bulgarlar, Dördüncü Konstantinos'un fazlasıyla endişelenmesine yol açmıştır. Müslüman Arapların oluşturduğu donanma başarılı olamamış ve İstanbul kentini alamamıştır. Arapların 678'de geri çekilmesi ile barış antlaşması imzalanmıştır. Araplar ile anlaşmış olan Dördüncü Konstantinos, gözünü farklı bir düşman olan Bulgar Devleti üstüne çevirmiştir. Bulgarlara yönelik 679'da Bulgarları toprakları içerisinde çıkartmak amacıyla büyük bir kara ve deniz kuvvetiyle harekete geçmiştir. Bir yandan Anadolu bölgesinden gelerek Trakya üstünden sevk edilmiş olan Bizans süvarileri Tuna Nehri'ni geçerken öte yandan güçlü bir Bizans filosu imparatorun idaresinde Karadeniz sularını geçerek Tuna Nehri'nin kuzey kısmından karaya çıkartma yapmıştır. Asparuh kuvvetleri ile Dördüncü Konstantinos'un hem kara hem de denizden ilerlemekte olan güçlü ordusunu durdurabilme kadına Beserabya'da bulunan sağlamlaştırılmış olan mevkilerine çekilmiştir. Bataklık arazi, Bizans ordusu için hareketi engellemekteydi. Bizans İmparatoru Dördüncü Konstantinos'un gut hastalığına yakalanmasından kaynaklı Mesembria kentine çekilmiş olması, ordunun kralın kaçmış olduğunu söylemesine sebep olmuştur. Arazi yapısı, Bulgarlara üstün olarak kabul edilen düşmanların tüm saldırılarından kaçınmak ve korunmak için fırsat vermiştir. Bizans ordusu, herhangi bir başarı elde edememiştir. İmparatorda hastalanarak geri dönünce ordu geri çekilmeye başlamıştır. Meydana gelen panik ile askerler kaçmaya başlamıştır. Tuna Nehri çekilirken ordu, Bulgarların saldırılarına maruz kalmış ve bahsedilen imkânı değerlendirmiş olan Bulgarlar Bizanslı askerlerin peşlerine düşüp yakaladıkları Bizans askerlerini öldürmüşler ve ağır kayıplar verdirmişlerdir. Bulgarlar geri çekilmiş olan Bizanslı güçleri izleyip Tuna Nehri'ni geçmişler ve Varna bölgesine girmişlerdir. Dolayısı ile engellenmek istenilen felaket bizzat davet edilmiştir (Ostrogorsky, 2006: 117).

Bu savaş, Bizanslıların tam bir hezimetle sonuçlanmış ve yaşanan gelişmeleri engelleyemeyen İmparator Dördüncü Konstantinos 681'de Asparuh'la barış imzalamak durumunda kalmıştır. Bahsedilen barış antlaşmasına göre Bulgarlara yıllık bir vergi ödemeyi ve Bulgarlara Tuna'yla Balkanlar arasında bulunan bölgeleri, diğer bir deyişle küçük Skitya ve eski Mesya kentlerini terk etmeyi taahhüt etmişlerdir. Karadeniz sahil kesimi ve Tuna mansabının bir bölümü Bulgarların ellerine geçmiştir. Böylelikle Bulgarların sınırları Karadeniz bölgesinden İsker Irmağı ve güneyde yer alan Balkan dağlarına dek uzanmıştır. Bizans tarafınca tanınan yeni krallık, Bizans adına tehlikeli bir komşu olmuştur (Vasiliev, 1943: 277).

İmparator Dördüncü Konstantinos'un ölümünün ardından yerine oğlu İkinci Iustinianos geçmiştir. Dördüncü Konstantinos devrinde Araplar ile antlaşma yapılmıştır. Dolayısı ile Bizans İmparatorluğu'nun doğu sınırında barış bulunmaktaydı. Bahsedilen fırsattan yararlanmak isteyen İmparator İkinci Iustinianos Dördüncü Konstantinos'la Asparuh arasında gerçekleştirilmiş olan barışı bozmuştur (Ostrogorsky, 2006: 120-121).

İkinci Iustinianos Bizans adına tehdit yaratan Bulgarlara daha çok haraç ödemeyi istememiştir. Batıda gerçekleştirilen savaşlardan vazgeçip 688 ile 689 yılları arasında Bulgarlara saldırmıştır. İkinci Iustinianos'un amacını anlamış olan Bulgarlar Trakya bölgesine doğru ilerlemişlerdir. Fakat imparator Bulgarları yenip batıya doğru ilerlemeye başlamış ve Selanik kentine gelmiştir. Birçok Slav itaat altına alınmıştır. İstanbul kentinden Selanik kentine ulaşmak

amacıyla imparator kuvvetli ve bilhassa bahsedilen amaç doğrultusunda devletin başka bölgelerinden getirilen askerler ile Slavlar tarafınca işgal altına alınmış bir arazisi üzerinden çarpışarak geçmek durumunda kalmıştır. İkinci Iustinianos'un bahsedilen bölgeyi yarıp Selanik kentine gelmesi, büyük bir başarı şeklinde kabul edilmiştir. İmparator, kazanmış olduğu zaferi kente tören ile girmek ve Aziz Demetrios kilisesine bağılar yapmak sureti ile kutlamıştır. Ege'de yaşamını sürdüren pek çok Slav esir olarak alınıp Anadolu topraklarına yerleştirilmiştir. Böylelikle hem düşman akınları ile tahrip edilen bölgeler kalkınmaya başlamış hem de bahsedilen Slavlar, Bizans'ın doğu sınırlarına stratiotis şeklinde muhtemel Arap saldırılarını durdurabilmek adına yerleştirilmişlerdir (Ostrogorsky, 2006: 121-122). 689'da İkinci Iustinianos'un yolu Selanik seferinden dönerken Bulgarlar tarafınca Güney Rodop geçitleri üzerinde kesilmiştir. İkinci Iustinianos, askerlerinin çoğunu kaybederken kendisini de zorlukla bu saldırıdan kurtarmayı başarabilmiştir (Kayapınar, 2002: 630).

İkinci Iustinianos tahttan indirildiği zaman burnu kesilip Khersones kentine sürülmüştür. Fakat İkinci Iustinianos başına gelen olaya razı gelmeyip geri dönerek intikam almayı istemiştir. 698'de yaşanmış olan imparator değişikliği ise onu cesaretlendirmiştir. Davranış ve tavırlarında şüphe edilmesi üstüne Khersones yönetimi Iustinianos'u İstanbul kentine teslim etmeyi istemiştir. Bu durumu önceden öğrenmiş olan İkinci Iustinianos kaçıp Hazar Kağanı olarak bilinen Ibuzir'e sığınmıştır. Ibuzir, İkinci Iustinianos'u güzel bir şekilde karşılamıştır. Hristiyanlık dinini kabullenerek İkinci Iustinianos'u kız kardeşi olan Theodora'la evlendirmiştir (Ostrogorsky, 2006: 132).

İkinci Iustinianos'un gerçekleştirdiği faaliyetler ve Ibuzir'le diplomatik ilişki ve etkileşimleri imparator adına yarattığı tehlike sebebiyle Bizans İmparatorluğu tarafınca takip edilmiştir. İmparator İkinci Tiberios, Hazar Kağanına bir elçi yollamıştır. Elçi İkinci Iustinianos'un teslim edilmesi durumunda birçok hediyenin Hazarlara verilecek olduğunu belirtmiştir. Bahsedilen istek doğrultusunda Bizans'la ilişki ve etkileşimleri bozmayı istemeyen ve Bizans İmparatorluğu'nun tehditlerinden çekinmiş olan Hazar Kağanı, isteği kabullenmiştir. İkinci Iustinianosu Bizans'a teslim etmeye yönelik bir karara varmıştır (Ostrogorsky, 2006: 132).

Fakat gerçekleştirilmiş olan antlaşmadan eşî aracılığıyla haber sahibi olan İkinci Iustinianos oradan kaçmayı başarıp Bulgar Devleti hükümdarı olan Tervel'in yanına sığınmıştır (Ostrogorsky, 2006: 132). Bulgar Devleti'nde Bulgar Hanı olarak bilinen Tervel'le ilişkiler kurup yardımını sağlamıştır. Tervel'de İkinci Iustinianos'u Hazar Kağanı Ibuzir'e benzer olarak oldukça sıcakkanlı bir şekilde karşılamış ve teklifini kabullenmiştir. İkinci Iustinianos'un tahtını tekrardan alması için askeri destekte bulunacak, karşılığı olarak Sezar unvanı ile beraber imparatorun kızı ile evlenecekti. Yapılan antlaşma gereğince 705'te İkinci Iustinianos Bulgar ve Slavlardan meydana gelen ordusu ile İstanbul'a doğru yürümüştür. Bizans'ın surlarına gelip 3 gün boyunca kapıların açılmasını beklemiş fakat isteği kabul edilmemiştir. Taht iddiaları alay edilip karşılanmıştır. O esnada uzun zamandır kullanılmamakta olan bir su kanalı bulunmuştur. Bahsedilen su kanalından geçip Blakhernae sarayına gelmiş ve muhafızları öldürüp sarayı ele geçirmiştir. Şaşkına dönmüş olan kentte panik havası yaşanmıştır. İkinci Iustinianos'un dönmüş olduğu ve sarayını ele geçirmiş olduğu haberi yayıldığı zaman Tiberios Bithynia kentine kaçmıştır. İstanbul'da yaşayan halk da kentlerinin yağmalanmasından korkup tespit olmuşlardır. Tiberios kısa bir süre içerisinde yakalanmıştır. Leontios manastırından güç kullanılarak çıkarılmıştır. 706'da ikisi de hipodroma götürülmüş ve aşağılanarak öldürülmüşlerdir. Hazar devletindeki karısı Theodora ve çocuğu Tiberios İstanbul kentine getirilmiştir (Ostrogorsky, 2006: 132).

İstanbul surları içerisinde bu olaylar meydana gelirken Bulgarlardan oluşan ordu da surların önünde beklemişler ve İstanbul kentini yağmalamak için sabırsızlanmışlardır. Bulgar Kralı olarak bilinen Tervel, yapmış olduğu antlaşma gereğince ödülünü almak için beklemekteydi. Gerçekleştirilmiş olan büyük bir tören ile Tervel Sezar ilan edilmiştir. Dördüncü Konstantinos döneminde ödenmiş olan haraç da ödenmeye devam edilecektir. Bahsedilen unvan eski önem ve değerini kaybetmiş olsa da imparator unvanının ardından Bizans İmparatorluğu'nun en yüksek şeref unvanıdır. Halk, yaşanan duruma çok şaşmıştır. İmparatorun ardından gelen en üst mevkiye ilk kez imparatorun ailesi dışından bir kişi oturmuştur. Bahsedilen unvan bir yabancı hükümdara ilk kez verilmiştir. Tervel, imparatorun yanında oturup Bizanslıların saygı gösterilerini kabul etmiştir. Sezar unvanının alınması, Bulgar Hanı için fazlasıyla önem arz etmekteydi. Bunun sebebi bahsedilen unvanı ona vermek ile Bizans bir defa daha Bulgarların varlığını resmi olarak onaylamıştır. Bunun haricinde Balkan sıra dağlarının güneyinde yer alan, günümüzdeki Zagora şeklinde bilinen bölgede Bulgarlara verilmiştir. Böylelikle Tervel, Bizans İmparatorluğu'ndaki karşılıklarından faydalanarak İstanbul'da hâkimiyet sağlamayı başarmıştır. Bulgarlar Tervel Han döneminde genişlemeye ve dış politika konusunda kuvvetini hissettirmeye başlamıştır (Ostrogorsky, 2006: 133).

İkinci Iustinianos, Leontios ve Tiberios haricinde kendisine karşı gelen kişilerden çoğunu öldürmüştür. Tiberios ve Leontios'a taç giydirmiş olan Kallinikos, gözleri kör edilip Roma kentine sürgüne gönderilmiştir (Ostrogorsky, 2006: 133). İkinci Iustinianos 3 sene boyunca kendisine muhalif olan kişiler ortadan kaldırmasının ardından devletine hâkim olduğunu düşünüp imparatorluk tahtına çıkmasına yardımcı olan Bulgarlara vermiş olduklarından pişmanlık duyup Bulgarlar üstüne yürümeye yönelik bir karara varmıştır (Ahmetbeyoğlu, 1991: 565-566).

Tervel'in imparatorluk üstündeki nüfuzunu ortadan kaldırabilmek ve iç karışıklıkları sonlandırabilmek istiyordu. İkinci Iustinianos Tervel'in daha çok vergi talebinde bulunmasını de bahane edip Bulgarlara saldırmıştır. Askerlerini, donanmanın demirlemiş olduğu ve fazlasıyla güvenli bir nokta olarak kabul edilen Karadeniz kıyılarında bulunan Anchialios kentine yerleştirmiştir. Bulgarlara saldırı düzenlemek amacıyla son hazırlıklarını yapmış olduğu esnada hızlı davranmış olan Bulgarlar tarafınca Anchialios'da kısırılmıştır (Ahmetbeyoğlu, 1991: 566).

Bulgar başkenti Pliska civarlarında yer alan Madara heykeli denen dev kabartma, bahsedilen zaferin anısı için yapılmıştır. Tervel, burada at üzerinde muzaffer bir hükümdar şeklinde gösterilmiştir. Bunun haricinde bu zaferin anısına mühürler yapılmıştır. Madara kabartmasında yer aldığı gibi miğferli ve uzun saçlıdır. Kabartmanın yanında yer alan yazıtlardan bir tanesi burada bulunan ilk Bulgar yazıtı olarak kabul edilmektedir (Çapan, 2013: 163-164).

İmparator Üçüncü Teodosios'la Tervel arasında 716'da sınırlarını belirlemiş olan bir antlaşma yapılmıştır. Bahsedilen barış anlaşmasına göre iki ülke arasında bulunan sınır Bulgar Körfezinden başlayıp Edirne – Filibe yolunun Meriç nehriyle kesişmiş olduğu hat olmuştur. Böylelikle Bulgar Krallığı Trakya Ovasına doğru genişlemiştir. Bunun haricinde Bizans senelik vergi ödemeyi kabullenmiştir. Siyasi mültecilerini birbirlerine teslim etmeyi de onaylamışlardır. Bahsedilen barış antlaşması hem sınırların kabul edilmesi hem de diplomatik ilişkiler bakımından fazlasıyla önem arz etmektedir (Kayapınar, 2002: 632).

Araplar 717 ile 718 yılları arasında İstanbul kentini kuşatmışlardır. Bulgarlar, bahsedilen kuşatma esnasında Araplara karşı Bizans İmparatorluğu'nun saflarında yer almışlardır. Araplara karşı 20.000 kişilik ordu göndermiş olan Tervel, Arap güçlerinin yenilmesine katkıda bulunmuştur.

Bu durum neticesinde Araplar kuşatmayı bırakıp geri çekilmeye başlamışlardır. Dolayısı ile anlaşma Bizans adına oldukça yararlı olmuştur (Kafesoğlu, 1985: 103).

5.5. Bizans İmparatorluğu'nun Hazarlar ile Kurduğu Diplomatik İlişkiler

Hazar Hakanlığı, Volga ile Don ırmakları arasında kalan ve Kafkaslar civarına doğru uzanan sahaların VII-X. yüzyıllar arasındaki en güçlü siyasi teşkilatıdır (Taşağıl, 1998:119). Onlardan günümüze herhangi bir yazılı metin kalmaması nedeni ile onların Türk gruplarından hangisine mensup oldukları henüz bir netliğe kavuşmamıştır. Bununla birlikte, onlar 463 yılındaki Ogur göçleri ile Doğu Avrupa'ya gelmiş olmalıdırlar (Kuzgun, 1985:17). Onların VII. yüzyıldan önce Kafkaslarda faaliyet gösterdiklerine dair daha sonraki yüzyıllarda bazı kayıtlar tutulmuş ise de bu kayıtlar bilim âlemince genel olarak “anakronizm” olarak değerlendirilmiştir. Hazarlardan günümüze kalan 50 kadar unvan, kişi ve yer isimleri onların Türkçe konuştuklarına dair herhangi bir şüpheye mahal bırakmamaktadır. Hatta bu dil öğeleri üzerinde yapılan tetkikler onların Çuvaşların temsil ettiği “LİR” Türkçesi'ne mensup olduklarını kanıtlamıştır. Ancak bu dil öğeleri içinde Hazar kelimesinin kökenini veya anlamı tam olarak tespit edilememiş olmakla birlikte isim kökünün Kazak kelimesinde de ortaya çıkan Kaz olduğu görülmektedir (Baştav, 1987:158).

Hazarlar, VII. yüzyılda Göktürklerin hâkimiyeti altında yaşayan bir halk olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu ilişki Göktürklerin 576 yılında yaptıkları seferin ilk yıllarında açık bir şekilde tayin edilememektedir. Zira bu esnada kaynaklar Hazarlardan bahsetmezler. Bu durum onların Göktürk seferinin yapıldığı ilk yıllarda çok da güçlü olmadıklarını göstermektedir. Buna karşın VII. yüzyıldaki siyasi olaylar vesilesiyle Hazar adının kaynaklarda bölgenin en büyük gücü olarak ortaya çıkması, Hazarlar'ın VI. yüzyılın sonunda ve VII. Yüzyılın başında gerek demografik gerekse siyasi olarak geliştiklerini göstermektedir. Onların, Kagan, Tarkan, Tudun, Şad gibi ünvanları kullanmaları, Göktürk devlet teşkilatlanmasından oldukça etkilenmiş olduklarını göstermektedir (Taşağıl, 1998:121).

Hazarlar tarih sahnesine ilk kez Bizans-Sasani savaşları ile çıkmışlardır. Kaynaklarımızın yöneticilerle ilgili bilgiler verirken Göktürkleri zikretmeleri; savaşçılarla ilgili bilgiler verirken ise Hazarlar'ı zikretmeleri, bu olayların, yönetici tabakayı oluşturmaları dolayısıyla Göktürk tarihi içinde; orduyu oluşturmaları dolayısıyla da Hazar Tarihi içinde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır (Baştav, 1987:162).

Hazarlar isimlerinin kaynaklarda ilk kez ortaya çıktığı bu dönemde başında yönetici olarak bulunan ve Göktürk hanedan ailesine mensup olan Yabgu Kağan'a Herakleios tarafından yollanan Andre aracılığı ile Bizans-Sasani savaşına davet edilmişlerdir. Bundan sonra gerek Şad'ın, gerek Yabgu Kağan'ın, gerekse Çopran Tarkan'ın komutası altında faaliyetler göstermişlerdir. Bu mücadelelerde Bizans İmparatorluğu'na önemli ölçüde yardım ettikleri gibi moral olarak da büyük oranda destek vermişlerdir. Hazarlar, Bizans İmparatorluğu ile Sasani Devleti arasındaki savaşların bitmesinden sonra, Albanya'da hâkimiyet kurdular. Böylelikle sınırlarını Kuzey Azerbaycan'a kadar genişlettiler (Baştav, 1987:124).

Hazar Hakanlığı, Bizans İmparatorluğu'nun Balkanlar'da Avarlar Doğu'da ise Sasani Devleti tarafından sıkıştırıldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Onların Karadeniz'in kuzeyinde Göktürklerin hâkimiyetinde bulunuyor olmaları; sahibi bulundukları demografik güç ve niteliği, Hazar Hakanlığı'nı Bizans İmparatorluğu açısından adeta bir kurtarıcı pozisyonuna sokmuştur. Hazar Hakanlığı'nın Bizans İmparatoru Herakleios'a Sasanilerle yaptığı savaşta yaptıkları yardım sonrasında Hazar Hakanlığı Bizans İmparatorluğu'nun kuzey sınırlarında en büyük müttefiki

olmasına neden olmuştur. Sonraki tarihlerde Bizans İmparatorluğu'nun Kuzey sınırlarında Avarlar, doğu tarafında da Sasaniler tarafından sıkıştırılması, kuzey sahalarında gerek Bulgarlar gerek Macarlar ve gerekse Ruslar tarafından, doğuda ise Araplar tarafından devam ettirildi. Bu durum 625 yılından 860 yılına kadarki ilişkilerin taraflar arasında uzun süreli müttefikliğini doğurmuştur. Ancak ilişkilerin bu şekilde seyretmesinin temel nedeni Hazar Hakanlığı'nın Bizans politikalarında İmparatorluğun kuzey sınırlarını koruyan ve Araplarla olan savaşlarında yardım eden bir güç olmasından ileri gelmekteydi ve IX. yüzyılda ortaya çıkan Rus ve Peçenekler gibi halkların saldırılarının Kerson kentinin güvenliğini tehlike altına sokması ve Hazar Hakanlığı'nın Abbasi Halifeliği ile olan ticari ilişkilerin aralarındaki savaşı tamamen sona erdirmesi Hazar Hakanlığı-Bizans İmparatorluğu ilişkilerinde kırılmalara neden olmuştur. Bu durum Bizans İmparatorluğu'nun Hazar Hakanlığı ile olan ilişkilerinin, genel olarak da Kuzey'de bulunan Türk ve diğer topluluklarla olan ilişkilerinin, Bizans İmparatorluğu'nun kuzeyde yer alan Kerson ve çevresindeki Kırım mülklerinin güvencesi ve Bizans'ın düşmanlarına karşı savaşması temeline dayandığını açıkça göstermektedir.

Türk devletlerinde hemen her Türk savaşa hazır vaziyette olduğu için askerliğe özel bir meslek gözüyle bakılmamıştır. Bu durum neticesinde Türk ordusunu diğer yerleşik ve göçer kavimlerin askeri yapılarından ayıran üç büyük fark tespit edilmiştir: 1- Türk ordusu ücretli değildir. 2- Türk ordusu daimidir. 3- Türk ordusu temelde atlı birliklerden oluşur (Nizamül-Mülk, 2016:187). Bunlara istisna olarak ise Hazarları örnek gösterebiliriz. Ordusunda ilk defa ücretli askerler kullanan Hazarların aynı zamanda kendilerinin de paralı askerlik yaptıkları olmuştur. V. yüzyıldan başlayarak çeşitli Türk kavimlerinin de (Hun, Hazar ve Bulgar) Bizans ordusunda görev yaptıkları bilinmektedir (Kafesoğlu, 2020:270).

Bizans yöneticilerinin Rusları, Kağan unvanını kullanmaya kısıktırtıklarından bahseder. Burada Hazarların taklit edildiği düşünülmektedir (Karatay, 2018:376). Bu durum Hazarların devlet sisteminin Ruslarınkinden daha gelişmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Türklerin iletişim halinde bulundukları kavimleri geliştirdikleri ve etkiledikleri açıktır. Bu da elbette ki kaynaklara yansımaktadır.

Türklerin gerek siyasi gerekse askeri ilişkileri nedeniyle Bizans devletinin kaynakları da sıklıkla Hazarlardan bahsetmektedir. Bu kaynakların oluşum aşamasında Bizans devletinin Hazarlar ile olan ilişkilerinin yanı sıra Bizans devleti tarih yazıcılığı da kaynakların oluşum sürecinde doğal olarak etkilidir. Her şeye rağmen Hazarlardan bahseden Bizans kaynakları hem birincil elden kaynak olmasından dolayı hem de verdiği zengin bilgilerden dolayı Türk tarihi açısından müthiş bir öneme sahiptir. Bizans imparatorları genellikle gönderdikleri elçiler vasıtasıyla Hazarların siyasi, sosyal, askeri ve idari yapısını öğrenmeye çalışmışlardır. Elçilerin gidip gelmesi bu iki halkın birbirlerini tanımalarını artırmakla beraber aynı zamanda savaşlar, alışverişler, ticari etkileşimler ve askeri iş birlikleri ile Hazarlar, Bizans'ın dikkatini çekmiş ve Bizans devletinin Türkleri tanımaya çalışmasına vesile olmuştu (Baştav, 1987:147). Bu şekilde de Bizans kaynaklarından sıklıkla Hazarlardan bahsedilmişti.

Bizans İmparatorluğu ve Hazarlar yaklaşık olarak 300 sene boyunca ortak bir tarihi paylaşmışlardır. İki devlet arasında kurulan ilişkiler başlangıçta oldukça yakın ve samimiydi. İmparator İkinci Justinian bir Hazar Kağanının kızı veya farklı bir inanışa göre kız kardeşiyle Milattan Sonra 700'de evlenmiştir. 732 yılındaki imparator, İmparator Üçüncü Leo'nu oğlu Beşinci Constantine, başka bir Hazar prensesiyle nişanlanmıştır. Bahsedilen evlilikten dünyaya gelen Hazar lakaplı Dördüncü Leo, 775 ile 740 yılları arasında Bizans'ı yönetmiştir. Bahsedilen askeri iş birlik

400- 401 yıllarında Bizans mühendisler ve esnaflarının rehberliğinde Don Nehri üzerinde bulunan Sarkel kentinde büyük Hazar kalesinin yapımı sırasında doruğa ulaşmıştır (Zuckerman, 2020: 167).

9-10.yy'lar arasında Dinyeper ile İdil; Kiyev ile Özi arasında bulunan bölge içerisinde kuvvetli bir devlet kurmuş olan Hazarların menşeiyle alakalı farklı görüş ve düşünceler mevcuttur. Hazarlar, güçlü siyasi ve askeri teşkilatı, menşei ve devletin farklı dinleri kabullenmesi sebebi ile bilim dünyasının ilgi ve odağını çekmiştir (Kafesoğlu, 2011: 157).

Hazarların Batı Göktürk Devletinin devamı şeklinde ortaya çıkmış olan bir Türk Devleti olduğu neticesine ulaşılmıştır. Avarlar 576'da Batı Göktürk ordusunun Kafkasya bölgesine yaklaşımları üstünde daha da batıya ilerleyip Don Irmağına geçmişlerdir. Dolayısı ile Dol Volga ve Kafkasya Dağları arasında bulunan bölge Göktürklerin hâkimiyetine girmiştir. Hazarlar daha sonrasında Göktürklerin batıda bulunan en uç kanadını oluşturmuşlardır (Baştav, 2005: 434-435). Hazarlar Karadeniz ile Hazar Denizi arasında dağınık bir durumda yaşamını sürdüren ve aslen Sabir olarak bilinen “Belencer” ve “Semender” isimli iki Hazar boyuyla “Onogur” ve “Sarogur” gibi tüm Türk toplumlarını hâkimiyetlerine alıp kuvvetli bir devlete dönüşmüşlerdir (Kafesoğlu, 2011: 157-158).

Bizans, Hazarlarla Heraklios 627'de ittifak yapmışlardır. O dönemlerde Göktürklerin Kafkasya bölgesindeki güçlerinin temelini Hazarlar oluşturmuştur. Hazarların bölgesel bir kuvvet şeklinde ortaya çıkması, Göktürk Kağanlığı kapsamında meydana gelmiştir. Batı Göktürklerin 657-659 yılları arasında Çin tarafınca yenilmesine dek Hazarlar üstündeki hâkimiyetleri sürmüştür (Baştav, 2005: 435).

Hazarlar Bizans'la kurmuş oldukları ittifak aracılığıyla Azak Denizi sahillerine sahip olarak Bulgarları yenmişler ve Tuna Havzasına kadar olan toprak parçalarını almışlardır. Bunun haricinde 670'e doğru Karadeniz bölgesinin kıyılarını ve Kırım yarımadasının çevresinde bulunan araziye ele geçirmişlerdir. Bizans'la sınır komşusu olarak bilinen Hazar Devleti, Bizans İmparatorluğu'nda yaşanan olaylara da müdahalede bulunmuştur. Bu sebeple Bizans İmparatorluğu'nun bilhassa Sasani ve Balkan politikaları konusunda etki sahibi olmuştur (Baştav, 2005: 437-438).

Kuzeyden İran'la beraber hareket etmiş olan Avarların saldırıları ve İstanbul şehrini kuşatması, doğudaysa İran'ın saldırısıyla güç bir duruma maruz kalmış olan Heraklios, öncesinde Kafkas müttefikleriyle yapmış olduğu gibi Hazar Türkleri ile etkileşim sağlamak istemiştir. Böylelikle Bizans'ın doğu politikasında önem arz eden bir rol üstlenmiş olan Bizans ve Hazar diplomatik ilişki ve etkileşimleri başlamıştır (Yücel, 2002: 445). Bizans kaynaklarının ilk kez Hazarlar hakkında bilgiler paylaşması da bahsedilen olay sebebiyle olmuştur. Bizans tarihçisi olarak bilinen Theopones, kaleme almış olduğu eseri içerisinde İmparator Heraklios'un “*Hazarlar dedikleri Doğu Türkleriyle*” ittifak yapmış olduğunu kaydetmiştir (Artamanov, 2004: 230).

Heraklios 625'de Sasani savaşı dönüşüneyken üçe bölmüş olduğu ordusunun üçüncü bölümünü alıp Kafkaslar üstüne hareket etmiştir. Dikkat ve ilgisini Hazarlara yöneltmiştir. Azerbaycan'dan yağma seferinden geri dönerken görüşmüş olduğu Hazar kağanı olarak bilinen Ziebil, Heraklios'un sefer esnasındaki sarayının ihtişamı ile gözleri kamaşmıştır. Heraklios Kağan ile gerçekleştirmiş olduğu sohbette kızıyla evlendirme sözü vermiştir. Görmüş olduğu davranış ile imparatorluk ailesine dahil olma ihtimali ile iyice heveslenmiş olan kağan, Heraklios'a karşılık olacak şekilde en iyi adamları arasında yer alan 40 bin askeri önermiştir (Yücel, 2002: 446-447).

Hazarlar o sırada bir Göktürk Yabgusu olarak bilinen Yabgu Kağan tarafınca yönetilmekteydiler. Yabgu Kağan'a gelmiş olan Bizans elçilik heyeti, Yabgu Kağan'a yüklü tutarda altın karşılığı olarak Heraklios'a yardımda bulunmasını istemiştir. Yabgu Kağan da

Heraklios'un bahsedilen isteğine karşılık olarak Bizans İmparatorluğu'nun düşmanlarıyla savaşacak olduğuna söz vermiştir. Hazar Kağanı 626'nın sonlarına doğru İran'a karşı yeğeni olan Şad komutası altında Hazar güçlerini yollamıştır. Bahsedilen Hazar ordusu bölgeye girerek Kafkaslarda yer alan Atrpatakan'ın bir bölümünü yakıp yıkarak birçok insanı esir almış ya da öldürmüştür. Sasani imparatoru olarak bilinen Hüsrev, Şad'a bir elçi göndermiştir. Hazarların geri çekilmesi veya kendi saflarına dahil olmasını, bu durumun karşılığı olarak ise Şad'a verilmiş olan değerli eşyaların iki mislini verecek olduğunu taahhüt etmiştir. Şad'ın elçisiyse Hüsrev'e Şad'ın Bizans'la müttefik olduğunu, Sasani Devleti'nin işgal etmiş oldukları Bizans şehirlerini boşaltmalarını, Bizanslı esir kişilerin iadesi ve Bizanslılar tarafınca kutsal olarak kabul edilen Kutsal Haç'ın geri verilmesini istemiştir. Hüsrev'se bahsedilen istekleri gerçekleştirmeyecek olduğunu bildirmiştir (Çapan, 2013: 209-210).

627'de Yabgu Kağan İranlıların üstüne yürümüştür. Söz konusu olay Hazarların bölgeye gerçekleştirmiş oldukları ilk ciddi saldırı olarak görülmektedir. Türklerin böylece Kafkas dışına düzenlemiş oldukları seferin amacı İran'ın Bizans üstündeki baskını hafifletmek ve böylelikle de müttefikleri Heraklios'a yardımda bulunmaktır. İran ordusu, iki düşman ile savaşman durumunda kalmıştır. Çünkü Hazarlar bahsedilen amaçlarına ulaşmış ve İmparator Heraklios İran'a karşı kuvvetli bir ordu oluşturmuştur (Artamanov, 2004: 196-197).

Hazar ordusunun saldırıları karşısında dayanmayı başaramamış olan Derbent kenti, Hazar askeri güçleri tarafınca yağmalanmıştır. Yabgu Kağan ve emiri altında olan ordu, 627'de Tiflis önlerine gelmişlerdir. Bir müddet sonra da Heraklios liderliğindeki Bizans ordusu gelmiştir. Hazar ve Bizans güçleri Tiflis Kalesini kuşatmışlar fakat Tiflis kentini almayı başaramamışlardır. Bu durum üzerine Yabgu Kağan, ertesi sene İran'a karşı ortak kuşatmayı sürdürmek amacıyla yeni bir ordu toplayıp yeniden gelecek olduğunu ifade ederek buradan ayrılmıştır (Çapan, 2013: 211-212). Yabgu Kağan Heraklios'a 40 bin askerini bırakarak kendisi de kalan askerleri ile devletine geri dönmüştür (Artamanov, 2004: 199). Yabgu Kağan'ın devletine geri dönmesinden sonra Heraklios Tiflis Kalesinin önünde beklemiş ve yanında bulunan Hazar güçleri sayesinde düşmanı beklemediği bir zamanında yakalamak amacıyla Sasanilere doğru ilerlemiştir. 01.12.627'de Ninive önlerine gelmiş olan hükümdar, burada gerçekleştirilmiş olan meydan savaşı sırasında İranlıları mağlup ederek önemli bir zafer elde etmiştir (Artamanov, 2004: 200). Hazarlar ve Sasaniler arasında sürekli el değiştirmiş olan Cavanşir, Araplar karşısında duramayacak olduğunu anlayınca Bizans Kralı olarak bilinen İkinci Konstans'la ilişki kurmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun vasalı olmak istediğini belirtmiştir (Artamanov, 2004: 244). İkinci Konstans buraya ziyaret gerçekleştirmiştir. İkinci Konstans'ın ziyaretinin ardından iki yıl sonra Hazarlar, Derbent üstünden Albanya'ya saldırmışlardır. Hazar güçleri, Albanya'ya girip etrafı yakarak yıkmaya başlamışlardır. Bahsedilen gelişme, Heraklios döneminde başlatılmış olan diplomatik ilişki ve etkileşimlerin bitmesi manasına gelmektedir. Çünkü Hazarlar günümüzdeki Bizans'ın vasal devleti durumundaki bir devlete saldırılar düzenlemekteydiler. Yapılmış olan savaşı Cavanşir kazanmıştır (Artamanov, 2004: 243-245).

Emeviler, 680 ile 685 seneleri arasında iç karışıklıklar ile uğraşırken, Albanya yeniden Hazar Devleti'nin vasalı haline gelmiştir. İkinci Iustinianos Hazarların bahsedilen saldırılarının ardından 687'de Kafkaslara Strategos Leontios'u göndermiştir. Strategos Leontios Armenya üzerinden harekete geçerek bölgeyi Bizans hâkimiyetine almıştır (Çapan, 2013: 217-218). Huzursuzluk ve sıkıntıların artmasıyla meydana gelen isyan ile tahttan indirilmiş olan İkinci Iustinianos'un burnu ve dili kesilerek Khersones'e sürgüne yollanmıştır. İkinci Iustinianos sürgüne yollanınca tahta

isteğinden vazgeçmeyerek çalışma ve faaliyetlerini sürdürmüştür. Kırımlılar, Bizans İmparatorluğu'ndan korktukları için İkinci Iustinianos'u öldürmek ya da İmparator Tiberios'a teslim olmak için bir karara varmışlardır. Ancak İkinci Iustinianos kendisiyle alakalı düşünce ve fikirleri öncesinden haber almış ve Hazarların elinde bulunan Doros şehrine kaçmıştır. Bu şehirde bir müddet kalmış olan İkinci Iustinianos Hazar Kağanından yardım talebinde bulunmuştur. Hazar Kağanı yardımda bulunmayı kabul etmiştir. Bunun haricinde kız kardeşi olarak bilinen Hazar Hatun'u da İkinci Iustinianos'la evlendirmiştir (Kafesoğlu, 2011: 159).

Fakat Bizans Hükümdarı Tiberios İkinci Iustinianos'un nereye kaçmış olduğu öğrenmiş ve Hazar Hakanına elçi yollayarak İkinci Iustinianos'un teslim edilmesini istemiştir. Hazar Kağanı Ibuzir, ilk başta çok fazla önemsememiş olsa da elçinin tehditkar konuşması ile teklifi kabul etmiştir. İkinci Iustinianos'un yaşamış olduğu Phanagoria kentine küçük bir askeri birlik göndermiştir. Bahsedilen birlik muhafaza birliği olarak görülmekteydi. Fakat İkinci Iustinianos bahsedilen birlik içerisinde iki subayın kendisini öldürmek ile görevlendirilmiş olduğunu anlamıştır. Bahsedilen görevlileri öldürüp eşi Theodora'yı kardeşi olarak bilinen Hazar Kağanın yanına yollayarak Phanagoria'dan kaçmıştır. Hazar yardımını kaybetmesi, İkinci Iustinianos'un işlerini çok daha zora sokmuştur (Artamanov, 2004: 261). İkinci Iustinianos, ikinci kez Bizans'ın imparatoru olmasının ardından Hazarlar üstüne kuvvetli bir filo göndermiştir. Eşi ve çocuğunu almak istediğini belirtmiştir. Fakat bahsedilen filo fırtınadan kaynaklı Karadeniz'de batmıştır. Bu durum üzerinde Hazar Hakanı İstanbul şehrine bir elçiyle mektup göndermiştir. Kağan, Theodora'nın birkaç gemiyle alınacak olmasına rağmen niçin bir filo göndermiş olduğunu ve bu kadar kişinin ölümüne niçin yol açtığını sormuştur. Kağan, sonrasında Theodora'nın erkek çocuğu olduğundan ve onları bir elçi yollayarak alması gerektiğinden söz etmiştir (Artamanov, 2004: 262). Bahsedilen mektubun ardından İkinci Iustinianos bir elçisini Hazarlara yolladıktan sonra onları İstanbul şehrine getirterek oğluna Tiberios adını vermiştir. Oğlunu müşterek imparator olarak seçip kendisine halef olarak atamıştır (Artamanov, 2004: 262).

İkinci Iustinianos sürgün yaşamı esnasında Kırım toplumu ve Hazarlar tarafınca öldürülmeye çalışılmıştır. Ayrıca Kırım'da yer alan bazı toprakları kaybetmiş ve bu topraklar Hazarların himayesi altına geçmiştir. İkinci Iustinianos hem burada başına gelmiş olan olayların intikamını almak hem de Kırım bölgesinde elinden çıkmış olan toprakları geri alabilmek adına 711'de Karadeniz'e oldukça güçlü bir filo göndermiştir. Kırım'ın yanı sıra Phanagoria benzeri Hazar şehirleri de almayı amaçlamıştır. Bizans donanması, Kırım'a gelip herhangi bir direniş ile karşı karşıya kalmadan Kırım'ı işgal etmiştir. Hazarların Kırım'a atamış olduğu "Tudun" unvanına sahip olan vali ve şehrin seçkinleri arasında yer alan Zailos, aileleriyle birlikte İkinci Iustinianos'a gönderilmişlerdir. Kırım'da emirleri gerçekleştiren donanma, Phanagoria kentini almak için yola çıkmıştır. Fakat Bizans donanması Phanagoria kentini almak için giderken batmış ve içerisinde bulunan 75 bin kişi hayatını kaybetmiştir (Artamanov, 2004: 262-263).

Kırım'da yer alan şehirlerde yaşayan halk, zorlu şartlar sebebiyle Hazar Kağanına bir elçi yollayarak kendilerini korumasını talep etmişlerdir. Bahsedilen olayın ardından, Elias'ın yönetiminde yeniden Bizans'a bağlanmış olan Kırım ve Elias başlatılmış olan isyan hareketine destek vermişlerdir. Başlarında bu bölgeye sürgün hayatı yaşamakta olan Bardanes adlı bir Ermeni bulunmuştur. Söz konusu gelişmeler doğrultusunda Kırım'da yer alan Bizans topraklarında kontrolü kaybetmiş olduğunun farkına varan İkinci Iustinianos bir donanma ile Kırım kentinin daha öncesinde esir alınmış olan Tudun unvanına sahip olan Hazar yöneticisi ve şehrin asilzadesi Zailos'u geri göndermiştir. İkinci Iustinianos Zailos ve Tudun'u makamlarına iade etmiştir. İkinci

Iustinianos böylece Kırım'da bulunan Hazar hakimiyetini tanımıştır. Bunun haricinde Hazar Kağanına bir elçilik heyeti yollayarak Kağandan özür dilemiştir. Ayrıca, Bardanes ve Elias'ın kendisine teslim edilmesi için ricada bulunmuştur. Hazar Kağanı gelişmekte olan siyasi olaylar neticesinde isyana destek verme kararına varmıştır (Çapan, 2013: 224).

Donanmanın Kırım önlerine gelmesinin ardından isyancılar, Bizans donanmasının en önemli görevlisi olan Geoge'yle görüşmeyi kabullenmişlerdir. Fakat hemen ardından bazı gruplar tarafınca öldürülmüştür. Daha sonra Zailos, Tudun ve onlara refakat etmiş olan üç yüz Bizanslı askeri ve Turmach unvanına sahip olan Bizans görevlisini şehrin yakınlarında bulunan Hazar güçlerine verip Kağana yollamışlardır. Kısa süren esaret hayatının ardından devletine doğru yola çıkmış olan Tudun, bilinmeyen bir sebeple yolda hayatını kaybetmiştir. Bizans görevlisi Turmach ve yanında olan üç yüz asker, Tudun'un ruhu için öldürülmüşlerdir (Artamanov, 2004: 264).

Kırım şehri ve Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında bulunan diğer kentler Bardanes'i imparator ilan etmişler ve Philippikos ismini vermişlerdir. Bu gelişmeleri dikkatli bir şekilde takip etmiş olan İkinci Iustinianos Mauros komutasında bir donanmayı Kırım kentine göndermiştir. Donanma Kırım kentini kuşatmıştır. O esnada Bardanes Hazar Kağanının yanına kaçmıştır. Saldırı sonucunda şehrin bazı kuleleri yıkılmıştır. Şehri bu zorlu durumdan Hazar güçleri kurtarmıştır. Hazarların saldırılarına maruz kalmış olan Bizanslılar, kuşatmayı kaldırmak durumunda kalmıştır. İki devlet arasında yapılmış olan antlaşmaya göre Mauros İkinci Iustinianos'un tarafından ayrılmış olduğuna ve Philippikos'u imparator şeklinde tanımış olduğuna yemin etmiştir. Mauros'un Hazar ordusu tarafınca önlenmesinin ardından Kırımlılar, Hazar Kağanından imparator olarak tanımış oldukları Philippikos'u Kırım kentine yollamasını istemişlerdir. Hazar Kağanı, Kırımlıların bu isteğini gerçekleştirmiştir (Çapan, 2013: 225-226).

Philippikos İstanbul kentine gelerek herhangi bir direniş ile karşı karşıya kalmadan imparator olmuştur. Araplar Bizans İmparatorluğu'nu tehdit edip pek çok kentini almışlardır. Ayrıca Hazarları da tehdit etmeye başlamışlardır. Dolayısı ile ortak düşman karşısında yeniden Hazar ve Bizans ittifakının kurulması, iki devlet içinde faydalı olarak görülmüştür. Bu sebeple iki devlet de Kırım konusunda hali hazırdaki durumu değiştirmeme konusunda bir karara varmışlardır. Kırım kentinin Khersones bölgesi Bizanslılara, diğer kentlerse Hazarlara kalmıştır (Artamanov, 2004: 266-267). İkinci Iustinianos'un ölümünün ardından yaklaşık olarak 20 sene kadar Bizans'la Hazarlar arasında hiçbir ilişkiden söz edilmemiştir.

6. SONUÇ

Devlet ve imparatorluklar arasındaki ilişki ve etkileşimleri düzenleme aracı olarak kabul edilen diplomasi, karşılıklı çıkarların düzenlenmesi, ortaklaşa problemlerin iletişim kanalıyla çözülmesi ve barışın muhafaza edilmesini temsil etmektedir. İnsanlık tarihinin ilk zamanlarından itibaren değerinin farkına varılmış olan diplomasi, topluluklar arasında kurulan çok boyutlu ilişki ve etkileşimlerin sonucunda meydana gelmiştir. Yazının keşfedilmesinden önce gerçekleştirilmiş ve varlığını sosyolojik ve antropolojik çalışma ve faaliyetlerle daha iyi anlayabilecek olduğumuz ilkel diplomasi, geçici ve tek yanlı nitelikleri ile ortaya çıkmıştır. Diplomasi anlayışının sınırları, devrin koşul ve şartları tarafınca belirlenmiştir. İlk diplomasi örnekleri arasında kabul edilen ortaklaşa mesele ve olaylar; komşu halk ya da devletlerin topraklarını zapt etmenin yanı sıra bahsedilen halklar arasından kölelerin ve hayvanların elde edilmesi ve farklı niteliğe sahip ticari ve siyasi ilişkilerdir.

Tarih incelendiği zaman çoğu devlet ve imparatorluğun kurulmuş olduğu ve belirli bir müddet yaşamalarının ardından yıkıldıkları görülmektedir. Bizans İmparatorluğu; tarihin en uzun yaşamış imparatorlukları arasında yer almaktadır. Burada akla İbn Haldun'un devlet kuramı akıllara gelmektedir. İbn Haldun devlet ve imparatorlukları insana benzetmektedir. İbn Haldun'a göre, imparatorluklar da insanlar gibi doğmakta, büyümekte, yaşamakta ve ölmektedir. Ne kadar ayakta kasalar da tüm imparatorlukların bir insan gibi ömrü olduğunu görmek mümkündür. Fakat devletlerin kurdukları diplomatik ilişkilerin yaşam sürelerindeki etkisi de yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü diplomatik açıdan doğru ilişkiler kuran devletlerin hayatta kalma sürelerinin uzadığı görülmektedir. Yanlış diplomatik ilişkiler kuran devletlerin ise kısalmaktadır. Buradan da devlet ve imparatorlukların kurmuş oldukları diplomatik ilişkilerin ne denli önem arz ettiğini anlamak mümkündür.

Roma gibi büyük bir imparatorluk diplomasiyi geniş bir alanda kullanmış, diplomasi de bu sayede dünya siyasetinde daha etkin bir hale gelmiştir. Roma'nın geniş iletişim ağı sayesinde diplomasinin ölçeği ve metotları da gelişmiştir.. Romalıların farklı toplum ve devletler ile arasında kurulan ilişki ve etkileşimlerde diplomasi, benzer amaçlar ile gerçekleştirilmiştir. Diplomasi, barışın sağlanması, ticari ilişkilerin düzenlenmesi ve ittifakların kurulması için kullanılmıştır. İmparatorluğun sınırlarının genişlemesi de hizmet etmiştir. Roma İmparatorluğunun geniş yüz ölçümü, onları pek çok devletle komşu haline getirmiş, bu durumda diplomatik ilişki ve etkileşimlerin karmaşıklığı ve yoğunluğunu artırmış olan bir etmen olmuştur. Savaşların artması, diplomaside bulunan hukuksal ve etik yaklaşımları da yanında getirmiştir. Ayrıca Bizans İmparatorluğu'nun devralacak olduğu diplomasi miras ve vizyonu bahsedilen dönem içerisinde meydana gelmiştir.

Bizans İmparatorluğu'nda diplomasi alanında yaşanmış olan en önemli ilklerden bir tanesi, hükümet nezdinde dış ilişki ve etkileşimleri yürütmek amacı ile özel bir şubenin kurulması ve yine ilk defa yabancı devletlere yollanacak olan elçilerin eğitilmesidir. Bu durum, günümüz diplomasi anlayışının temellerini meydana getirmektedir. Bizans İmparatorluğu'nda diplomasi konusunda yaşanmış olan önemli gelişme ve yeniliklerden bir tanesi de konsolosluk kurumuna ilişkin olmuştur. Konsolosluk kurulumu da Bizans'ın özellikle Türk Devletleri ile kurmuş oldukları diplomatik ilişki ve etkileşimlerin günümüz çağında yansımış olan etkileri arasında yer almaktadır. Günümüz çağında farklı ülkelerde kurulan konsoloslukların temeli, Bizans'a dayanmaktadır. Bilhassa Haçlı Seferleri ile konsoloslar dünya genelinde yayılım göstermiş, örnek olarak Cenova, Marsilya ve Venedik gibi kentlerin tüccarları doğruya ilerlemiş, bu durumun yanı sıra bazı

limanlarla kentlerde depolar inşa etmişlerdir. Bahsedilen depoların emniyet ve asayişinin sağlanabilmesi adına bir mahalle oluşturularak bahsedilen mahallelerde yer alan yargı yetkisinin kullanılması için seçilmekte olan tüccar konsolos şeklinde vazifesini icra etmiştir.

Bizans İmparatorluğu'nun diplomatik ilişkileri incelendiği zaman farklı politikalar uygulamış olduğu görülmektedir. Bazı zamanlarda barışı parayla satın almaya çalışırken bazı zamanlarda ise komşu devletlerde yaşanan iç çatışmaları ve tahta savaşlarına destek vererek güçsüz düşürmeye çalıştığını bazen bahsedilen düşman devletleri diğer bir düşmanına karşı askeri destek, müttefik ve dost olarak kullandığını, genel olaraksa ateşe elini uzatmadan maşa kullanma olarak tabir edilebilecek olan bir siyaset uyguladığını görmek mümkündür. Kurduğu diplomatik ilişkilere ve uyguladığı politikalara uymayarak başına bela olan kavimleri farklı hileler ile birbirlerine düşürüp birbirleri ile mücadele ettirdiği ve iki devleti de güçsüz düşürmeyi başardığı görülmektedir. Bizans İmparatorluğu bazen Bulgarlara karşı Avarları, bazen Bulgarlara karşı Hırvat ve Slavları; İran'a karşı Kafkas halkını, Göktürkleri ve Hazarları maşa olarak kullanmıştır. Hunlar, Avarlar, Bulgarlar ve diğer Türk Devletleri de bahsedilen diplomatik ilişkilerden nasiplerini almışlardır. Bizans diplomasi araçlarından istihbaratın ne kadar önemli bir araç olduğunu görmek mümkündür. Bizans, istihbarat toplamak için çeşitli yöntemler kullanmıştır.(Elçilik Heyetleri, casusluk, ajanlık, Hristiyanlık üzerinden dini ve kültürel bağlar) Bu durum Bizans Devletinin yenilikçi ve pragmatik oluşunu gözler önüne sermektedir.

Hunlar, batıya ilerleyerek Kavimler göçünü başlatmasının ardından Bizans İmparatorluğu bu durumu hem etkilemiş hem de bu durumdan etkilenmiştir. Bizans, diplomatik ilişkiler kurmuş olduğu Türk kavimlerine yönelik zengin bir tarih yazımı geliştirmeyi başarmıştır. Dolayısı ile Bizans kaynaklarının Türklere yönelik oldukça değerli ve tarihi bilgiler vermiş olduğu görülmektedir. Fakat Bizans kaynakları, kuzey tarafından gelmiş olan kavimleri tam tanıyamadıkları için yeterli düzeyde bilgiye sahip olamadıklarından ya tamamını barbar olarak nitelendirmişler kavimleri ya da beraber hareket eden kavimleri birbirlerine karıştırmışlardır. Bu durumda kaynakların incelenmesini zorlu bir hale getirmektedir.

Bizans İmparatorluğu ile Hunlar arasında kurulan diplomatik ilişkiler incelendiği zaman, Bizans ve Hunlar, uzun yıllar boyunca siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda yoğun bir diplomatik ilişki yürütmüşlerdir. Tarih boyunca diplomasiye yön veren temel gerçeklerden biri, anlaşma koşullarını genellikle daha güçlü tarafın belirlemesidir. Bu güç ise her zaman tek bir kaynaktan beslenmez; kimi zaman güçlü bir orduya sahip olmak, kimi zaman geniş topraklara hükmetmek, kimi zaman da zengin ekonomik kaynaklara ya da etkili stratejik planlamalara dayanır. Diplomasi, bu unsurların doğru zamanda ve doğru şekilde kullanılmasıyla şekillenir. Hun Devleti'nin başında olan Atilla'nın saldırgan tavırları nedeniyle Bizans'ı bir panik halinin sarması nedeniyle Bizans'ın Atilla ile aralarında diplomatik ilişkiler kurabilmek ve barışı sağlayabilmek adına değerli eşyalar ve hediyeler gönderdiği görülmüştür. Fakat Atilla'nın Bizans'tan gelen hediyeleri görerek Bizans'ın kıymetlerinin farkına varması, Bizans ile diplomatik ilişkilerini bozarak Bizans'a saldırılar düzenlemesine yol açmıştır. Bu nedenle Hunlar ve Bizanslıların diplomatik ilişkileri zayıftır. Bizans'ın vergi ve haraç yoluyla kurmaya çalıştığı diplomatik barış düzeni, imparatorluğun güvenliğini ve sürekliliğini sağlamada önemli katkılar sunarken, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal sorunlara da zemin hazırlamıştır. Vergiye ek olarak, haraç niteliğindeki değerli hediyeler de Bizans'ın barışı sürdürme politikasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu hediyelerin türü ve değeri, karşı tarafın gücü ve Bizans açısından taşıdığı stratejik öneme göre şekillenmiştir. İpek kumaşlar, inciler, baharatlar ve zarif seramikler bu hediyeleşme sürecinde öne çıkan

unsurlardandır. Benzer şekilde, hediyeleşme Hun diplomatik kültüründe de etkili bir rol oynamıştır. Hunlar, kendilerine sunulan kıymetli hediyeleri kabul etmekle kalmamış; aynı zamanda dostluk kurdukları toplumlara kendi kültürel değerlerini yansıtan anlamlı armağanlar vermiştir. Bu hediyeler arasında, özellikle Türk hakanlarına ait değerli atlar ve nadir hayvan postları dikkat çekmiştir. Hun diplomasi anlayışında öne çıkan bir diğer önemli unsur ise kadının oynadığı aktif roldür. Hun toplumu içerisinde kadının siyasi ve yönetsel işlevi, çağdaşlarına kıyasla oldukça ileride bir düzeydeydi. Nitekim Attila'nın eşi Arıkan'ın, kendisine ait sarayında Bizans elçilerini kabul etmesi, bu etkin konumun dikkat çekici örneklerinden biri olarak kabul edilir. Ayrıca Hun diplomasisinde, savaşlardaki başarılarla kazanılmış olan askerî şöhretin, karşı taraf üzerinde psikolojik üstünlük kurmak amacıyla diplomatik bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, özellikle Attila'nın düşmanları üzerinde yarattığı korku, çoğu zaman savaşılmaya gerek kalmadan diplomatik ve ekonomik kazanımlar elde edilmesini sağlamıştır. Hun-Bizans ilişkilerinde, Hunların askerî prestij ve psikolojik etkiyi; Bizans'ın ise ekonomik imkânlar ve siyasi entrikaları diplomatik başarı için öne çıkardığı görülmektedir.

Bizans Devleti ile Avarlar arasında kurulan diplomatik ilişki incelendiği zaman ise, VI. yüzyıl ortalarından itibaren Bizans için bir tehdit haline gelmiştir. Güç dengesi ve şartlar değişmeye başlayınca diplomasiinin yönü de işlevi de değişmeye başlamıştır. Elçiler yoluyla müzakerelerin yapılması ve haraç miktarları, esir takası, sınır ihlalleri gibi konuların konuşulması diplomasiyi tekrar göz önüne serer.

İmparator Justinianos'un, Avarlar ile bir anlaşma gerçekleştirmeyi ve Avarların gücünden yararlanmayı düşündüğü görülmektedir. Avarların imparatorundan istemiş oldukları şey, yerleşmiş oldukları verimli topraklarda kalmaktır. Bu istekleri karşılığında Avarlar yüklü miktarda vergiler ödeyecekler ve oldukça önemli hediyeler takdim edeceklerdir. Tüm bu konular elçi tarafınca imparatora iletilmiştir. Fakat ilk Avar ve Bizans görüşmeleri, Justinianos'un kısa bir müddet sonra hayatını kaybetmesi ile hiçbir sonuca ulaşmadan sonlanmıştır. Fakat İkinci Justinos, Avarlara hediyeler yollayarak onlar ile yeniden diplomatik ilişkiler sağlamıştır. Avarların gönüller ve rızalarını geri kazanabilmek adına onlara değerli hediyeler yollamıştır. Altın ile işlenmiş olan şeritler, ipek elbiseler ve divanlar bahsedilen değerli hediyeler arasında yer almaktadır. İmparator Avarlara elçi yollayarak düşmanlarına karşı beraber hareket edebilmek adına antlaşma yapmıştır. Bahsedilen antlaşmayla Avarlar, çevrelerinde yer alan pek çok boy ve kabileyi mağlup edip hâkimiyetine geçirmişlerdir. Avarlar, Bizans İmparatorluğunu askeri açıdan zorlamıştır, ilişkileri karmaşık ve gerilimlidir. 6. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Göktürkler ile Bizans İmparatorluğu arasındaki diplomatik temaslar hız kazanmış; bu ilişkiler, hem kadim ticaret yolları üzerindeki hâkimiyet mücadelesi hem de Sasani İmparatorluğu'na karşı kurulan denge siyaseti üzerine inşa edilmiştir. İlişkiler genellikle karşılıklı çıkarlar üzerine kuruluydu. İpek Yolu'nun güvenliği ve Sasanilere karşı denge unsuru olmak, her iki taraf için de önemliydi. 6. ve 7. yüzyıllarda Göktürkler ile Bizans İmparatorluğu arasında kurulan diplomatik ilişkiler, dönemin siyasi denkleminde Bulgarlar ile Bizans İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkiler; karşılıklı tehditler, dönemsel ittifaklar, savaşlar, barış anlaşmaları ve haraç düzenlemeleriyle şekillenen, çoğu zaman gergin ve karmaşık bir süreç olarak gelişmiştir. 7. yüzyılın sonlarına doğru Aşağı Tuna havzasına yerleşerek Birinci Bulgar Devleti'ni kuran Bulgarlar, Bizans için hem güçlü bir komşu hem de ciddi bir siyasi ve askerî rakip konumuna yükselmiştir. Stratejik bir ittifak niteliği taşımış ve bölgesel güç dengeleri üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştır. İlişkiler, hangi tarafın daha güçlü olduğuna bağlı olarak sürekli olarak dostluktan düşmanlığa, ittifaklardan çatışmalara evrildi. Bizans, çoğu zaman

Bulgarları sakinleştirmek veya saldırılarını durdurmak için onlara yıllık haraç ödemek zorunda kaldı. Bu, Bizans'ın zorunlu bir diplomatik aracıydı. Hem Bizans hem de Bulgarlar, birbirlerine karşı üstünlük sağlamak amacıyla Avarlar, Macarlar, Peçenekler, Kiev Rusları ve hatta Araplar gibi üçüncü taraflarla ittifaklar kurmaktan çekinmediler. Bizans diplomasisi, komşularını manipüle etmek ve birbirlerine karşı kışkırtmak konusunda oldukça başarılıydı. Hazarlar ile Bizans İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkiler, özellikle 7. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlamış ve yüzyıllar boyunca karmaşık bir seyir izlemiştir. Bu ilişkiler genellikle ortak düşmanlara karşı ittifak arayışı, ticari çıkarlar ve hanedan evlilikleri gibi unsurlar etrafında dönmüştür. Bizans ve Hazarlar arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan en önemli faktörlerden biri, Sasani İmparatorluğu ve daha sonra Arap Hilafeti gibi güçlü rakiplere karşı duydukları ortak endişeydi.

Sonuç olarak Tarih insanı anlatan önemli bir alandır. Her şey bir olay etrafında şekillenir, olayın olması için de gerekli şartların sağlanması gerekiyor. Olayları ise insanlar ve durumlar meydana getirir. Tarihin geçmiş, bugün ve gelecek arasında köprü konumunda olması bize şunu gösteriyor ki: Devletlerin adı değişse de izlemiş olduğu politika değişmez. Tarihimizi bilmeli ve tarihimize sahip çıkmalıyız. Bizans İmparatorluğu'nun Türk Devletleri ile kurmuş oldukları diplomatik ilişkiler ve uyguladıkları politikalarla Türk Devletleriyle barışı sağlamak için para ve değerli eşyalar verdikleri, onlarla ittifak kurarak düşmanlarını bertaraf ettikleri ve Türk Devletlerine sığınarak onlardan yardım diledikleri tespit edilmiştir. Bizans İmparatorluğunun diplomaside kullanmış olduğu stratejiler Devletin uzun süre ayakta kalmasına katkı sunmuştur. İletişimi doğru kullanması ise Diplomasi gücünü arttırmıştır. Bu diplomasi de sağlamış olduğu başarı geleceğe de ışık tutmaktadır. Birlik ve beraberliğin olması, huzurun sağlanması, devletin ayakta kalması sadece savaşlar yoluyla sağlanmıyor beraberinde diplomasi de bunu sağlamaya alışıyor. Bizans Diplomasisi değişen düzene rağmen güncelliğini korumaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Acaroğlu, M. (2007). Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I, Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Ahmetbeyoğlu, A. (1991). *Tervel Han (702-718), Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*. İstanbul.
- Ahmetbeyoğlu, A. (1995). *Grek Seyyahı Priskos'a (V. Asır) göre Avrupa Hunları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2001). Avrupa Hun İmparatorluğu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akçadağ, E. (2014). Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi, 2, Kamu Diplomasisi Enstitüsü. Erişim Adresi: <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/emineakcadag.pdf>.
- Akşit, O. (1970). *Roma İmparatorluk tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Akyürek, T. E. (2014). I. Constantinus; Konstantinopolis'in kuruluşu. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 37, 1-6.
- Alkan, N. (2013). "Diplomasi tarihi ve geçirdiği dönemler", Mehmet Alaaddin Yalçınkaya (Ed.), *Osmanlı diplomasisi*, (ss. 3-26), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Anadol, C. ve Abbasova, F. (2001). Türk Kültür ve Medeniyeti, İstanbul.
- Arar, G., (2006). Çevre Diplomasisi Dedikimiz. Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, (XXIII).
- Artamanov, İ. M. (2004). *Hazar tarihi (Türkler, Yahudiler, Ruslar)*. Çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınlar, İstanbul.
- Aslan, Y. (2019). *Bizans saray teşkilatı: Protokol, törenler, memurlar* (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Atwood, C.P. (2012) 'Huns and Xiongnu: New Thoughts on an Old Problem', in B.J. Boeck, R.E. Martin , and D. Rowland , eds, *Dubitando: Studies in History and Culture in Honor of Donald Ostrowski*. Bloomington, IN.
- Avcı, C. (2001). "Medâin" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Avcı, C. (2006). *Arap-İslam kaynaklarında Bizans sarayının tasviri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Boyunca Saray Hayatı ve Teşkilatlar, Bildiriler
- Aycan, İ. (2001). "Muaviye B. Ebü Süfyan" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Aydın, H., (2021). *Theophanes Confessor'un kroniğinde Türkler, 284-813*, <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=599164&materialType=KT&query=Hazarlar>., (Erişim Tarihi: 06.03.2024).
- Aydın, M. (1985). Batı ve Doğu Hristiyanlığına tarihi bir bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 123-148.
- Bailly, A. (1974). *Roma İmparatorluğu tarihi*. çev. Haluk Şaman C.1. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Bamyacı, M. E. (2018). Amorium Hanedanı döneminde (820-867) Roma İmparatorluğu İmparatorluğu'nun siyasi yapısı. *SHSR Journal*, 5(24), 1721-1728.
- Bamyacı, M. E. ve Güçlüay, S. (2018). İmparator Herakleios Dönemi (610-641) Roma İmparatorluğu İmparatorluğu'nun genel ekonomisi ve ticaret politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXVIII/1, 281-288.
- Bamyacı, M. E. ve Güçlüay, S. (2020). Makedonyalılar Hanedanlığı'nın II. döneminde (1025-1056) Roma İmparatorluğu'nda yaşanan genel siyasi ve ekonomik gelişmeler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), Temmuz 2020.
- Banim, G., & Pejsova, E. (Eds.). (2017). Prevention Better Than Cure: The EU's Quiet Diplomacy in Asia. European Union institute for security studies.
- Barnes, T. (2014). *Constantine: Dynasty, religion and power in the Later Roman Empire*. UK: Blackwell Publishing.
- Baskıcı, M. M. (2009). *Bizans döneminde Anadolu: iktisadi ve sosyal yapı (900-1261)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Bolewski, W. (2008). Diplomatic processes and cultural variations: the relevance of culture in diplomacy. *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, 9(1), 145-160
- Baştav, Ş. (1987). *Hazar Hakanlığı Tarihi, Tarihte Türk Devletleri*, I.C., Ankara.
- Baştav, Ş. (2005). “*Hazar Hanlığı Tarihi*” *Makaleler 1*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Benli, Ö. (2019). *Haçlı Seferleri’nde kilise ve papalığın rolü (1074-1204)* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Berk, F. M. (2016). “Isauria Hanedanlığı ve İmparator III. Leo” *Uluslararası Sempozyum Geçmişten Günümüze Bozkır*, Hasan Bahar vd. (ed.). Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Boutros-Ghali, B. (1992). *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peace-Making and PeaceKeeping*, New York The United Nations.
- Brosseder, U. (2011). ‘Belt Plaques as an Indicator of East-West Relations in the Eurasian Steppe at the Turn of the Millennia’, in U. Brosseder and B.K. Miller , eds, *Xiongnu Archaeology: Multidisciplinary Perspectives of the First Steppe Empire in Inner Asia*. Bonn Contributions to Asian Archaeology, vol. 5. Bonn, 349–424.
- Canko, D. M. (2007). İmparatoriçe Zoe ve IX. Konstantinos Monomakhos döneminde Roma İmparatorluğu Devleti I. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (8), 113-137.
- Claude, C. J. (2008). *Roma İmparatorluğu tarihi*. çev. İsmail Yerguz. İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları.
- Cooper, A. F. (2013). *The Oxford handbook of modern diplomacy*. Jorge Heine ve Ramesh Thakur (Ed.), Oxford: Oxford University Press.
- Cristofer, K. (2009). *The end of Empire. Attila the Huns and the Fall of the Roman Empire*. W.W. Norton and company.
- Croke, B. (1977). ‘Evidence for the Hun Invasion of Thrace in A.D. 422’, *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 18, 347–367.
- Crow, J. (2015). Bizans Konstantinopolis’inin su tedarik sistemi. *Büyük İstanbul tarihi*, Coşkun Yılmaz (ed.), İstanbul: İSAM.
- Çakmak, Ö. Çobanoğlu, Ş., ve Ülker, M. (2018). The Concept Of Cultural Diplomacy Speech Analysis From Politican And Bureaucrat. *Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kirsehir Ahi Evran University*, 2(2), 37-39.
- Çam, T. (2018). Anadolu Haber Ajansı İnternet Sayfası, *İran’ın Nükleer Anlaşması*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunden-bugune-iran-nukleer-anlasmasi/1139503>, (Erişim Tarihi: 06.03.2024).
- Çapan, F. (2013). *Balkanlar’da Roma İmparatorluğu-Türk ilişkileri (IV-X. Yüzyıllar)* (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Çapan, F. (2015). Avrupa Hun Devleti’nin Büyük Hükümdarı Attila’ya Suikast Girişimi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 217, 41-52.
- Çatal, B. ve Mustafa D. (2018). Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19-25.
- Çelik, E. F. (1980). *Milletlerarası hukuk (Cilt I)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Çöl, N. (1999). *XV. ve XVI. yüzyıllarda İstanbul’da kent dokusu-yapı kuruluşları ilişkisi* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Danilov, S.V. (2011). ‘Typology of Ancient Settlement Complexes of the Xiongnu in Mongolia and Transbaikalia’, in U. Brosseder and B.K. Miller , eds, *Xiongnu Archaeology: Multidisciplinary Perspectives of the First Steppe Empire in Inner Asia*. Bonn Contributions to Asian Archaeology, vol. 5. Bonn, 129–136.
- Daş, M. (2015). “Bizans İstanbul’unda siyasi gelişmeler”, *Büyük İstanbul tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: İSAM.
- Davis, W. S. (1912). *Readings in ancient history: Illustrative extracts from the sources*. Boston: Allyn ve Bacon.

- Demircioglu, H. (1998). *Roma tarihi*. Ankara: TTK.
- Demirkent, I. (2001a). "İstanbul" (Tarih, Sanat, Kültür ve Edebiyat), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Demirkent, I. (2001). "Roma İmparatorluğu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Diehl, C. (2006). *Roma İmparatorluğu İmparatorluğu tarihi*, çev. A. Göke Bozkurt. İstanbul: İlgi Yayınları.
- Dikici, R. (2007). *Şu bizim Bizans*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Divitcioglu, S. (2000). *Kök Türkler Kut, Küç, Ülög*. İstanbul.
- Donuk, A. (1984). On Dilli Bizans. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 257, 1-4.
- Drocourt, Nicolas, (2018). "Byzantine Diplomacy", çev. Cynthia J. Johnson, The Encyclopedia of Diplomacy, Ed. Gordon Martel, Wiley online Library, 27 February.
- Durak, K. (2016). "Konstantinopolis'in yükselişinin iktisadi temelleri" *Büyük İstanbul tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: İSAM, 2016.
- Durmaz, A. (2023). *9. Yüzyılda Bizans İmparatorluğu Diplomasisi*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Eco, U. (2012). *Orta Çağ Tarihi-Barbarlar Hristiyanlar, Müslümanlar*, çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa Tarih Yayınları.
- Ekşi, M. (2019). Yeni Güvenlik Ekosistemi ve Çok Taraflı Bedeli, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, [https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51413/21_yuzyil_fikinsel_mucadele_caginda_guvenligi_saglamasinin_araci_olarak_kamu_diplomasisi_ve_yumusak_guvenlik](https://tasam.org.tr-TR/Icerik/51413/21_yuzyil_fikinsel_mucadele_caginda_guvenligi_saglamasinin_araci_olarak_kamu_diplomasisi_ve_yumusak_guvenlik), (Erişim Tarihi: 06.03.2024).
- Ergüven, N.S.(2016). Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 114
- Erzen, M. Ü. (2012). *Kamu diplomasisi*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Feher, G. (1984). *Bulgar Türkleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, çev. Suat Kemal Angı. Ankara: Dost Kitapevi.
- George, A. L. (1991). Forceful persuasion: Coercive diplomacy as an alternative to war. US Institute of Peace Press.
- Gibbon, E. (1987). *Roma İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküş tarihi*, çev. Asım Baltacıgil. İstanbul: B/F/S Yayınları.
- Golden, P.B. (2006). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çev: Osman KARATAY), Karam Yay. Çorum.
- Golden, Peter B. (2006). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay, Çorum.
- Gömeç, S. (1996), *Kök Türkler*, Ankara.
- Grant, M. (2010). *Roma'dan Roma İmparatorluğu'na: İ.S. Beşinci Yüzyıl*, çev. Z. Zühre İlkelen. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Gregory, T. E. (2018). *Roma İmparatorluğu tarihi*, çev. Esra Ermert. İstanbul: YKY Yayınları.
- Grousset, R. (19930). *Bozkır İmparatorluğu*, (Çev. M. Reşat Uzmen), Ötüken Yay., İstanbul.
- Güldal, F. (2016). *Dersaadetin Sur Kapıları*. İstanbul: Dante Kitap Sur Çelik Kapı Yayınları.
- Gülmez, S, B ve Top, B.(2018). "Realist Dış Politikanın Liberalizm ile Birlikte ile İmtahani: Çin'in Çevre Diplomasisi." *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 74-75.
- Hacıfazlıoğlu, E. (2019). *Avrupa Türk-Hun İmparatorluğu*, Ankara: Altınordu Yayınları.
- Haldon, J. (2007). *Roma İmparatorluğu tarih atlası*, çev. Ali Özdamar. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Hamilton, J., Hamilton, B. ve Baysal, B. (2010). *Roma İmparatorluğu Herotiklerin tarihi*. İstanbul: Kalkdon Yayınları.

- Hamilton, K. and Langhorne, R. (1995). *The Praticce of diplomacy*. London-New York: Routledge.
- Hamilton, K. & Langhorne, R. (1995). *The Praticce of Diplomacy*. London-New York: Routledge.
- Hamzaoglu, Y. (2002), "Slovenya'da Avar İzleri", *Türkler*, C. 2, Ankara.
- Herodotos (1973). *Herodot tarihi*, çev. Muntekim Ökmen. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Herrin, J. (2000). *Bizans Bir Orta Çağ İmparatorluğunun şaşkırtıcı yaşamı*, çev. Uygur Kocabaşıoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Herrin, J. (2007). *Byzantium: The surprising life of a Medieval Empire*. New York: Penguin Books.
- Herşak, E. (2002). "Avarlar: Etnik Yaratılış Tarihlerine Bir Bakış", *Türkler*, C. 2, Ankara.
- İskit, T. (2007). *Diplomasi, Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- İskit, T. (2007). *Diplomasi, tarihi, teorisi, kurumları ve uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- İskit, T. (2012). *Diplomasi tarihi, teorisi, kurumları ve uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İslam, U., (2012). *Sivil Diplomasi Türkiye için yeni bir model mi?*, <https://www.timeturk.com/tr/2012/05/13/sivil-diplomasi-turkiye-icin-yeni-bir-yontem-mi.html>, (Erişim Tarihi: 06.03.2024).
- Jakobsen, P. V. (2013). "Coercive Diplomacy", *Contemporary Security Studies*, ed. Alan Collins, New York: Oxford University Press,
- Kafesoğlu, İ. (1983), *Türk-Bulgar'ların Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış*, Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.10-11, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1985). *Bulgarların kökeni*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Kafesoğlu, İ. (2011). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları..
- Kafesoğlu, İ. (2020). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul.
- Karatay, O. (2010). Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (681- 803), *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S.X/2, Kış 2010:1-24
- Karatay, O. (2018). "Hazarlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, editör: Osman Karatay – Serkan Acar, Kitabevi Yay., İstanbul.
- Kayapınar, A. (200). *Tuna Bulgar Devleti (679-1018)*, *Türkler Ansiklopedisi*, C. II., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kennedy, P. (2001). *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri*, Çev. Birtane Karanakçı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koç, Y. (2015). "Bizans Döneminde İstanbul nüfusu" *Büyük İstanbul tarihi*, Coşkun Yılmaz (ed.), İstanbul: İSAM.
- Kodaman, T. ve Akçay, E. Y. (2010). Kuruluştan yıkılışa kadar osmanlı diplomasisi tarihi ve Türkiye'ye bıraktığı miras. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 75-92.
- Kurat, A.N. (2011). "Avarlar", *Ege Üniv. Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, S. 1, Temmuz 2011, s. 81-110.
- Kurşunoğlu, M. S. (2018). Roma Civitas'ından modern batı sivilizasyonuna uzanan tarihsel üçleme. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 14(53), 165-189.
- Kuzgun, Ş. (1985). *Hazar ve Karay Türkleri*, Seda yay, Ankara.
- Küçükspahioğlu, B. (2015). Bizans İstanbul'una gelen elçiler. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (2).
- Lactantius, L. C. F. (1782). *The Manner in Which The Persecutors Died*. trans. Sir David Dalrymple. Edinburgh: Murray & Cochran, MDCCLXXXII, <https://dl.tufts.edu/concern/pdfs/6d570848b>, (Erişim Tarihi: 08.01.2023), 1782.
- Lemerle, P. (2004). *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ligeti, L. (1982). *Attila Hunlarının Menşei, Attila ve Hunları*, çev. Şerif Baştav. Ankara.
- Magdalino, P. (2015). "Bizans İstanbul'u: Topoğrafya ve yerleşim" *Büyük İstanbul tarihi*, Coşkun Yılmaz (ed.), İstanbul: İSAM.
- Maguire, H. (2022). *Bizans Saray Kültürü 829-1204*. Çev. Müfit Günay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mangaltepe, İ. (2009). *Bizans Kaynaklarında Türkler*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yay.
- Mangaltepe, İ. (2009). *Bizans kaynaklarında Türkler*. Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Mango, C. (2008). *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Meray, S. L. (1956). Diploması Temsilcilerinin Hukuki Statüsü. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3).
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası politika: Güç ve barış mücadelesi*, Cilt 2. Çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Morrison, C. (2014). *Bizans dünyası: Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*, çev. Aslı Bilge. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Muhandis, M. H. (2012). *Bizans ve Sâsânî idarî örgütlenmesinin İslâm Devleti idarî örgütlenmesi üzerindeki etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Niavis, P. (1984). *The Reign Of the Byzantine Emperor Nicephorus 1 (802-811)*, Edinburgh: Edinburgh Üniversitesi.
- Nicolson, Harold, (1953) *The Evolution of Diplomatic Method*, Leicester, Oxford University Diplomatic Studies Programme
- Nizamül-Mülk (2016), *Siyasetname*, Nilüfer Yay., Ankara, 2016, s.187 29
- Norwich, J. J. (2013). *Bizans I: Erken dönem (323-802)*, çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Norwich, J. J. (2013). *Roma İmparatorluğu; yükseliş dönemi (MS 803-1081)*, çev. Selen Hırçıl Riegel. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Oman, C. W. C. (1902). *The Byzantine Empire*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Origo Constantini Imperatoris, (1968). ed. Velizar Velkov, Recensvit: Jacques Moreav, *Excerpta Valesiana*, Leipzig: Academia Scientiarum Germanica Berolinensis.
- Ortaylı, İ. (2000). *Türkiye teşkilat ve idare tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Ostrogorsky, G. (1999). *Bizans Devleti Tarihi*, (Türkçeye Çev., Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara.
- Ostrogorsky, G. (1999). "Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni" Cogito, ed. Serra Ciliv, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ostrogorsky, G. (2006). *Bizans Devleti tarihi*, çev. Fikret Işıltan. Ankara: TTK Yayınları.
- Özcan, A. (2021). MS 6.-9. Yüzyıllarda Bizans ve Avarlar: Siyasi, Diplomatik ve Kültürel İlişkiler. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*(37), 157-163.
- Özdemir, H. Ö. (2018). *11. ve 15. yüzyıllar arasında Bizans İmparatorluğu'nda evlilik ve siyaset* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özdemir, Ö., (2019). *İran İslam Devrimi 40. yılında: Şah karşıtı solculara ne oldu?*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47128818>, (Erişim Tarihi: 06.03.2024).
- Özdil, A., (2017). Diploması: Hayalet Kavramı, <https://stratejikortak.com/2017/03/diplomasi-hayalet-kavrami.html>, (Erişim Tarihi: 06.03.2024).
- Öztürk, B. (2015). "Roma-Bizans döneminde İstanbul'daki toplumsal katmanlar" *Büyük İstanbul tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: İSAM.
- Pamphilus, E. (1845). *The Life of the blessed emperor constantine*. London: Samuel Bagstek and Sons.
- Prokopios (2001). *Roma İmparatorluğu'nun gizli tarihi*, çev. Orhan Duru. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Rice, T. T. (1998). *Bizans'ta günlük yaşam: Konstantinopolis Bizans'ın mücevheri*, çev. Bilgi Altınok. İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Runciman, Steven.(1943).*Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler*,Ankara,T.T.K Yayınları
- Seidler, G. L. (1980). *Bizans siyasal düşüncesi*, çev. Mete Tunçay. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Uluslararası ilişkiler ve dış politika analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Strange, S. (1992). States, firms and diplomacy. *International Affairs*, 68(1), 1-15.
- Taşagıl, A. (1998). “Hazarlar”, İslam Ansiklopedisi, XVII.C., İstanbul.
- Taşagıl, A. (2002). “Göktürk Kağanlığı ve Göktürkler”, *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Taşagıl, A. (2008). *Göktürk devletlerinin kuruluşları ve çöküşleri*. Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma tarihine giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thompson E.A. (1999). *The Huns*. Blackwell Publishing.
- Tolan, Ö. (2014). Avrupa Hunlarında devlet teşkilatı ve sosyo-ekonomik yapı. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 97-127.
- Treadgold, W. (1997). *A History of the Byzantine state and society*, California: Stanford University Press.
- Tuncer, H. (1984). Tarihte ve günümüzde Ad Hoc diplomasi. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 4(1), 50-57.
- Tuncer, H. (1991). *Eski ve Yeni Diplomasi*. Ankara: Dış Politika Enstitüsü.
- Tuncer, H. (1991). *Eski ve yeni diplomasi*. Ankara: Dış Politika Enstitüsü.
- Tuncer, H. (2009). *Diplomasinin evrimi*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Türel, T. (2015). “Ammianus Marcellinus, Priscus ve İordanes”de Attilâ ve Hun Tasvirleri”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 12, S: XXIII, s.325-346.
- Türel, T. (2015). Ammianus Marcellinus, Priscus ve İordanes’de Attila ve Hun tasvirleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23.
- Ucuşsatar, N.U. (1986),Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı Taktik ve Stratejisi, Ankara: Genelkurmay Basımevi
- Urfalı Mateos (1987). *Urfalı Mateos Vekâyi-nâmesi* (Papaz Grigor’un zeyli ile birlikte), çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara.
- Üçok, B. (1968). *İslam tarihi (Emevi – Abbasiler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Varol, A. (2021). *Bizans Diplomasisi*, <https://www.istanbulkitapcisi.com/bizans-diplomasisi>, (Erişim Tarihi: 06.03.2024).
- Vasiliev, A. (2016). Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Çev. A.M. Mansel), Alfa Yay., İstanbul.
- Vasiliev, A. A. (1943). *Bizans İmparatorluğu tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel, Ankara: Maarif Matbaası.
- Versan, R. (1995). Tarih Boyunca ve Günümüzde Diplomasi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (10), 89-96.
- Versan, R. (1995). Tarih boyunca ve günümüzde diplomasi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (10), 89-96.
- Yağmurlu, A. (2019). Kültürel diplomasi: kuram ve pratikteki çerçevesi. *Selçuk İletişim*, 12(2), 1210-1238.
- Yamaner, O. (2012). Roma İmparatorluğu ikonakırıcılığı üzerine bir inceleme: III. Leon ve İkonakırıcılık. *Akademik Bakış Dergisi*, 29.
- Yaşar, Ş. ve Çeken, M. (2016). “Roma İmparatorluğu Arap MücadelelerindeKocaeli (Nicomedia) ve Çevresi”, Uluslararası Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III, Kocaeli 25-26-27 Mart 2016.
- Yıldız, S. (2009). *Bizans tarihi kültürü sanatı ve Anadolu'daki izleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.

- Yıldız, Z. (2013). *Politika Sözlüğü*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Yılmaz, S. (2009). Değişen diplomasi anlayışı ve Türkiye. *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, 8(69).
- Yücel, M. U. (2002). “Hazar Hakanlığı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. II., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Zosimus (1982). *New history*, çev. Ronald T. Ridley, Canberra: Australian Association for Byzantine Studies.
- Zuckerman, C. (2020). Hazarlar ve Bizans—İlk Karşılaşma, (Çev. Alper Geçer) *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)*, 167-217.

